ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN"

ETYMOLOGICA

7

ANDREI AVRAM

Noi contribuții etimologice

univers enciclopedic
București, 2001

INTRODUCERE

1. În primul volum al seriei *Etymologica*, apărut în 1997, am adunat, sub titlul *Contribuții etimologice*, peste 300 de note publicate inițial în revista „Limba română" și având ca obiect stabilirea originii unor cuvinte înregistrate în seria nouă (care a început cu litera *M*) a *Dicționarului limbii române* (sigla acestei serii: DLR), elaborat sub auspiciile Academiei Române. Notele din volumul de față sunt inedite. Cuvintele discutate figurează în partea din dicționar (literele *A–L*, cu unele goluri) redactată sub conducerea lui Sextil Pușcariu și numită de obicei *Dicționarul Academiei* (siglă: DA).

Ne-am pronunțat mai ales asupra unor cuvinte rămase fără etimologie în DA. Articolele în cauză se încheie uneori cu mențiunile „etimologia necunoscută" (*aligni*, *așunga*, *băga* etc.) sau, mai rar, „etimologia nesigură" (*copleși*), urmate sau nu de examinarea critică sumară a unor soluții propuse în dicționare sau studii anterioare. Destul de des partea etimologică lipsește (*boncă*, *cipan*, *hutie* etc.) sau nu este mai mult decât o trimitere la un cuvânt sau la mai multe cuvinte cu forme sau/și sensuri asemănătoare (*bârâca*, *cihăros*, *hluj* etc.).

2. Într-un *Raport către Comisiunea Dicționarului* tipărit în primul tom al DA, apărut în 1913, p. IX–XLI, Sextil Pușcariu își exprima părerea că „partea etimologică va fi cea mai nedeplină din

lucrare" (p. XXXVII). După cum, pe bună dreptate, notează Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*. Vol. II. *De la 1880 până astăzi*, București, 1969, p. 68, această apreciere este făcută „cu un spirit autocritic exagerat". În realitate, prin ceea ce conține în materie de etimologie – ca și din multe alte puncte de vedere –, DA a fost și rămâne o lucrare foarte valoroasă, indispensabilă nu numai pentru studiile de ansamblu asupra structurii și evoluției lexicului românesc, ci și pentru contribuțiile care pot să reducă, treptat, lista, încă foarte lungă, a cuvintelor limbii noastre naționale cu o origine necunoscută sau nesigură. Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, București, 1999, p. 104, p. 111, consideră că „ar fi interesant de făcut un dicționar al cuvintelor românești cu etimologie necunoscută". Deocamdată dispunem de un inventar alcătuit de Victor Vascenco, „Zeitschrift für Balkanologie" XXVII, 1991, 2, p. 179–189, din care rezultă că 1206 dintre cele aproximativ 64.000 de cuvinte din DEX sunt cu etimologie necunoscută. Numărul cuvintelor din această categorie este considerabil mai mare în dicționarul academic (DA+DLR), care înregistrează multe arhaisme și regionalisme neincluse în DEX.

Nu de puține ori, chiar DA oferă cercetătorului elemente care facilitează stabilirea unei etimologii: problema originii unui cuvânt rămas neexplicat într-un articol din partea de la început a dicționarului poate să se simplifice după înregistrarea, într-o fasciculă ulterioară, a unor cuvinte din aceeași familie sau a unor variante ale primului care, probabil, nu fuseseră cunoscute redactorului articolului în cauză (vezi, de exemplu, *burdă* și *îmburda*). O afirmație similară este valabilă cu privire la cuvintele din DLR care, fiind, într-un fel sau altul, în legătură cu unele cuvinte din DA, pot, uneori, să ofere indicii cu privire la originea acestora din urmă; de exemplu, informațiile conținute în articolele *orliște*, *sfung*, *șongoi* din DLR s-au dovedit utile sau chiar decisive pentru rezolvarea satisfăcătoare a problemelor de etimologie puse de cuvintele *horliște*, respectiv, *așunga*, *înșongoiat*.

În multe dintre articolele care nu propun o soluție socotită sigură a problemei originii unui cuvânt secțiunea etimologică nu lipsește, dar ea constă doar în prezentarea unei ipoteze (sau chiar a mai multor ipoteze), câteodată (vezi, de exemplu, *băga*) în cadrul unei discuții destul de extinse; prin această ultimă particularitate DA se deosebește de DLR (cf. Marius Sala, *op. cit.*, p. 104). Prezentând explicații anterioare considerate fie posibile, dar insuficient susținute de datele cunoscute, fie inacceptabile (cu contraargumentele de rigoare), secțiunile etimologice de tipul celui avut în vedere aici ne-au sugerat uneori, direct sau indirect, cel puțin prin punerea în evidență a carențelor soluțiilor vechi, calea de urmat pentru găsirea unei soluții noi și satisfăcătoare.

3. Față de autorii DA, cercetătorii de astăzi interesați de etimologie se află, evident, într-o situație mult mai favorabilă, sub diverse aspecte.

Tomurile monumentalului dicționar academic pun la dispoziția cercetătorului actual un bogat material de fapte, clasificat și prelucrat. La acesta se adaugă acum numeroase cuvinte absente din DA, dar înregistrate în dicționarele mai noi (inclusiv în dicționare de un tip special, cum este cel al lui Al. Borza, consacrat numelor de plante) și într-o serie de glosare și monografii dialectale, în *Atlasul lingvistic român* și în atlasele lingvistice regionale (informațiile asupra ariilor de circulație a unor termeni sunt, de foarte multe ori, esențiale pentru stabilirea unei etimologii; vezi exemplele date de Marius Sala, *op. cit.*, p. 178–180).

Nu pot fi trecute cu vederea studiile de istorie a limbii române și de dialectologie apărute în ultima jumătate de secol (deci după publicarea ultimei fascicule din DA) și merită o mențiune specială rezultatele cercetărilor etimologice din aceeași perioadă, căci, adesea, formularea unei noi soluții pentru o problemă din acest domeniu este, în parte, „reacția" la un „stimul" care constă într-o părere exprimată într-o contribuție anterioară.

Am apelat în repetate rânduri la glosare dialectale și la hărți din atlasele lingvistice, pentru atestarea unor sinonime sau cvasi-sinonime ale cuvântului studiat, a unui sens (ori subsens) al acestuia sau a unui anumit fonetism. Menționăm, cu acest prilej, că, pentru simplificare, în cuvintele transcrise fonetic nu am notat locul accentului decât atunci când acest lucru ni s-a părut absolut necesar pentru claritatea expunerii și că de regulă nu l-am notat în cuvintele scrise conform ortografiei diverselor limbi, afară de cazurile în care am citat cuvinte din greacă; am omis, de asemenea – cum se procedează și în DA și în alte dicționare –, semnele care, în lucrări cu caracter științific, indică accentele cuvintelor sârbocroate, precum și, de cele mai multe ori, semnele care indică, în cuvintele latinești citate, cantitatea vocalelor.

4. Cum am mai spus, cele mai multe dintre cuvintele discutate în paginile următoare fac parte din lista celor fără etimologie în DA; se află în această situație cuvintele din toate notele noastre în care nu apare nici o referire la explicații din dicționar, chiar dacă nu am făcut precizarea „fără etimologie". Unele au fost explicate în lucrări ulterioare, dar, după opinia noastră, fie într-un mod nesatisfăcător (*falet*, *ghiftui* etc.), fie corect, dar fără argumente sau cu argumente insuficient de convingătoare (*boaghe*, *broancă*). În astfel de situații ni s-a părut utilă o reexaminare a problemelor de etimologie, însoțită, când a fost posibil, de prezentarea unor date pe care redactorii dicționarului nu le-au avut la îndemână sau, eventual, le-au neglijat. Uneori am adus argumente care confirmă o etimologie considerată doar probabilă în cel puțin o parte a cercetărilor anterioare (*copleși*). Am socotit că nu este de prisos nici simpla semnalare a faptului că un cuvânt fără etimologie sau cu mențiunea „etimologia necunoscută" în DA este, în realitate, o variantă a unui cuvânt a cărui origine se cunoaște (*briboi*, *geliță* etc.); în funcție de caracterul mai mult sau mai puțin evident al unei astfel de relații, argumentarea noastră este sumară sau extinsă.

Menționăm că nu ne-am propus să trecem în revistă toate etimologiile propuse la date posterioare celor la care au fost publicate diversele fascicule din DA (de altfel, întocmirea unui repertoriu complet al lor nici nu ar fi fost posibilă cu mijloacele de care dispunem în momentul de față; cf. Avram, CE, p. 24) și că, de regulă, nu am comentat unele soluții care ni s-au părut a fi de-a dreptul fanteziste sau care lasă impresia că s-a recurs la ele doar din motive de comoditate („creație expresivă", fără nici un argument).

Discuția având ca obiect stabilirea unei etimologii sau motivarea acceptării, respectiv, a respingerii unor explicații mai vechi este uneori precedată (sau însoțită) de precizări și rectificări privitoare la sensurile, formele și răspândirea geografică a cuvintelor în cauză și menite să înlăture obstacolele aparente întâlnite în operația de identificare a unor relații certe între cuvântul discutat și un anumit etimon (*adamască*, *bășcăli*, *ciuperi* etc.). Alteori astfel de precizări și rectificări au rolul de a furniza argumente suplimentare în sprijinul unei etimologii propuse, cu sau fără rezerve, în DA sau în altă parte, și pe care am acceptat-o; am menționat fapte în măsură să o susțină sau/și să demonstreze că o altă etimologie, dată (sau teoretic posibilă), nu este (respectiv, nu ar fi) plauzibilă. În categoria rectificărilor sunt incluse și chestiuni care privesc găsirea răspunsului adecvat la întrebarea „etimologie unică sau multiplă?" (*bulumaci*, *găvan*; în nota *ceacâie* este discutată eventualitatea înlocuirii unei etimologii duble cu una triplă). Menționăm, în sfârșit, că ne-am pronunțat și asupra unor situații în care se pune problema distincției între un cuvânt polisemantic și două (sau mai multe) omonime (*burdă*, *chepcel*, *hăli*), problemă a cărei rezolvare este, se înțelege de la sine, importantă pentru stabilirea etimologiei (respectiv, a etimologiilor).

5. Ca și notele reunite în volumul amintit la începutul acestei introduceri și notele și articolele adunate sub titlul *Probleme de etimologie* (nr. 4 din seria *Etymologica*, apărut în 2000), notele inedite din volumul de față văd lumina tiparului sub forma unei

cărți prin bunăvoința Editurii Univers Enciclopedic și a coordonatorului seriei, prof. dr. doc. Marius Sala, membru corespondent al Academiei Române, care este și conducătorul colectivului de cercetători angajați la elaborarea unei lucrări fundamentale pentru lingvistica românească: *Dicționarul etimologic al limbii române*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Notă. În lista care urmează nu figurează abrevierile reproduse din DA (și explicate acolo).

ALR II SN, 1–5 = *Atlasul lingvistic român*. [Partea a II-a]. Serie nouă. [Material cules de Emil Petrovici. Redactor principal: Ioan Pătruț, București]: 1 = vol. I, 1956; 2 = vol. II, 1956; 3 = vol. III, 1961; 4 = vol. IV, 1965; 5 = vol. V, 1966.

Arvinte/Ursu/Bordeianu, *Glosar regional* = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [București, 1961].

Avram, CE = Andrei Avram, *Contribuții etimologice*, București, 1997.

Avram, PE = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, București, 2000.

Barbolova, *Imena za sădove* = Зоя Т. Барболова, *Имена за съдове в българските диалекти,* Sofia, 1999.

Baubec/Grecu, DTR = Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicționar turc-român*, București, 1979.

Bărbuț, *Dicț. olt.* = Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.

BD = „Българска диалектология. Проучвания и материали", Sofia, 1962–.

BIFR = „Buletinul Institutului de Filologie română «Alexandru Philippide»", Iași, 1934–1947.

BL = „Bulletin linguistique“, București, 1933–1948.

Borza, DE = Al. Borza, *Dicționar etnobotanic, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, [București], 1968.

CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească“*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, [1926–1931].

CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etmológico rumano*, La Laguna, 1958–1966.

CL = „Cercetări de lingvistică“, Cluj(-Napoca), 1956–1993.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.

Dayre et al., HSFR = J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*. II. Dopunjeno izdanje priredio R. Maixner, Zagreb, 1960.

DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, [București], 1963.

DEX = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“, DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, 1996.

DGR = *Dicționar german-român*. Ediția a II-a, revăzută și îmbogățită. [Ediția I: coordonare și revizie Mihai Isbășescu și M. Iliescu. Ediția a II-a, revăzută și îmbogățită de Ruth Kisch, H. Mantsch, Grete Klaster-Ungureanu; coordonare Mihai Isbășescu și Ruth Kisch; revizie finală Ruth Kisch și Grete Klaster-Ungureanu, București], 1989.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–.

DR = „Dacoromania“, Cluj, 1921–1948.

DUR = *Dicționar ucrainean-român. Українсько-румунський словник*. [Redactor: Gheorghe Cocotailo], București, 1964.

ESUM = Академия наук Української РСР. Институт мовознавства ім. О. О. Потебні, *Етимологічний словник української мови*. В семи томах, Kiev: Том перший. *А–Г*, 1982; Том другий. *Д-Копци*, 1985; Том третий. *Кора-М*, 1989.

FC III 1 = *Formarea cuvintelor în limba română*. [Redactori responsabili: Al. Graur și Mioara Avram]. Volumul al III-lea. *Sufixele*. 1. *Derivarea verbală*, de Laura Vasiliu, [București], 1989.

FD = „Fonetică și dialectologie", București, 1958–.

Gămulescu, *Elementele* = Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*, București/Pancevo, 1974.

Glosar Oltenia = *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, 1967.

Graur, ER = Al. Graur, *Etimologii românești*, [București], 1963.

GS = „Grai și suflet", București, 1923–1937.

Guțu, DLatR = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.

HEM I–II = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București: I = [vol.] 1, 1972; II = [vol.] 2, 1974.

ILR II = Academia Republicii Socialiste România, *Istoria limbii române*. Volumul II. I. Coteanu, redactor responsabil, București, 1969.

Iovan, DBR = Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, București, 1994.

Király, *Contacte* = Király Francisc, *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor româneşti de origine maghiară*, Timişoara, 1990.
KlRuEW = Rupprecht Rohr, *Kleines Rumänisches Etymologisches Wörterbuch (KlRuEW)*: 1. Band: *A–B*, [Frankfurt am Main, 1999].
Lexic regional I–II = *Lexic regional*: [1]. Redactor coordonator: Gh. Bulgăr, [Bucureşti], 1960; 2. Redactor coordonator: Lucreţia Mareş, Bucureşti, 1967.
LR = „Limba română", Bucureşti, 1952–.
Miklosich, *Lexicon* = Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslove-nico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Viena, 1862–1865.
MRSz = *Magyar-román szótár. Dicţionar maghiar-român*. [Redactor principal Kelemen Béla], Bucureşti, 1961.
NALR Crişana, 1 = Ionel Stan, Dorin Uriţescu, *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*. Vol. I, Bucureşti, 1996.
NALR Muntenia şi Dobrogea, 2 = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia* şi *Dobrogea* II, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1996.
NŞDU = [Noul Şăineanu, *Dicţionar universal* =] Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*. Ediţie revăzută şi adăugită de Alexandru Dobrescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu şi Victoria Zăstroiu, [Iaşi]: [Vol. II]. *Vocabular general (A–D)*, 1995; [Vol. III]. *Vocabular general (E–M)*, 1996.
Pascu, *Sufixele*= G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti/Leipzig/Viena, 1916.
Petrovici, *Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935.
PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. *Lateinisches Element. Mit*

Berücksichtigung aller romanischen Sprachen, Heidelberg, 1905.
Popescu-Sireteanu, *Memoria* II = Ion Popescu-Sireteanu, *Memoria limbii române*. II, Iași, 1998.
Pușcariu, *Limba română* II = Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram, [București], 1994.
REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollstandig neubearbeitete Auflage, Heidelbereg, 1935.
Robciuc, *Raporturile* I = Ion Robciuc, *Raporturile lingvistice româno-ucrainene*. I. *Elemente românești în ucraineană*, București, 1996.
Rosetti, ILR 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, [București], 1986.
Rotaru/Oprescu, *Lexicon* = Petre V. Rotaru și George A. Oprescu, *Lexicon toponimic*. Ediție provizorie, București, 1943.
SCL = „Studii și cercetări lingvistice“, București, 1950–.
SDEM = Академия де штиинце а РСС Молдовенешть. Институтул де лимбэ ши литературэ, *Скурт дикционар етимоложик ал лимбий молдовеншть*. Редакторь: М. Раевски, М. Габинский, Chișinău, 1978.
SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
Semčyns'kyj, *Leks. zapoz.* = С. В. Семчинський, *Лексичні запозичеиия з російськоі та українськоі мов у румунський мові. Розділ з історичноі лексикологіі румунськоі мову.* Випуск перший, Kiev, 1958.
Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Surađivao u predradnjama i

priredio za tisak Vladimir Putanec, Zagreb: Knjiga prva. *A–J*, 1971; Knjiga druga. *K–poni[1]*, 1972.

SMFC = „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", Bucureşti, 1959–1972.

Tamás, EWUER = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapesta, 1966.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1895–1925.

Teaha, CN = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti, 1961].

Tomici, DSR = Mile Tomić, *Srpsko-rumunski rečnik* / Mile Tomici, *Dicţionar sârb-român*, Timişoara: [Tom1/ Volumul 1]. *A–L*, 1998.

Udrescu, *Glosar* = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967.

Vasmer, *Rus. et. Wb.* = Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Erster Band. *A–K*, 1953.

ALTE ABREVIERI

ar.	= aromân(esc)
Ban.	= Banat
bg.	= bulgar
Bot.	= botanică
bulg.	= bulgar
cf., cfr.	= (lat.) *confer* „compară“
cat.	= catalan
cp.	= compară
dial.	= dialectal
et al.	= (lat.) *et alii* „și alții“
et. nec.	= etimologia necunoscută
fr.	= francez
germ.	= german
gr.	= grecesc
it., ital.	= italian
lat.	= latinesc
lat. clas.	= latinesc clasic
lat. pop.	= latinesc popular
lat. vulg.	= latinesc vulgar
logud.	= logudorez
magh.	= maghiar
Maram.	= Maramureș
Mold.	= Moldova

ngr.	= neogrecesc
n. n.	= nota noastră
paleosl.	= paleoslav
p. ext.	= prin extensiune
pl., plur.	= plural
pol., polon.	= polonez
port.	= portughez
pron. dial., pronunț. dial.	= pronunțare dialectală
prov.	= provensal
rom.	= românesc
rus.	= rusesc
rut., ruten.	= rutean, rutenesc „ucrainean"
scr.	= sârbocroat
sg.	= singular
slav.	= slavic „slav"
sp.	= spaniol
srb.	= sârbesc
s. v.	= (lat.) *sub voce* „sub cuvântul"
tc.	= turcesc
Transilv.	= Transilvania
turc.	= turcesc
ucr.	= ucrainean
ung.	= unguresc
var.	= variantă
v. gr.	= vechi grecesc
v. sl.	= vechi slav

ETIMOLOGII

ADAMASCĂ. În DA figurează două articole cu acest titlu. În rândurile următoare nu ne vom referi la *adamască* „stofă scumpă de mătase cu flori (fabricată la Damasc)", care are etimologie, ci la omonimul acestui cuvânt, un nume de plantă, după cum reiese dintr-un pasaj reprodus din HEM: „În unele părți din Moldova, alături de «*avrămască-crăstinească*» se mai menționează și o plantă oarecare: *adamască*". Cel de al doilea articol conține, în locul definiției, doar indicația „(Bot.) = ?", iar la sfârșitul lui citim: „Etimologia?".

B. P. Hasdeu își exprimă părerea potrivit căreia „de aci însă nu urmează... că acești termeni se trag d-a dreptul din numile [sic] *Avram*, *Crist*, *Adam*, ci se poate ca ei să se fi născut din alți termeni eterogeni prin așa-zisa etimologie poporană" și, în continuare, pune pe *avrămeasă* în legătură cu lat. *aurum* (HEM II, p. 700–701), dar nu discută și pe *adamască*.

La Borza, DE, p. 13, *adamască* și *adămească* apar, alături de *avrămească* (cu diverse variante), *cârstănească* etc., ca denumiri populare ale plantei *Ajuga laxmanni*. Așadar problema sensului exact al cuvântului de care ne ocupăm poate fi considerată rezolvată. Cât despre originea lui, indiferent dacă acceptăm sau nu părerea lui B. P. Hasdeu cu privire la *avrămeasă* (după DA, acesta „pare a deriva" dintr-un cuvânt slav), credem că *adamască* – sau, în varianta literară, *adămească* – nu poate fi explicat altfel decât

ca derivat de la *Adam*, cu un sufix folosit frecvent la formarea de substantive și adjective care sunt nume sau componente ale unor nume de plante (vezi Dumitru Bejan, *Nume românești de plante*, Cluj-Napoca, 1991, p. 206–207; printre derivatele cu *-esc/-ească* menționate la p. 207 se numără *avrămească*, *creștinească*, *cobelcească*).

În sprijinul etimologiei propuse aici putem cita numele ucrainean de plantă *adamova* „mătrăgună" (DUR).

ADINTA. Este înregistrat în DA (cu mențiunea „etimologia necunoscută") pe baza a două citate, reproduse din HEM și, respectiv, din TDRG: „Plĭacă-ți urĭachia și-mi adintă a Domnului spuindu-ți culcuș nesămănat" (Dosoftei, *Paremiar*, 1683); „Îi stă mintea și adintă tot acolo la dânsa" (*Șapte taine*, 1645).

După părerea noastră, nu sunt întemeiate rezervele exprimate în DA cu privire la înțelesul verbului în discuție: „Cuvântul găsindu-se până acuma numai în două exemple vechi, sensul nu i se poate preciza în mod neîndoios. Pare a însemna «a lua aminte, a-și îndrepta luarea aminte spre ceva, a fi cu gândurile la ceva»" (singurul sens menționat, „a lua aminte", este considerat sigur de Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București, 1987, unde cuvântul apare, ca și în DA, cu „etimologie necunoscută" și însoțit de aceleași două citate). În schimb, considerăm justificat faptul că nu a fost acceptată etimologia lui *adinta* propusă de B. P. Hasdeu (HEM I, p. 260), care susține „identitatea lui cu *adintuo* (*intuor*, *intueor*) din *intuo* cu prepozițiunea *ad*", deși „e sigur că-n textul slavic, după care lucra Dosofteiu, lui *adint* îi corespunde *vŭnimaĭą*, *a t t e n d o*" (savantului nu-i era cunoscut *adintă* din izvorul menționat în TDRG). În același timp, B. P. Hasdeu respinge o explicație anterioară, dată de G. Săulescu – *adinta* < lat. *attendere* –, deși recunoaște că „în adevăr, zicerea «și-mi *adintă*» nu poate însemna decât «et a t t e n d e mihi»".

La prima vedere, atât lat. *intueor, intuēri* „a privi; (fig.) a privi, a-și reprezenta, a considera, a avea în vedere", cât și lat. *attendo, attendere*, care înseamnă, printre altele, „a lua seama, a fi atent, a asculta atent, a observa" (Guțu, DLatR), au sensuri prin care s-ar putea explica sensul „a lua aminte" al rom. *adintu*. Credem însă că asocierea cu un complement în dativ („și-mi adintă") constituie un argument în favoarea părerii conform căreia *adintu* provine din *attendere*, nu din *(ad)intuēri* (cf., în dicționarul latin-român citat, *attendere animo* – alături de *attendere animum* sau *animos* – „a-și îndrepta atenția, a lua seama", dar *intuēri causam*).

Explicației pe care nici HEM, nici DA nu o acceptă i s-ar putea aduce, eventual, obiecția că *adintu* aparține conjugării I, iar trecerea la aceasta a unui verb de conjugarea a III-a în latină nu este obișnuită. Posibilitatea unei asemenea schimbări nu poate fi însă exclusă; cf. ar. *pitrundare* < lat. *pertundere* (DDA, s. v. *pitrundu*).

O altă obiecție – de fapt, singura formulată de B. P. Hasdeu, *loc. cit.*, împotriva etimologiei date de G. Săulescu – se referă la o chestiune de fonetică: „Ecuațiunea *adint* = *a t i n d* ar prezinta o metateză între *d* și *t* fără exemplu în fonetica română". Obiecția nu este însă valabilă, din două motive. Mai întâi, în limba română metateza este un fenomen foarte frecvent (Pușcariu, *Limba română* II, p. 165), iar acest lucru n-ar putea fi trecut cu vederea chiar dacă n-am dispune de nici un alt exemplu de metateză în care consoanele implicate să fie anume cele două oclusive dentale. În al doilea rând, este foarte probabil că printr-o astfel de metateză ([d]...[t] > [t]...[d], deci în sens contrar față de cel al metatezei prin care, după părerea noastră, **atindu* a devenit *adintu*), produsă în latină, s-a ajuns la denumirea populară a Sfântului Dumitru (și a sărbătorii din 26 octombrie, după calendarul ortodox): la p. 171 a lucrării precitate, S. Pușcariu menționează că „P. Papahagi... explică pe *Sâmedru* dintr-o formă metatezată *Sanctus *Temedrius* în loc de *Demetrius*". Denumirea în discuție (respectiv, partea ei finală, continuarea numelui propriu *Demetrius*), care „arată un tratament neașteptat al lui *t* (ar fi trebuit să sune *Demetriu*)"

(Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 52), a fost explicată și în alt fel: „sonorizarea consoanei [t] la [d], urmată de prescurtarea numelui, prin afereza silabei inițiale"; oclusiva surdă originară s-ar fi păstrat ca atare în *Simetru*, formă înregistrată într-o localitate din vestul Transilvaniei (Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Timișoara, 1999, p. 127). În ce ne privește, credem că [t] din *Simetru* (< **Sâmetru*) poate fi mai curând rezultatul înlocuirii lui [d] din *Sâ(n)medru*, sub influența lui *Sâmpetru*. Oricum însă, existența unor forme, rar întâlnite, cu [t] nu afectează plauzibilitatea explicației după care [d] din *Sâ(n)medru* se datorează unei metateze. În consecință, considerăm că rămâne plauzibilă și explicația potrivit căreia printr-un astfel de accident fonetic s-a ajuns de la **atinda* la *adinta*.

Nu este de prisos să adăugăm că, după datele din REW, lat. *intuēri* și *adintuēri* nu au descendenți în limbile romanice, spre deosebire de *attendĕre* „aufmerken; warten" (pentru reflexele acestuia în Romania apuseană vezi REW, nr. 763).

Ținând seamă de cele arătate mai sus, suntem de părere că lat. *attendere* s-a păstrat nu numai în vestul, ci și în estul Romaniei, unde, cum susținea G. Săulescu, a devenit *adinta*.

AIDOMA. Etimonul acestui cuvânt este cunoscut, dar nu s-a dat o explicație satisfăcătoare fonetismului formei din titlul notei de față. În DA citim: „E paleosl. *vidomŭ*, «visibilis», trecut în **vidom*, la care s-a adăogat finalul adverbial *-a*: **vidoma*. Acesta s-a prefăcut în *idoma*, în dialectele care schimbă pe *vi* > *i*. Forma aceasta, la care s-a adăogat prepoziția *a* (ca și în *a-ievea*, *a-tocma* etc.), a devenit forma literară".

După DA, cuvântul este atestat pentru întâia oară spre sfârșitul secolului al XVII-lea, la Dosoftei, sub forma *avidomă*. Variante mai recente sunt, alături de *idoma*, menționat mai sus, *avidoma*, *agidoma*, *agiduma*, *agiuduma*, *aghidoma* (numai prima dintre ultimele cinci se întâlnește în texte literare).

Ni se pare greu de crezut că varianta *aidoma* se datorează acceptării în limba literară a unui fonetism dialectal (vezi observațiile noastre de principiu din FD XIII, 1994, p. 7–15). Întrucât limba literară a respins formele în care o consoană (pre)palatală sau semiconsoana [i̯] au apărut prin așa-numita palatalizare a labialelor (în speță, a lui [v]), nu vedem în ce fel ar putea fi explicată pretinsa excepție reprezentată de cuvântul în discuție: *avidoma* > *[avi̯idoma] > [ai̯idoma].

La forma *aidoma* s-a ajuns, după opinia noastră, printr-o modificare datorată influenței exercitate asupra lui *avidoma* de cuvântul *aievea*, tot de origine veche slavă, cu cele mai vechi atestări din secolul al XVI-lea. Primul sens al lui *aievea*, „în fața tuturor, în public, pe față, fățiș", este, în esență, identic cu ceea ce în DA se consideră a fi sensul fundamental al lui *aidoma*: „în văzul tuturor, în mod evident". Este foarte probabil că, alături de factorul semantic, în modificarea la care ne referim a jucat un anumit rol și asemănarea dintre cele două cuvinte din punctul de vedere al structurii lor morfologice (asemănare semnalată în pasajul din DA reprodus la începutul acestei note).

ALFIOR. Despre forma și sensul acestui cuvânt aflăm din DA (unde se trimite la HEM) următoarele: „o plantă, poate *aliorul* (s. v.), corupt prin etimologie populară cu «alifie» sau cu «fior», căci *aliorul* se întrebuințează și ca medicament împotriva frigurilor, de unde îi vine și numele de «buruiană de friguri»".

Din punct de vedere fonetic, ambele explicații sunt plauzibile. Credem însă că modificarea formală a lui *alior* nu s-ar fi putut produce dacă nu ar fi avut un suport semantic mai puternic decât cel oferit de legătura dintre numele unei plante, pe de o parte, și *alifie* sau *fior*, pe de alta. Așa stând lucrurile, suntem de părere că *alfior* este rezultatul unei contaminări în care ambii termeni implicați sunt nume de plante: *alior* și *afion* (cu varianta *afiom*) „opiu", dar și „planta (de obicei macul) din care se extrage afionul" (cuvânt cu etimologie multiplă; vezi DA și Tamás, EWUER).

Întrucât atât aliorul, cât și planta numită *afion* sunt folosite în medicina populară, înseamnă că *alior* și *afion* posedă în comun nu numai calitatea de a fi nume de plante, ci și pe aceea legată de utilizarea acestor plante ca „ierburi de leac". De menționat în plus că, dacă *laptele-cățelei* „buruiană otrăvitoare cu care se amețește peștele în pârâu" este totuna cu *laptele-câinelui* – lucru foarte probabil (în DA, s. v. *lapte*, 3, se dă denumirea științifică numai a primului compus) –, întrucât, la rândul lui, *laptele-câinelui* este sinonim cu *alior*, cei doi termeni ai contaminării pe care o presupunem ne apar și mai apropiați pe plan semantic, prin proprietatea comună „narcotic" a plantelor numite *alior* și, respectiv, *afion*.

Considerăm că faptele prezentate mai sus constituie numai argumente în favoarea etimologiei *alfior* < *alior* + *afion*, fără a sprijini și ipoteza formulată în DA cu privire la sensul cuvântului din titlul notei de față, căci, în principiu, *alfior* ar putea să nu fie o variantă a lui *alior*, ci un alt cuvânt, denumire a unei alte plante. Totuși, până la proba contrară, identitatea presupusă în DA și socotită sigură în HEM I, p. 622 (*alfior* = *alior*) are șanse de a fi reală.

ALIGNI. Este glosat „a adia" și ilustrat cu un singur citat, dintr-un text de literatură populară; reproducem o parte a citatului: „Și vântul a aligni, Fluierașul s-a porni". După mențiunea „etimologia necunoscută", se propun două ipoteze etimologice: „Cfr. ung. *legyezni* «a da din coadă, a face vânt» și *legyinteni* «a atinge ușor»". Nici una dintre acestea nu este acceptată de Tamás, EWUER, în al cărui bogat inventar de împrumuturi românești din maghiară *aligni* nu este inclus. Credem și noi că, din motive de ordin formal, este greu să se stabilească o legătură între cuvântul din titlul acestei note și cele două verbe maghiare, de la care ar fi fost de așteptat să se ajungă în românește la forme ca **(a)leghezui*, respectiv, **(a)leghinti*.

În CDER figurează în același articol (nr. 201) verbul discutat aici (sensul 1: „soplar el viento") și *aligni* care este o variantă a lui *lihni* (sensul 2: „cojear") . Etimologia dată în acest articol („ngr.

λιχναίνω «debilitarse, hacerse débil»") ar putea fi, eventual, luată în considerație pentru al doilea termen – deși ipoteza provenienței lui din neogreacă este în contradicție cu „extensiunea geografică a cuvântului, cunoscut și în Ardeal" (DA, s. v. *lihni*) –, dar nicidecum pentru primul.

După părerea noastră, *aligni* (cu circulație în Moldova) provine din ucr. *лигнути*, care înseamnă, printre altele, „a lovi" (DUR). Probabil că [a] inițial al cuvântului românesc se datorează verbelor *adia* și *alina* (cf. ALR II SN, 3, harta 791, intitulată „adie vântul", punctul 272: *alină o ţâ[ră] de vânt*).

La prima vedere, explicația propusă de noi are împotriva ei distanța dintre sensurile „a lovi" și „a adia". Lucrurile devin însă cât se poate de clare la o examinare mai atentă a versurilor reproduse mai sus: în „vântul a aligni" verbul are o valoare incoativă, în acord cu valoarea identică – de data aceasta evidentă – a lui *s-a porni*. Altfel spus, nu este vorba despre o acțiune (o suflare, o adiere) continuă, ci despre o pală de vânt, o „(ușoară) lovire", care declanșează cântatul fluierului. Cf. sensul „suflare (puternică și de obicei intermitentă)" al lui *pală* în contexte ca următoarele: „Vântul bate câteodată mai domol..., când și când te lovesc aripele lui, palele lui"; „Și așa ca o pală de vânt a ieșit pe fereastră" (DLR, s. v. *pală*[1], 2); vezi și DA, s. v. *bate*, VI: „«vântul», de obicei, *bate* când s u f l ă (t a r e) izbind în ceva".

În lumina detaliilor prezentate în rândurile precedente, considerăm că etimologia propusă de noi este satisfăcătoare nu numai din punct de vedere fonetic, ci și sub aspect semantic.

AMUȘ. Cuvântul (cu circulație în Banat) nu este definit în DA, dar sensul lui este indicat în cele două ample citate; îl reproducem pe ultimul: „Cumpărând piei, argăsitorii le bagă în amușe (amuș = niște gropi). Se aduce apă, se stinge în ea var și apoi se aruncă pieile, pentru ca, la «păruit», părul să se dezlipească ușor". În partea finală a articolului avut în vedere citim: „Etimol[ogia] necunoscută. Nu știm întru cât s-ar putea aduce în legătură cu ung.

hamus (*gödör* = [groapă] «de cenușă»; cfr. ung. *hamvas* «Gerberlauge»)" (la magh. *hamvas* se trimite și în CDER, nr. 256, și în NȘDU).

Într-un tom din DA apărut ulterior găsim un articol a cărui primă parte este următoarea: „*Hămuș* s. a. (Tăbăc[ărie]) = *amuș*. *Hemush* = cadus pellionis. *Anon. Car.*". Deși acolo nu se dă nici o indicație etimologică, se înțelege că *hămuș* și *amuș* sunt considerate – în mod justificat – variante ale aceluiași cuvânt și că, prin urmare, în privința etimologiei, pentru varianta cu [h] inițial rămân valabile, după același dicționar, cele arătate s. v. *amuș*.

Presupunem că neacceptarea în DA a etimologiei rom. *amuș* < magh. *hamus* (dată, cu dreptate, ca sigură de CDER, nr. 256, și de Tamás, EWUER) se explică nu prin faptul că în termenul maghiar există un [h] care nu se regăsește în *amuș* (varianta din *Anonymus Caransebesiensis* scăpase, se pare, atenției celui care a redactat articolul *amuș*), ci unei neconcordanțe de ordin semantic: magh. *hamus* înseamnă „de cenușă", în timp ce *amuș* denumește groapa pentru argăseală în care se pune var. Această neconcordanță nu poate fi însă invocată în discuția asupra originii lui *amuș*: prin acțiunea pe care o au asupra anumitor materiale, laptele de var folosit pentru curățirea de păr a pieilor și leșia preparată cu cenușă și utilizată ca detergent au o trăsătură comună. Credem deci că, plecându-se de la magh. *hamus*, s-a putut ajunge în română la *amuș* cu sensul „argăseală", adică „materia în care se argăsesc pieile, «dubeală»" (DA, s. v. *argăseală*, 2).

Explicația pe care o adoptăm, considerând că rezervele formulate în DA, s. v. *amuș*, nu sunt întemeiate, este sprijinită de constatarea că *cenușar*, deci un derivat de la *c e n u ș ă*, înseamnă, printre altele, și „o cadă mare îngropată în pământ și în care se pune v a r [spațiat de noi] nestins, de se topește și se face lapte de var" (DA, s. v., 5). Așadar rom. *amuș* (= *hămuș*) < magh. *hamus*, derivat de la *hamu* „cenușă".

ANDERETE. În DA este reprodusă glosarea din singura sursă citată, o lucrare a lui Miron Pompiliu despre graiul din Bihor: „într-alt loc". Glosat la fel sau/și „în altă parte", cuvântul a fost înregistrat, tot ca element caracteristic pentru graiul din Bihor, și în alte surse ; vezi Teofil Teaha, FD I, 1958, p. 201; Teaha, CN, p. 198 (varianta *andirete*, cu accentul pe silaba inițială, ca în DA); Ioan Tămaș, *Lexic regional* II, p. 88 (variantele *andirete*, *andilete*, paroxitone); NALR Crișana, 1, harta 41, punctul 162, nota (varianta [ánd´´irẹ]).

Ipoteza etimologică (aparținând lui I. Rădulescu-Pogoneanu) prezentată în dicționar, după mențiunea „etimologia necunoscută" – „pare a fi o corupție din germ. *anderwärts*, care se va fi răspândit prin minerii din apropiere" –, întâmpină o dificultate legată de natura cuvântului în cauză: este greu de crezut că s-a împrumutat din germană un adverb cu sensul „în alt loc". Cu totul inacceptabilă ni se pare etimologia dată în KlRuEW: „türk. *ande* 'dort' (Lok. zu *o*, bzw. *ol* + *nerede* 'wo')".

În explicația pe care o propunem plecăm de la constatarea că *anderete* se deosebește de varianta din NALR Crișana, 1 – în forma literarizată, *andirea* sau, mai curând, *anderea* – prin prezența unei silabe finale, [te], care apare și în *tunderete*, *pretunderete* „peste tot, pretutindeni", precum și în pronumele și adjectivul *cutarete*, în care DA, s. v. *cutare*, identifică „sufixul adverbial *-te*". În secțiunile etimologice ale articolelor *tunderete* și *pretunderete* din DLR se trimite la *tutindeni* (< *totum* + *inde* + *-re*), respectiv, la *pretutindeni*. Este evident că în *anderete* avem a face cu același sufix, *-te* (acest element nu figurează printre sufixele și particulele adverbiale examinate de Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985, p. 104–109, respectiv, p. 110–134). Urmează să vedem cum se explică partea inițială a cuvântului.

În DA figurează adverbul *ainde* („întrebuințat prin Banat, prin Ungaria și prin părțile mărginașe"); în articolul cu acest titlu găsim, printre altele, formele *aindere* și *ainderea*, ultima înregistrată în

lucrarea la care se trimite și pentru *anderete*. Ni se pare clar că prima parte a lui *anderete* nu este altceva decât *aindere(a)*.

Formele *aindere*, *ainderea* și *aindine* sunt menționate, alături de alte trei forme, s. v. *ainde*, glosat „aiure" și explicat (împreună cu variantele lui) astfel: „din lat. *aliŭbi*..., la care s-au adăogat finalele adverbiale *-ne*, *-re* și *-a*". Într-un mod foarte asemănător este explicat *aiure* (cu variante printre care se numără *aiurea* și *aiurilea*): „din lat. *aliŭbi*..., la care s-a[u] adăogat finalele adverbiale *-re*, *-a* și *-le*". Deși aici ne interesează etimologia lui *anderete*, nu cea a lui *aindere(a)*, notăm totuși că din combinarea tuturor elementelor enumerate s. v. *ainde* ar fi trebuit să rezulte **aiunerea*, fără [d]. Pentru a explica sinonimele lui *aiurea*, menționate mai sus, în care apare [d] trebuie să plecăm de la compuse (de dată latină târzie) fie cu *inde* (cf. *pretutindeni*), fie cu *unde* (cf. PEW, nr. 45; REW, nr. 348: *ainde* < lat. *aliunde*). De remarcat, în această ordine de idei, sensul „unde" al rom. *inde* (în Bihor!) și sinonimia *altinderi* = *altundeva* (pentru *altinderi* vezi DA, s. v. *alt*, *-ă*, I, 1).

Nu poate constitui o problemă dispariția vocalei [i], aflată sub accent în *ainde*, *ainderea*. După toate probabilitățile, în forma **ainderete* s-a produs mai întâi, prin analogie (cf. *îndelete* și, mai ales, *înderete*, variantă a lui *îndărăt*; vezi DA), o schimbare a locului accentului, în sens progresiv: *[aínderete] > *[ainderéte]; după aceea a căzut [i] neaccentuat (cf. *boreasă* < **boireasă*; *dezbăra* derivat de la *baier*; Pușcariu, *Limba română* II, p. 260): *[ainderéte] > [anderéte]. Varianta din DA, [ánderete], este datorată tendinței de se marca o antiteză: „în altă parte, nu aici" (vezi, la p. 104 din lucrarea precitată a lui S. Pușcariu, observațiile savantului asupra accentuării unor cuvinte ca *astăzi*, *dincoace*, *dincolo*).

APUCA. În DA sunt prezentate cele două explicații pe care S. Pușcariu le menționase în dicționarul său etimologic (PEW, nr. 103) – „**apuco* (= *apiscor* cu sufixul din *manduco*)" (B. P. Hasdeu) și „*aucupor*, devenit **acupo* și, cu metateză, **apuco*" (V. Burlă) –, dar cuvântul este considerat totuși cu „etimologia necunoscută"

(vezi și TDRG: „Et. Dunkel. Man räth auf lat. *aucupor*, *-āre* «zu fangen suchen» od. Ableitung v. *ap-* in *apiscor* «ergreifen»"; în CADE cuvântul este fără etimologie).

Explicația propusă de Leo Spitzer, DR III, 1922–1923, p. 645–646 – *apuca* ar avea ca punct de plecare o interjecție, **puc* sau *poc* (ca și *înhăța*, derivat de la *haț*) – se regăsește în SDLR („din **a apoca*, d[in] interj. *poc*"), dar este respinsă de W. Meyer-Lübke, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 641–642. În REW, nr. 776, rom. *apuca* figurează ca descendent al lat. *aucupare* „Vögel fangen". Sextil Pușcariu, care în PEW considera că, în comparație cu etimologia dată de B. P. Hasdeu, cea aparținând lui V. Burlă este „besser, doch nicht ganz sicher", se pronunță, mai târziu, categoric în favoarea ultimei și, totodată, împotriva părerii lui L. Spitzer: „stăruiesc a crede în etimologia din *aucupo(r)*" (DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 1318).

Criticile aduse de L. Spitzer etimologiei *apuca* < lat. *aucupare* (sau *aucupari*) vizează atât aspectul fonetic, cât și pe cel semantic al chestiunii: nu este de crezut că un termen din limbajul păsărarilor care nu s-a păstrat în nici o altă limbă romanică în afara românei a fost moștenit de aceasta, cu un sens diferit de cel originar și cu o formă care presupune producerea metatezei [k]...[p] > [p]...[k].

În ce ne privește, credem că *apuca* provine, într-adevăr, dintr-o formă anterioară, românească sau, eventual, latină târzie **acupare*, care, la rândul ei, a fost precedată (în latină) de *aucupare*, ceea ce însă, cum se va vedea mai jos, nu înseamnă că ne declarăm de acord cu etimologia pe care o respinge L. Spitzer. Schimbarea fonetică *aucupare* > **acupare* nu pune nici o problemă (cf. lat. *auscultare* > rom. *asculta*), iar ipoteza potrivit căreia în română – limbă caracterizată prin frecvența metatezei (Pușcariu, *Limba română* II, p. 165) – s-a produs transformarea **acupare* > *apucare* este întru totul plauzibilă.

Cu toate acestea, etimologia dată în REW (și în alte dicționare, printre care DEX), satisfăcătoare din punct de vedere fonetic, nu înlătură o dificultate majoră, deja menționată: este extrem de puțin

probabil ca româna să fie singura limbă romanică moștenitoare a unui verb latinesc cu sensul „a prinde păsări". Presupunem că această dificultate i-a determinat pe unii lingviști să respingă sau, cel puțin, să considere îndoielnică etimologia dată de V. Burlă, la care, cum am văzut, au aderat, printre alții, W. Meyer-Lübke și S. Pușcariu. A. Graur, BL V, 1937, p. 89, scrie: „*apuca* attend toujours une étymologie sûre"; la Rosetti, ILR 1986, p. 175, *apuca* figurează în lista termenilor latinești păstrați numai în română, dar cu mențiunea „dubios", iar în ILR II, p. 117, I. Fischer include pe *apuca* într-o listă de același fel, dar adaugă: „suspect".

Multe dintre sensurile principale ale verbului românesc în discuție concordă aproape perfect cu unele dintre sensurile lat. *occupare*; vezi, de exemplu, Guțu, DLatR, s. v. *occupō*, I, 1: „a lua în stăpânire"; DA, s. v. *apuca*: II, 1 „a lua cu puterea" și II, 4 „a pune stăpânire pe (un lucru al altuia), a lua în stăpânire, a ocupa cu puterea sau cu de-a sila, fără drept legal, a uzurpa" (deosebirile de ordin semantic dintre cuvântul latinesc și cel românesc menționate de W. Meyer-Lübke, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 642, nu sunt esențiale). Se înțelege însă că vocala inițială a lat. *occupare* nu avea cum să devină [a] în românește.

Ne găsim așadar, după opinia noastră, în fața situației următoare: lat. *aucupare* (sau *aucupari*) nu poate fi etimonul lui *apuca* din motive legate de conținutul semantic al celor două cuvinte, iar prin lat. *occupare* nu poate fi explicat vocalismul termenului românesc (nu este convingătoare explicația dată în CDER, nr. 355, unde găsim acest etimon: „una confusión de los prefijos *oc-* y *ac-*").

Admițând (împreună cu alți cercetători; vezi mai sus) că *apuca* este un cuvânt moștenit din latină, credem că el nu provine nici din *aucupare*, nici din *occupare*, ci dintr-un derivat al acestuia din urmă: **aboccupare*.

Întrucât prefixul lat. *ab-* avea valori corespunzătoare prepoziției *ab*, iar printre acestea se numără „de la, din" (vezi Guțu, DLatR, s. v. *a*, *ab*, *abs*, I și II), presupunem că înțelesul originar

al lat. *aboccupare era „a lua de la (cineva), din (ceva)". De acesta sunt foarte apropiate cele două sensuri ale lui *apuca* menționate mai sus, precum și sensul „a răpi" (DA, s. v., II, 3).

În ce privește evoluția fonetică a lat. *aboccupare*, este de remarcat, mai întâi, că dispariția consoanei din structura prefixului nu pune nici o problemă: după cum se știe, „-*v*- și -*b*- au avut aceeași soartă în română (afară de cazul când -*b*- era urmat de *u*...)" (Rosetti, ILR 1986, p. 110), adică au căzut, așa încât faptul că în inscripții sunt atestate forme de tipul *aunculus*, pentru lat. clas. *auunculus* (p. 112), ne îndreptățește să reconstruim o formă a verbului avut în vedere aici în care consoanei din prefixul *ab*-, intervocalică în *aboccupare*, îi corespundea „zero". În al doilea rând, ținând seamă de faptul că tendința lui [o] neaccentuat de a se transforma în [u] este foarte veche în latină (H. Mihăescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, București/Paris, 1978, p. 179), considerăm că *aboccupare* a devenit *aucupare* mai probabil în mod direct decât prin intermediul unei forme *aocupare* (de altfel, acest detaliu nu prezintă mare interes; asupra simplificării geminatei nu este cazul să ne oprim). În sfârșit, este, credem, ușor de admis că secvența de vocale [au] s-a transformat în diftongul [au̯]. S-a ajuns astfel la o formă *aucupare* identică cu *aucupare* „Vögel fangen" și având sensuri prezente în lat. *occupare* (și, azi, în rom. *apuca*). Lat. *aucupare* = [au̯kupare] (< lat. *aboccupare*) a devenit *apuca* în modul arătat în prima parte a notei de față.

AȘUNGA. Este glosat „a lovi" și a fost înregistrat în regiunea Munților Apuseni. După știința noastră, singura explicație dată acestui cuvânt (cu „etimologia necunoscută" în DA) aparține lui N. Drăganu; este vorba despre o comunicare nepublicată a savantului, rezumată astfel într-un raport anual asupra activității Muzeului Limbii Române: „*așungă* < ung. *suháng* (cf. *suhángolni*)" (DR III, 1922–1923, p. 1089). La Tamás, EWUER nu găsim pe *așunga*, ceea ce înseamnă că etimologia propusă de N. Drăganu nu a fost acceptată.

Cuvântul în discuție este, în realitate, un derivat de la *șung*, variantă a lui *sfung* „avânt, elan, impuls". Acesta din urmă este considerat în DLR ca având etimologie multiplă: „Din germ. *Schwung*, magh. *svung*". În dicționarul lui L. Tamás nu găsim ca titluri de articole nici pe *sfung*, nici pe *șung*, dar *sfung* apare în introducerea lucrării (p. 16), în lista cuvintelor care ar putea să provină atât din maghiară, cât și din germană (sau din franceză; vezi p. 15).

După părerea noastră, este mai probabil că *sfung* provine din germană (fricativa labiodentală din etimon s-a menținut, fie ca surdă, fie ca sonoră; cf. *șfab* = *șvab*, *sfaițer* = *svaițer*). Varianta *șung* a fost împrumutată însă, cu siguranță, din ungurește. Întrucât în graiurile maghiare cu care a ajuns în contact româna există o „dualitate, alternanță liberă între *w* și *v*" (Király, *Contacte*, p. 206), trebuie să admitem că punctul de plecare al rom. *șung* a fost magh. [șuuŋg], nu [șvuŋg] ([v] din această ultimă variantă s-ar fi menținut ca atare sau ar fi devenit [f]); cf. *serus* „servus!, salut!" < magh. *szervusz* (Tamás, EWUER; varianta fără [v] a cuvântului românesc este notată [serus] în ALR II SN, 5, harta 1313, punctele 235 și 250).

De la *șung* s-au format și derivate cu prefixul *în-* (neînregistrate în DA): *înșunga* și *înșunge* „a lovi" (în județul Alba), cu participiile *înșungat* și, respectiv, *înșuns* (Emil Daissa, „Cum vorbim" II, 1950, 4, p. 33). Leontin Ghergariu, LR X, 1961, 2, p. 125, semnalează existența în Crișana a formelor *așinga* și *înșinga*, cu același înțeles. Din împrejurimile orașului Turda cunoaștem pe *înșunga* cu sensul „a da un impuls prin lovire (mai ales cu privire la minge)", sens mai apropiat de cel al lui *ș(f)ung*.

BALCĂU. În DA este reprodusă glosarea din sursa citată: „lac, moraștină" (aria de răspândire indicată: Bihor). Partea finală a articolului în cauză cuprinde oarecum trei soluții etimologice, dintre care prima este negativă: „Etimologia necunoscută. (Pare a se fi născut, printr-un obicinuit [sic] schimb de sufixe, dintr-o

formă *balcán, iar aceasta din ung. bálkány «mlaştină»). Cfr. *bâlc*". Atrăgătoare mai ales sub aspect semantic, ipoteza prezentată între paranteze nu a fost totuși acceptată de autorul celei mai ample lucrări consacrate cuvintelor românești împrumutate din maghiară: *balcău* nu apare la Tamás, EWUER. Ținând seamă atât de părerea autorului precitat – incontestabil, o autoritate în materie –, cât și de o dificultate de ordin formal (este greu de presupus că partea finală a lui **balcan* a fost identificată cu sufixul *-an*, care, după aceea, ar fi fost înlocuit cu *-ău*), nu credem că *balcău* provine din magh. *bálkány*. După opinia noastră, avem a face cu un derivat de la *bâlc* „băltoacă, bahnă, mocirlă" (cu „etimologia necunoscută" în DA, deși, cum se arată tot acolo, „ne-am putea gândi la tulpina slavă *bъlk*", cu sensuri de la care ar fi fost posibil să se ajungă la cel al lui *balcău*).

Este evident că derivatul cu sufixul *-ău* de la *bâlc* ar fi trebuit să fie **bâlcău*. Forma *balcău* a putut însă să apară plecându-se de la **bălc*, cu un fonetism anterior transformării [ă] > [î], și ca urmare a trecerii lui [ă] la [a] în poziție protonică: **bălc* > *bălcău* > *balcău*. De menționat că varianta *bălcău* este atestată (vezi Arvinte/Ursu/Bordeianu, *Glosar regional*, unde această variantă, cu circulație în nordul Moldovei, este înregistrată cu sensul „baltă mai mare, apă stătătoare").

Amândouă particularitățile fonetice invocate aici se întâlnesc în graiul din Bihor, deci în regiunea în care a fost înregistrat *balcău*: Teaha, CN, p. 35 și, respectiv, p. 39, citează forme ca *frău*, *grău*, cu [ă] netrecut la [î], și *batrân, vazut*, cu [a] < [ă] în poziție protonică.

BARANȚĂ. Este glosat „otrățel (*Onosma arenarium*)" și explicat astfel (cu trimitere la TDRG): „Se pare că avem a face cu o alterare a cuvântului *boranța* [sic] (altă plantă din familia boraginaceelor) subt influența numirei slave (rusește [sic]) *barannyj jazykъ* = limba-mielului (= boranță)".

Cum vom încerca să arătăm în nota intitulată *boranță*, această variantă este mai nouă decât *baranță*. Ultima conține un [a]

etimologic în prima silabă și poate fi explicată satisfăcător ca reflex al ucr. *баранця*, genitivul lui *баранец*, care înseamnă „miel, berbecuț“ (DUR), dar este și numele mai multor plante (vezi în ESUM cele două articole cu acest titlu). Cunoscut fiind faptul că unul și același cuvânt poate să denumească diverse specii de plante (de exemplu, *otrățel*, dat în DA ca sinonim al lui *barantă*, are cinci sensuri din domeniul botanicii; vezi DLR), nu ne interesează aici dacă termenul ucrainean și cel românesc desemnează sau nu exact aceeași realitate. De remarcat doar că primul este un derivat de la *баран* "berbec“, iar în română avem cuvântul *arățel* (variantă: *arețel*), cu „etimologia necunoscută“ în DA, dar explicat de Pascu, *Sufixele*, p. 145, ca derivat de la *arete* „berbec“ și glosat „limba-mielului“, care este tocmai unul dintre sensurile lui *otrățel* (DLR, s. v., 2), sinonimul lui *barantă*.

BARTIȚĂ. Dintre cele două definiții reproduse în DA din sursele citate cea mai cuprinzătoare este următoarea: „un fel de mucegai ce se face în putina de borș și în poloboacele de curechi, când nu-s îngrijite“ (sensuri asemănătoare cu acesta – printre care „stratul de mucegai depus pe smântâna învechită“ – au fost înregistrate de Arvinte/Ursu/Bordeianu, *Glosar regional*). Ipoteza prezentată după mențiunea „etimologia necunoscută“, anume „poate, diminutiv din *bartă*“ (vezi și KlRuEW, unde cuvântul în discuție figurează, ca derivat, s. v. *bartă*), nu este sprijinită de datele care ne sunt oferite asupra sensurilor principale ale acestuia din urmă: 1. „cunună cu care fetele își împodobesc capul“; 2. „(prin apropiere de cuvântul *bată*) tivitura de sus a izmenelor (a cioarecilor sau a rochiei), prin care trece brăcinarul (baiera etc.)“ (după DA, cuvântul provine din germ. *Borten*, „prin filiația dialectului săsesc“).

După părerea noastră, la originea lui *bartiță* se află germ. *Bart*, care înseamnă, printre altele, „mucegai (prins pe ceva)“ (DGR, s. v., 5). Este de presupus că la forma terminată în *-iță* s-a ajuns prin influența lui *mușiță* „(flori de) mucegai; mucezeală; mucegai de vin“ (DLR, s. v., 6).

BĂCĂLIE. Avem în vedere termenul cu sensul „babițe, (ciupercă de) iască", pe care DA îl separă de *băcălie* „băcănie", considerând totuși probabilă descendența indirectă a celor două cuvinte din același etimon, tc. *bakkal* (scris *bakkâl* în DA, s. v. *băcan*): „Etimologia necunoscută (poate = «articol de băcănie»)". Această separare nu se face în SDLR, unde, s. v. *băcălie* („d[in] *bacal*"), sunt puse la un loc sensurile „prăvălie de bacal; mărfuri coloniale" și „un fel de iască care crește pe stejar și cu care se afumă ca să depărtezi albinele".

În realitate, între *băcălie* „ciupercă de iască" și varianta *băcălie* a lui *băcănie* nu există nici o legătură. Cuvântul din titlul acestei note este o variantă a lui *văcălie* „marginea de lemn sau de tinichea a sitei, a ciurului și a baniței", dar și „numele mai multor specii de ciuperci necomestibile", derivat de la *veacă*, de origine slavă, cum se arată în DEX, de unde am reprodus cele două definiții (cuvântul vechi slav corespunzător, nemenționat în acest dicționar, este scris *vĭeko* în SDLR și *věko* în CADE).

După SDLR, s. v. *văcălie*, „d[in] rom. vine rut. *vakeliĭa*, *vekeliĭa*, burete de iască". Aceeași etimologie a termenului ucrainean o găsim în ESUM, s. v. *вакéлія* și la Robciuc, *Raporturile*, p. 238, s. v. *vakelíja* (cu numeroase variante). În prima dintre aceste lucrări este înregistrată și o variantă cu [b] inițial și cu accentul pe silaba penultimă: *бакалíя*. Se pune întrebarea dacă provine din română și această variantă sau, dimpotrivă, *băcălie* este un împrumut din ucraineană. Admițând că *boștină* provine „din paleosl. *voština*" (DA) și că, prin urmare, aici ne găsim în prezența unui caz de substituire cu [b] a unui sunet continuu originar (consoana [v] sau, eventual, semiconsoana [u̯]), am putea presupune că, printr-un fenomen identic, *văcălie* a devenit *băcălie* pe terenul limbii române. De remarcat însă că, spre deosebire de varianta cu [v] inițial, varianta *băcălie* este specifică graiurilor din aria subdialectului moldovean (DA: „în Mold."; SDLR: „Vs." = Vaslui; vezi și Ioan Lazăr, *Lexic regional* II, p. 122: *băcălie* „un soi de burete fibros care crește pe fagi și din care copiii fac mingi", în

fostul raion Fălticeni). Așa stând lucrurile, suntem de părere că avem a face cu două împrumuturi succesive: rom. *văcălie* > ucr. *vakelija*, *bakalija* etc.; ucr. *bakalija* > rom. *băcălie*.

BĂGA. Ca și în multe alte dicționare (vezi, de exemplu, printre cele mai recente, DEX), în DA cuvântul este considerat cu „etimologia necunoscută", dar se adaugă: „E foarte probabil că avem a face cu un cuvânt moștenit de la strămoșii noștri neromani". În SCL XXII, 1971, 4, p. 416, Gr. Brâncuș admite această posibilitate, dar în lucrarea sa de sinteză consacrată elementelor de origine traco-dacă în limba română și intitulată *Vocabularul autohton al limbii române* (București, 1983), același autor nu include pe *băga* în cele două inventare de elemente lexicale socotite autohtone – sigure sau, respectiv, probabile – și examinate pe larg (verbul în discuție apare totuși, la p. 178, într-o listă cuprinzând cuvinte de care Gr. Brâncuș nu se îndoiește că „provin din idiomul preroman vorbit în regiunile noastre").

G. Giuglea, DR II, 1921–1922, p. 362–378, încearcă să demonstreze că ne găsim în prezența unui descendent al lat. **baugare*, format de la un cuvânt împrumutat din longobardă: *bauga* „inel"; sensul originar al lui *băga* ar fi fost „a pune în fiare" (p. 375; vezi și idem, DR III, 1922–1923, p. 624: „**baugare* din *bauga* «inel, cerc, cătuși»"). Această explicație, care i se pare lui V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 791, „nu numai ingenioasă, ci și foarte probabilă", este respinsă de O. D[ensusianu], GS I, 1923–1924, 2 (1924), p. 163, de REW, nr. 880, și de I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 263 (în această carte sunt menționate și respinse și numeroase alte explicații). După ultimul dintre autorii citați, *băga* „trebuie atribuit fondului autohton", deși „o etimologie limpede, sigură, nu se poate oferi, căci între bazele indo-europene încă nu găsim o legătură verosimilă pentru un arhetip de forma **bag-*, **vag-*, deci vreo bază i.-e.

**b(h)ag-*, *b(h)eg-*, respectiv **uag-/ueg(h)-*" (prima dintre aceste baze este dată ca sigură în KlRuEW).

Împărtășind, în general, prudența celor mai mulți cercetători cu privire la prezența elementelor de origine (directă sau indirectă) veche germanică în limba română (vezi, de exemplu, Rosetti, ILR 1986, p. 221, 223) și constatând că nu s-au adus argumente convingătoare în favoarea explicațiilor după care *băga* ar fi un element de substrat sau un împrumut din vreun idiom slav (vezi SDLR: „cp. cu vsl. *badati* «a găuri»"), socotim că este cazul să căutăm în latină originea acestui cuvânt, atât de important și „cu siguranță un cuvânt vechi în limba noastră" (Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, [București], 1954, p. 186).

În SDEM, p. 66, *băga* este considerat cu origine necunoscută, dar se admite ca probabilă proveniența lui din lat. **bigare* „a înjuga, a înhăma" (< *biga* „car cu doi boi, căruță cu doi cai"). Fără a ne opri asupra unor chestiuni de ordin semantic, ne mulțumim să remarcăm că în verbul latinesc reconstruit vocala din prima silabă trebuia să fie *ī* (ca în *biga* și în *bigatus*, pentru care vezi Guțu, DLatR), iar de la această vocală nu s-ar fi putut ajunge la [ă] din *băga*. În CDER, nr. 595, unde este propus, cu rezerve, același etimon (scris *bīgāre*, fără asterisc), se trimite, în mod nejustificat, la fenomenul velarizării vocalelor anterioare precedate de labiale în cuvinte ca *măsură*, *păcat*, *bătrân* (în care [ă] nu provine din lat. *ī*!).

Soluția etimologică pe care o propunem se întemeiază pe ceea ce se știe cu privire la trei fenomene fonetice și unul din domeniul formării cuvintelor; toate aceste fenomene vor fi prezentate, pe scurt, în cele ce urmează.

În latina târzie s-a manifestat tendința sonorizării lui [k]. Al. Rosetti precizează că „fenomenul e atestat în limba vorbită" și citează, alături de exemple din limbile romanice apusene, următoarele cuvinte românești cu [g] ca reflex al lui [k] din formele latinești clasice *crassus*, *cratis*, **cauula*: *gras* (este menționată și părerea lui W. Meyer-Lübke potrivit căreia sonora inițială se

explică prin contaminare: *crassus* + *grossus*), *gratie*, *gaură* (Rosetti, ILR 1986, p. 114). Exemple mai numeroase (dar nu toate sigure) se găsesc la Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 152. Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 1343, citează următoarele cuvinte românești cu [g] provenit, după părerea sa, din lat. clas. [k]: *gaură*, *găoace*, ar. [găstíńe], *găun*, *ghioagă* (aici, de fapt, [ǵ]), *gratie*, *gutui*, *îngâmfa*, *zgâria*, *zgrăbunță*. Vezi și Graur, ER, p. 79: „*gărgăun* și *gărgăune* < lat. *crabro* (?)".

Fiind vorba despre o tendință, nu despre o schimbare fonetică cu caracter de lege, nu este nimic surprinzător nici în coexistența lui *cal*, *cap*, *crede* etc. (unde [k] s-a păstrat ca atare) cu *gaură*, *gras*, *gratie* etc., nici în faptul că unuia și aceluiași prototip latinesc îi corespund uneori în limbile romanice două serii de forme, cu surdă și, respectiv, cu sonoră. În rândurile următoare vom cita doar cuvinte în care lat. [k] apărea în poziție inițială și era urmat de [a]; pentru discuția noastră este suficient să avem în vedere acest context.

Menționăm mai întâi două dintre numeroasele cazuri în care velarei surde din latina clasică îi corespund [k] și [g] în limbile romanice apusene: lat. *camba* > logud. *kamba*, dar it. *gamba*; lat. *cauea* > fr. *cage*, dar it. *gabbia*, cat., sp. *gavia*, prov. *gabia* (REW, nr. 1539, respectiv, 1789).

În română velara surdă s-a menținut neschimbată (ca în *cal*, *cap*, *crede* etc.) în cuvântul *cavă* „scobitură", explicat în DA astfel: „Din lat. *cavus*, *-a*, *-um*, substantivat subt forma feminină. Forma *cavă*, în loc de **ca*, se explică din *cauă* (cf. *măduvă*, *văduvă*), refăcut din forma articulată *caua*". Am văzut însă că într-un derivat al adjectivului latinesc substantivat [k] a fost înlocuit cu [g]: **caula* > *gaură*. Din alți doi membri ai familiei lui *cauus* provin, după DA, rom. *găun*[1] „gărgăun, bărzăun" (< **cauonem* „care face scorburi") și *găun*[2] „partea scorburoasă, goală sau seacă a unui obiect" (< **cauonem* „gaură"). Așadar oclusivei velare surde din același radical latinesc îi corespund în română când [k], când [g].

Al doilea fenomen fonetic pe care socotim necesar să-l aducem în discuție este metateza. Mai exact, ceea ce ne interesează în acest loc este faptul că, așa cum s-a observat, româna se numără printre limbile în care metateza este foarte frecventă (Pușcariu, *Limba română* II, p. 165). Din motive care vor deveni evidente mai departe, dintre exemplele de perechi de cuvinte sau de variante ale aceluiași cuvânt în care un termen al perechii s-a născut din celălalt prin metateză reproducem aici, după lucrarea precitată, numai pe acelea în care consoanele implicate sunt o velară și o labială, ambele în poziție prevocalică: *pârcălab* și *cârpălab*, *gămar* (< *gumar*) și *măgar*, lat. **acupare* > rom. *apuca*, *copos* și *pocos*, *rumega* și *ruguma* (p. 170), *gămălie* și *măgălie*, *văgăună* și *găvăună*, *vârcolac* și *covârlac* (p. 171). Vezi și nota *găvan*, unde este menționată varianta *văgan* a acestui cuvânt.

Al treilea fenomen fonetic la care ne vom referi în explicația propusă mai jos este transformarea lat. *u* (= [u̯]) inițial prevocalic în [b]. După cum se știe, reflexul [b] al sunetului continuu originar apare – în română și în alte limbi romanice – numai în unele cuvinte: *bășică*, *bătrân* etc., dar *vacă*, *vedea* etc. (Rosetti, ILR 1986, p. 111).

În sfârșit, menționăm un fenomen privitor la derivare (și la sensul unei categorii de derivate). În limba română actuală există un mare număr de cuvinte care au câte două variante, cu și fără prefixul *în-*. Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 696, citează o serie de perechi de tipul *bucura* – *îmbucura*, *acoperi* – *înacoperi* și notează că în DA „se găsesc multe exemple despre [sic] întrebuințarea, fără distincție, de același autor, a formelor cu și fără prefix". După Iorgu Iordan, BIFR III, 1936, p. 96, „apariția și dispariția lui *în-* nu cunoaște, principial, nici o restricție". În acest sens, datele statistice sunt concludente: din 1441 de cuvinte cu prefixul *în-* nu mai puțin de 657 au variante fără prefix (Flora Șuteu, SMFC II, 1960, p. 55).

Pentru discuția noastră nu este de prisos să menționăm că unora dintre cuvintele latinești începătoare cu *in-*/*im-* le corespund

în limbile romanice forme (sau și forme) în care silaba inițială originară nu este reprezentată. Exemple: lat. **imbricea* – it. *breccia*; lat. *imbriculus* – port. *brelho*; lat. *impetigo*, *impetiginem* – rom. *pecingine*, alături de it. *impettigine*; lat. *insubulum* – rom. *sul*, it. *subbio*, alături de fr. *ensouple*, sp. *enjullo* (REW, nr. 4283, respectiv, 4284, 4306, 4474; pentru *sul* unele dicționare – vezi, de exemplu, PEW, nr. 1688 – trimit, spre deosebire de REW, la forma latinească neatestată **subulum*).

Desigur, faptele – din română și din alte limbi romanice – descrise în rândurile precedente nu sunt fără legătură cu fenomenul numit de I. Fischer, *„Criza" prefixării în latina târzie* – titlul unui articol apărut în „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte" (Academia Republicii Socialiste România). Seria IV, tomul VI, 1984, p. 131–135. Reținem, mai întâi, observația potrivit căreia în latină, în general, „sinonimia apare destul de frecvent, atât între cuvântul simplu și cel prefixat, cât și între mai multe cuvinte prefixate formate de la aceeași bază" (p. 132). În al doilea rând, subliniem importanța pentru problema care ne preocupă a unei constatări referitoare la situația din latina târzie: „în urma atenuării valorii prefixelor, verbele cu un singur prefix erau echivalate de vorbitori cu verbe simple" (p. 134; cf. Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 697–698: în latină *„infloresco*... stă alături de *floresco*, fără deosebire de înțeles"; „alături de *glacio*... și de *dulcesco*, a[u] putut exista în limba poporului roman și **inglacio*, **indulcesco*").

După opinia noastră, toate cele trei fenomene fonetice prezentate în prima parte a acestei note s-au produs în evoluția cuvântului devenit în română *băga(re)*.

Prin transformarea în [g] a lui [k], de la lat. *caua* „groapă" s-a ajuns la **gaua*. Deși în REW, nr. 1788, s. v. *cavāre* „graben, ausgraben", figurează numai descendenți romanici ai acestui verb cu o consoană surdă la inițială (it. *cavare*, fr. *chever* etc.), părerea potrivit căreia cuvintele din familia lui *cauus* (toate sau unele dintre ele) au avut și variante cu [g] este în acord cu ceea ce știm despre

transformarea [k] > [g] și este confirmată de coexistența lui *cavă* cu *gaură* în română și a lui *cavare* cu *gabbia* în italiană.

După ce, prin metateză, **gaua* a devenit **uaga* (cf. perechile de variante *găvan – văgan* și *găvăună – văgăună*, menționate mai sus), a avut loc transformarea sunetului de la inițiala formei mai noi (semiconsoana [u̯], bilabiala [β] sau, mai puțin probabil, labiodentala [v]) în oclusiva [b]: **uaga* > **baga*.

Sensul lui **baga* trebuie să fi fost identic cu cel al formei din care provine, anume *caua* „groapă" (vezi și *cauum* = *cauus* „gaură, bortă"; Guțu, DLatR, s. v. *cavum*); acest sens se regăsește, în esență, în *cavă* și în *gaură*.

Ni se pare ușor de admis că de la **baga* s-a format derivatul **imbagare*, cu înțelesul de „a băga într-o groapă (într-o gaură, o scobitură etc.)". Raportul dintre sensul derivatului și cel al bazei era identic cu raportul dintre sensurile cuvintelor *îngropa* și *groapă* în română sau **inuaginare* „in die Scheide stecken" și *uagina* „Scheide" (REW, nr. 4527, respectiv, 9122), **incarricare* și *carrum*, **imbuccare* și *bucca* în latină. Nu este nimic surprinzător în faptul că, precum în atâtea alte cazuri, s-a produs o lărgire a sensului: de la „a băga într-o groapă" s-a ajuns, prin generalizare, la înțelesul „a băga" (cf. evoluția semantică a lui *încărca*, astăzi denumire a acțiunii care constă în a pune diverse obiecte nu numai într-un car, ci și într-un vagon, un avion, în spinarea unui animal etc.).

Luând în considerație cele arătate cu privire la prefixele *in-* din latină și *în-* din română și, mai ales, ținând seamă de sinonimia „verb simplu = verb cu un singur prefix" în latina târzie vorbită (vezi mai sus), putem să explicăm în mod satisfăcător faptul că în română avem forma *băga*, nu **îmbăga*. Se admite că dintre termenii perechilor de tipul *acoperi – înacoperi* cel cu *în-* este, în general, mai nou (Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 696; cf. I. Rizescu, în *Formarea cuvintelor în limba română*. [Redactori responsabili: Al. Graur și Mioara Avram]. Volumul al II-lea. *Prefixele*, de Mioara Avram et al., [București], 1978, p. 140). Dacă așa stau lucrurile, înseamnă că este puțin probabil ca *băga*

să fi luat locul lui **îmbăga*, deși nu putem exclude categoric această posibilitate, dată fiind „libertatea aproape nelimitată a limbii noastre de a înlătura și adăuga, după împrejurări, acest prefix“ (Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 92). Poate că varianta, rară, *cărca* a lui *încărca* (vezi DA, s. v. *încărca*) este mai curând rezultatul suprimării lui *în-* decât o formă provenită din lat. *carricare*, sinonim cu **incarricare*, dar, dat fiind că, după informațiile aflate la dispoziția noastră, forma **îmbăga* nu este atestată, credem că *băga* nu a apărut prin înlăturarea prefixului, pe terenul limbii române, ci provine din lat **bagare*, coexistent, începând de la un moment dat, cu **imbagare* și având sensul acestuia, în care este inclusă ideea de „interioritate“. Dacă în română s-ar fi transmis o eventuală formă **bagare* anterioară prefixării, deci nu apărută prin eliminarea prefixului din **imbagare*, ea ar fi reprezentată astăzi de un verb cu înțelesul „a săpa, a scobi“ (cf. it. *cavare*).

Dintr-un raport anual asupra activității Muzeului Limbii Române aflăm că, în 1928, S. Pușcariu a ținut o comunicare al cărei conținut este prezentat, în rezumat, astfel: „*bag* < **vago*, din care e derivat *vagīna* «teacă» (ca *ruo* – *ruina* etc.), verb dispărut din cauza omonimiei cu celalalt [sic] *vago(r)*, «a umbla încoace și încolo»“ (DR V, 1927–1928, p. 902). Deși sensul verbului latinesc neatestat care ar fi etimonul lui *băga* nu e indicat, este evident că nu poate fi vorba despre **uagare*, pe care noi îl considerăm derivat din lat. **uaga* (< **gaua* < *caua*). Mai târziu, savantul citat a renunțat la explicația conform căreia *băga* provine din latină și a revenit la părerea exprimată în DA: „n-ar fi exclus ca unele cuvinte păstorești ca *brânză* și *zer* sau verbe cu rădăcini atât de adânci în limbă ca *a băga*, a căror etimologie a rămas obscură, să fie autohtone“ (Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 176).

Cu toate că explicația propusă de noi, ca și cea dată de S. Pușcariu în 1928, are ca punct de plecare un verb latinesc neatestat, credem că ea nu întâmpină nici o dificultate, întrucât, cum am arătat, toate fenomenele (fonetice sau de altă natură) pe care le-am

invocat în sprijinul ei sunt, dacă nu chiar banale, în orice caz, bine reprezentate în română sau/și în evoluția de la latină la română (și la alte limbi romanice).

BĂLTĂI. A fost comunicat din Mehedinți, cu sensul „a spune prostii" și figurează în DA cu „etimologia necunoscută". În CADE (unde apare cu mențiunea „Ban.") este dat ca variantă a lui *bleotocări* și considerat derivat de la *baltă*, explicație care pare a fi sprijinită de faptul că forma în *-ări* (fără etimologie în CADE; „onomatopee" după DA) înseamnă nu numai „a bălăci prin apă, prin noroi", ci și (sens figurat) „a rosti, a îngâna vorbe neînțelese" (definițiile din CADE; aria de răspândire indicată: Moldova).

Din considerente de ordin geografic și având în vedere faptul că distanța dintre sensul lui *baltă* și cel al verbului *băltăi* din Mehedinți și din Banat este destul de mare pentru a face puțin plauzibilă ipoteza potrivit căreia acest verb ar fi un derivat de la *baltă*, credem că explicația propusă în CADE nu este satisfăcătoare. După opinia noastră, *băltăi* provine din bg. dial. ***бълтайъ съ***, glosat de Nikolaj P. Kovačev, BD V, 1970, p. 12, „лутам се" (= „a umbla fără rost, a se rătăci, a căuta mult, a găsi greu"; Iovan, DBR); cu un sens asemănător („a face încet un lucru, a zăbovi"), același verb este înregistrat de Petko Iv. Petkov, BD VII, 1974, p. 17.

Pentru evoluția de la „a (se) rătăci" la „a spune prostii" cf. *bâigui*, din magh. *bolyo(n)gni* „a rătăci"; în DA, unde se dă această etimologie (acceptată de Tamás, EWUER), se trimite, pentru argumentarea ei sub aspect semantic, la cazul lat. *aberratio* (< *errare* „a rătăci"). Vezi și *bădădăi* „a umbla fără scop, a rătăci" și „a spune vorbe fără rost"; în partea finală a articolului din DA cu acest titlu, după mențiunea „etimologia necunoscută", se fac trimiterile următoare: „Cfr. ung. *bódologni* s[au] *bódorogni* «a rătăci»; pentru trecerea de sens: «rătăcesc» > «vorbesc prostii», cf. *bâigui*".

BĂȘCĂLI. A fost introdus în DA pe baza unei comunicări (de la un profesor bucureștean) și este definit astfel: „a certa, a mustra pe cineva, a-l cicăli, a-l face de două parale, de râs și de bătaie de joc". Cu sensul dat în dicționar – unde nu are etimologie – cuvântul ar fi verbul corespunzător substantivului *bășcălie* „bătaie de joc", absent din DA. Preluat de acolo, cu traducerea „gronder, se moquer" și însoțit de mențiunea „inconnu par moi", *bășcăli* a fost explicat de A. Graur, BL II, 1934, p. 127, ca derivat de la *bășcălie*, considerat probabil împrumut din țigănește („peut-être tsig. *baštali* «selle»"), dar, ulterior, același autor a inclus verbul în lista derivatelor cu sufixul *-li*, adăugând că substantivul pare a fi format de la verb (BL IV, 1936, p. 90).

După ce respinge explicația conform căreia substantivul ar proveni din țigănește, Al. Vasiliu, GS VII, 1937, p. 103, aduce în discuție și verbul (glosat, cam ca în DA, „a certa, a cicăli, a-și bate joc") și formulează următoarele concluzii: „*Bășcălie* e, probabil, un postverbal din acesta [din *bășcăli* – *n. n.*]. Pentru etimologie trebuie să plecăm de la turc. *baška*, devenit în rom. *bașca* cu sensul de «afară de, deosebit»".

În contribuția sa din 1936, Al. Graur nu indică etimonul lui *bășcăli* (verb din care ar proveni – după explicația dată acolo ca probabilă – substantivul *bășcălie*); este însă neîndoielnic că acest etimon nu poate fi decât *bașca*, cum susține Al. Vasiliu. S-ar părea deci că, după cele arătate, nu mai este nimic de spus cu privire la cuvântul din titlul notei de față. Totuși lucrurile nu stau așa.

Singurul exemplu de utilizare a lui *bășcăli* dat în DA este fraza următoare: „În viața mea n-am să-i spun o vorbă, că m-a bășcălit de parcă aș fi străin". După opinia noastră, din faptul că acțiunea numită de verb este considerată (oarecum) acceptabilă doar în cazul în care obiectul ei este un străin (nu o persoană apropiată de cel care bășcălește) rezultă, cât se poate de clar, că *bășcăli* nu înseamnă „a certa" sau „a batjocori", ci „a da de o parte, a izola, a separa", ceea ce se potrivește foarte bine cu sensul lui *bașca*. Credem așadar că în DA avem a face cu consecința unei greșeli de

interpretare (aparţinând, după toate probabilităţile, celui care a comunicat cuvântul în discuţie). Până la proba contrară, *băşcăli* cu sensurile din DA rămâne un cuvânt inexistent. În schimb, trebuie să recunoaştem existenţa unui *băşcăli* sinonim cu (sau variantă a lui) *băşcălui* „a (se) pune başca, a (se) alege (de o parte), a (se) despărţi", înregistrat în DA şi explicat ca „derivat din *başca*" (la variantele date în dicţionar, *băşcui* şi *băşcăşi*, poate fi adăugată varianta *băşcăi*, pentru care vezi D. Şandru, BL V, 1937, p. 143).

Rămâne de văzut dacă, în absenţa unui *băşcăli* cu sensurile „a certa" sau/şi „a batjocori", *băşcălie* „bătaie de joc" trebuie interpretat, într-adevăr, ca derivat postverbal (de la care alt verb?) şi dacă se poate stabili o legătură între sensul acestui substantiv şi sensul lui *başca*.

BĂTRĂŞI. În DA este reprodusă, din sursa citată, glosarea care ar corespunde formei de indicativ prezent, persoana a III-a plural, a acestui verb (folosit, rar, în Ţara Haţegului): „stau mult la un loc; stau şi vorbesc mult laolaltă".

Avem a face, fără îndoială, cu un derivat de la substantivul învechit *bratăş* „soţ, tovarăş, prieten", înregistrat în DA, s. v. *brat* „frate" („din paleosl. *bratъ*"), printre derivatele de la acest cuvânt. La forma din titlul notei de faţă s-a ajuns printr-o metateză: **brătăşi* > *bătrăşi*.

BÂLCĂ. Este glosat „ulcior" (singura sursă indicată în DA este Damé, T.). Cu sensul „oală mică de lut" a fost înregistrat de Tr. Cantemir, *Lexic regional* I, p. 75 (în fostul raion Râmnicu Vâlcea), de Ion Cruceană, LR X, 1961, 4, p. 317 (în fostul raion Costeşti) şi de Udrescu, *Glosar* (la Bărbuţ, *Dicţ. olt.*, este glosat „oală măricică"). Menţiunea „etimologia necunoscută" este urmată, în DA, de trimiterea „cfr. *bâlc*"; este însă greu de văzut ce legătură ar putea să existe între acest cuvânt (tot cu etimologia necunoscută), înregistrat, în Moldova, cu sensul „băltoacă, bahnă, mocirlă" (cf. nota *balcău*), şi *bâlcă*, denumire a unor recipiente.

După părerea noastră, *bâlcă* provine din bg. *бъкла* „vas mare de lemn pentru apă" (Barbolova, *Imena za sădove*, p. 146). Sunt ușor de admis atât schimbarea de sens – „vas de lemn" > „vas de lut, ulcior" –, cât și modificarea fonetică (metateza) prin care de la **bâclă* s-a ajuns la *bâlcă*. Cu privire la primul aspect, nu este de prisos să menționăm că, așa cum se arată la p. 147 a lucrării precitate, un derivat de la bg. *бъкла*, anume *бъклица*, denumește nu numai un vas de lemn, ci, mai rar, și unul făcut din lut.

BÂRÂCA. La diateza reflexivă înseamnă „a se cățăra, mai ales într-un arbore", iar ca verb tranzitiv are sensul „a ajuta cuiva să se urce într-un arbore". Originea cuvântului este indicată în unul dintre articolele de dicționar la care se trimite: „Pentru etimologie, v. *aburca*. Cfr. *îmbârca*, *burica*"; ni se pare însă necesară o explicație privitoare la modul în care s-a ajuns la forma din titlul acestei note. Înainte de a o formula, trebuie să spunem că nu vedem nici un motiv pentru a nu fi de acord cu etimologia lui *aburca* dată în DA (și acceptată în CADE): lat. **arboricare* (< *arbor*); respingerea ei de către A. Graur, BL V, p. 88 („Je ne crois pas à *aburca* < *arboricare*") nu este însoțită nici de argumente, nici de propunerea unei soluții diferite (în DEX, după mențiunea „et. nec.", se adaugă trimiterea „cf. *urca*").

Vocala labială din *aburca* se regăsește în *burica* („din *aburca*, prin apropiere de *buric*", cum se arată în DA; vezi și CADE: *burica* < *aburca* + *buric*).; amândouă aceste verbe au sensurile menționate la începutul notei de față. Pentru *îmbârca* (ca titlu de articol, tipărit, greșit, *îmbarcă*) se dă numai cel de al doilea sens, cu un subsens indicat astfel: „[În Brașov] *Îmbârcă-mă* = pleacă-te cu spatele, ca să pun piciorul pe spatele tale, (și) să mă pot urca undeva"; partea etimologică a articolului în cauză include o explicație a înlocuirii lui [u] cu [î]; „Din *aburca*, cu schimbare de prefix (și apropiere de *cârcă*)".

După părerea noastră, influența lui *cârcă* poate fi admisă cel mult pentru cazul particular prezentat în rândurile precedente. În

general însă, partea corpului numită astfel a celui care ajută pe cineva să se urce într-un arbore nu intervine în acțiunea corespunzătoare sensului „a ajuta"; este vorba, de obicei, nu de o urcare pur și simplu (ca pe o masă, de exemplu), ci de o urcare prin cățărare, particularitate prin care sensul în discuție se leagă de celălalt, „a se cățăra". Așa stând lucrurile, nu credem că înlocuirea cu o vocală centrală a vocalei [u] s-a produs prin apropiere de *cârcă*.

Din trimiterile făcute în DA de la un articol la altul reiese că *bârâca* este considerat rezultatul a două transformări: *aburca* > *burica* și *burica* > *bârâca*. Cum se poate observa, prin ultima s-a ajuns la o vocală centrală și în cea de a doua silabă a cuvântului; substituția [i] > [î] rămâne neexplicată în DA.

După opinia noastră, *burica* a devenit *bârâca* sub influența verbului *mărâca* „a se cățăra, a se urca". Acesta din urmă – fără etimologie în DLR – provine, cum credem că am reușit să arătăm (vezi Avram, CE, p. 54–55), din lat **manicare* (< *manica* „cange"). Fluctuația [ă] ~ [î] fiind un fenomen frecvent, prezența lui [î], nu a lui [ă] în *bârâca* nu pune probleme (de altfel, vocala semideschisă apare și ea în silaba inițială a unor variante: *bărâca* și *bărica*). Credem deci că numai influența unui verb cvasisinonim a putut fi suficient de puternică pentru a determina cele două substituții vocalice având ca rezultat o formă, *bârâca*, în care nu mai apar nici [u] (din *aburca* și din *buric*), nici [i] (din *buric*).

BÂRC. A fost înregistrat într-o localitate din Țara Hațegului, cu sensul descris în sursa citată (Viciu, Gl.) astfel: „crestătură pre «harag» (pre instrumentul cu care măsură bacii laptele)". Fonetismul cuvântului și aria lui de circulație ne determină să credem că *bârc* provine din scr. *brk* (pentru sensurile la care ne referim vezi mai jos), deși etimologia propusă de noi pare a întâmpina o dificultate de ordin semantic.

După V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 792, *bârc* este „vădit același cuvânt cu rus. *birka* «Kerbstock»" (aceeași etimologie în CDER, nr. 868, și în KlRuEW). Este însă greu de

crezut că un cuvânt din rusă a fost împrumutat într-un grai din Ţara Haţegului.

După Skok, ERHSJ, la sensul „dominant" de „mustaţă" al cuvântului sârbocroat (pentru alte sensuri, asemănătoare, vezi Tomici, DSR) s-a ajuns printr-o metaforă, plecându-se de la cel de „capăt îngust, ascuţit, al unui ac, al unei lănci, al unui cuţit, al unei culmi". Întrucât pe harag crestăturile (adânciturile obţinute prin tăiere) alternează cu crestele (mai mult sau mai puţin ascuţite), considerăm că a fost posibilă trecerea de la sensul „culme, creastă" la cel de „crestătură".

BÂSCAIE. A fost înregistrat în judeţul Constanţa şi denumeşte o „unealtă a fierarului (neprecizată mai de aproape)". Menţiunea „etimologia necunoscută" este însoţită de trimiterea „cfr. *başchie*". Acest din urmă cuvânt – şi el cu etimologia necunoscută – este definit „unealtă a dogarului (numită şi *ciochie*, *păpuşă* sau *băţic*) în formă de ciocan, cu o parte şenţuită". Întrucât *ciochie* din terminologia dogăritului înseamnă „ciocan d e l e m n [spaţiat de noi] care serveşte la pusul cercurilor la bute" (DA, s. v., 1), este clar că sinonimul lui, *başchie*, nu poate fi, în acelaşi timp, sinonim şi cu *bâscaie*. De observat, în plus, că *başchie* este proparoxiton, iar *bâscaie* este paroxiton.

Explicaţia propusă în KlRuEW, după care *bâscaie* ar proveni din „türk. *baski* [recte: *baskı*] «Schlichthammer (des Schmiedes)»", nu este acceptabilă: pe de o parte, este improbabilă pătrunderea în română a unui element din terminologia turcească a fierăriei; pe de altă parte, de la tc. *baskı* s-ar fi ajuns în româneşte la **baschie* (cf. nota *ceacâie*) sau la **baschiu*.

După părerea noastră, *bâscaie* provine din bg. dial. *бъскийъ* „instrument de fierărie cu care se fac părţile unghiulare ale unei unelte" (Petko Iv. Petkov, BD VII, 1974, p. 18). Pentru partea finală a cuvântului românesc (ar fi fost de aşteptat să avem **bâschie*) cf. perechi de variante ca *apărie* – *apăraie*.

BOAGHE. Avem în vedere cuvântul (fără etimologie în DA) din articolul în care se reproduce din sursa citată următoarea glosare: „moalele capului, la tâmple". Este vorba deci despre cele două sensuri ale îmbinării *moalele capului* indicate astfel în DLR, s. v. *moale*, I, 1: „fontanelă; p. e x t. creștetul capului" și „tâmplă".

După părerea noastră, ne găsim în prezența unor sensuri figurate ale lui *boaghe* „căpiță, claie de fân" (< magh. *boglya*; DA), cunoscut în regiunea (Moldova) în care a fost înregistrat și *boaghe* ca denumire a unor părți ale capului (aceeași părere la Popescu-Sireteanu, *Memoria* II, p. 124, care însă nu prezintă argumente în favoarea ei). Este ușor de admis că vorbitorii au făcut o apropiere între părțile superioare ale capului, pe de o parte, și boaghea de fân (paie etc.), pe de altă parte. Această presupunere este justificată de constatarea că de la *copiță*, varianta etimologică a termenului provenit din bg. *kopica*, s-a ajuns, în cele mai multe graiuri, la *căpiță*, „prin etim[ologie] pop[ulară], după *cap*" (DA, s. v. *căpiță*), schimbare cu atât mai semnificativă, sub aspectul rolului jucat de factorul semantic, cu cât [o] din *copiță* se afla în vecinătatea unei consoane labiale.

În sprijinul explicației propuse aici poate fi invocat și faptul că termenul *creștet* desemnează nu numai „vârful capului, punctul cel mai înalt al capului" (sensul propriu și fundamental), ci, prin analogie, și „partea cea mai de sus și ascuțită a unei clăi, vârf" (DA, s. v., I, 1, respectiv, I, 4).

BOANGĂ. Figurează în DA, fără etimologie, cu sensul „un fel de insecte care mai mult umblă, se târăsc pe pământ, decât zboară". S-ar putea presupune, eventual, că provine din *goangă*, prin substituirea cu [b] a velarei inițiale (cf. Avram, PE, p. 61–63), substituire interpretabilă și ca disimilare. *Goangă* este considerat în DA „cuvânt onomatopeic (cfr. tulpina slavă *gąg-*), înrudit cu *gânganie*" (urmează trimiterea „cfr. *boangă*"; se face o trimitere și în sens invers). Întrucât însă *boangă* a fost înregistrat în Transilvania, unde circulă termenul *bongar* (DA, s. v. *bondar*),

credem că primul este un derivat regresiv de la masculinul a cărui parte finală coincide cu sufixul *-ar*.

Bongar este dat în DA ca variantă a lui *bondar*, apărută prin contaminarea *bondar* + magh. *bogár* „gândac". După toate probabilitățile, la această etimologie s-a ajuns avându-se în vedere faptul că în cuvântul maghiar nu există o consoană nazală. Fluctuațiile de tipul C ~ NC (un termen este o consoană orală, iar celălalt o secvență formată din aceeași consoană și o consoană nazală precedentă) și apariția unei nazale neetimologice în poziție preconsonantică (ca în *strung*, din v. sl. *strugŭ*) sunt însă fenomene relativ frecvente, mai ales când consoana orală este o velară (Avram, CE, p. 18–19), așa încât este mai probabil că *bondar* nu a avut nici un rol în apariția lui *bongar* și că deci la baza acestuia se află numai magh. *bogár* (etimologia dată de Tamás, EWUER). Rezultă că nici *boangă* nu are vreo legătură cu *bondar*.

BOGHET. Cu sensul de bază, „cu pene pe la urechi, capul având o înfățișare rotundă", se folosește, cum se arată în DA, în asociere cu *găină* sau *puică*. Ipotezele etimologice prezentate în partea finală a articolului în cauză sunt următoarele: „Pe cât se pare, avem un derivat din *boaghe* s[au] *boghiu* (Pamfile, C. explică pe *boghet* prin «cu ochii mari ca ai *boghiului* [huhurezului]»), prin suf. adj. *-at* (cuvântul fiind moldovenesc, *bogheát* trebuia să se pronunțe *boghét*)". Vezi și NSDU: „Orig. nec.; probabil de la *boaghe*, ca *buhos* de la *buhă*".

Dacă *boghet* înseamnă, într-adevăr, pe undeva „cu ochii mari", nu este exclus ca acolo la originea cuvântului cu acest sens să se afle un nume de pasăre: *boaghe* (cu varianta *boghi*, scrisă *boghiu* în DA) „buhă, bufniță" și „o specie de uliu" (< magh. *bagoly* „bufniță"). Sensul „cu pene pe la urechi" ne îndreaptă însă spre un alt *boaghe*. În DA figurează, nenumerotate, nu mai puțin de patru articole cu acest titlu; din motive de ordin semantic, două dintre cele patru omonime nu intră în discuție aici (unul dintre ele a constituit obiectul notei *boaghe*), dar, după opinia noastră, dintre

celelalte două trebuie avute în vedere, pentru a explica pe *boghet* cu sensul dat în DA, nu numele de pasăre, ci *boaghe* „căpiță, claie de fân“ (< magh. *boglya*).

Printre răspunsurile obținute la întrebarea pentru „găină moțată“ și consemnate pe harta 688 din ALR II SN, 3, se numără *cu conci* („cu coc“), *conciuietă*, *cu ciuclă* (printre altele, *ciuclă* înseamnă „moț“ și „maldăr de coceni“), *ciuclată*, *cu cujmă*, *cușmată*, *cu buglă*. Cuvântul *buglă* (care, cum a arătat C. Lacea, DR III, 1922–1923, p. 749, „ne-a venit prin filiațiune săsească, anume din *bugəl* «kleiner Heuschobel»“) este înregistrat în DA (fără etimologie) doar cu sensul „gogoașă de ristic“, dar el este cunoscut mai ales ca sinonim al lui *boaghe* „căpiță“ (în articolul cu acest titlu, după indicarea etimonului maghiar, se adaugă: „cfr. dubletul *buglă*“); vezi SDLR („căpiță de fân“); Udrescu, *Glosar* („căpicioară de fân; boaghe, purcoi“). Așadar *cu buglă* = *cu boaghe*; găina *boghetă* sau *bogheată* este cea al cărei cap „are o înfățișare rotundă“, ca a unei *boaghe* (de fân, de paie etc.).

Pe bună dreptate, Tamás, EWUER, s. v. *boaghe*[2], nu admite proveniența lui *boghet* din *boaghe* „Eule“; este greu de văzut însă de ce lingvistul maghiar pune în legătură adjectivul din română nu cu *boaghe* „căpiță“, ci cu *buglă* („mit *buglă* dürfte... das Moldauer *boghét* «gehaubt» zusammenhängen“). Explicația propusă, recent, în KlRuEW – *boghet* < magh. *boglyas* „struppig, zerzaust“ – nu poate fi acceptată; cuvântului maghiar citat i-ar fi corespuns în românește un cuvânt terminat în *-aș* sau *-oș*.

Boghet a fost format, evident, cu sufixul adjectival care apare și în *conciuietă*, *ciuclată*, *cușmată*.

BOIUGĂ. În DA figurează numai cu sensul „umflătură în arbore“ (în Sălaj), dar cuvântul are și alte sensuri, după cum reiese din NALR Crișana, 1: „cucui“ (harta 8, punctul 190; varianta *buiugă* în punctele 173, 179), „gușă“ (harta 117, punctul 176), „cocoașă“ (harta 147, punctul 186; varianta *buiugă* în punctele 164

și 173, nota). Este ușor de observat că în toate aceste sensuri este inclus elementul semantic „rotund".

După părerea noastră, la *boiugă* s-a ajuns printr-o metateză produsă în **goiubă*, cuvânt care a putut să apară în familia căreia îi aparțin, printre altele, *goiobiș* „Kugel : boule, globe" și *goiob* „glonț de pușcă", termeni explicați de Tamás, EWUER, s. v. *goiobiș*, prin magh. *golyóbis* (< lat. *globus*). *Goiob* este atestat și cu sensul „bilă" (ALR II SN, 5, harta 1275, punctul 250; din aceeași zonă – împrejurimile orașului Turda – cunoaștem, cu același sens, „bilă", varianta *goiobic* a lui *goiobiș*).

Pentru [u] ca reflex al unei vocale labiale semideschise din maghiară cf., de exemplu, *bumb* (magh. < *gomb*), *ciurdă*, *giulgiu* (alături de *giolgi*, *jolj*); vezi Király, *Contacte*, p. 137, 142–143. Genul feminin al lui **goiubă* (> *boiugă*) se datorează, după toate probabilitățile, influenței unora dintre sinonimele lui (*cocoașă*, *uimă* etc.).

BOLOZAN. Înseamnă „un fel de luntre mare". Mențiunea „etimologia necunoscută" este urmată de indicarea motivului pentru care nu a fost acceptată părerea lui L. Șăineanu cu privire la originea acestui cuvânt: „după ȘIO, din turc. *bolozan* [recte: *bolazan* – *n. n.*] «grand bateau», care lipsește însă în dicționarele turcești". Trimițând la aceeași lucrare a lui L. Șăineanu, Suzanne Kakuk, *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVI et XVII siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise*, Budapesta, 1973, p. 77, înregistrează cuvântul românesc – sub forma „*bolozà* (var. arch. *bolozan*, *borozan*, *burazan*)" – alături de corespondentele lui din maghiară, neogreacă, sârbocroată și bulgară, ca împrumut din tc. *boruzen* „trompette de régiment; grand bateau", cu variantele *borozan*, *boruzan*, *borazan*. Putem constata așadar că în nici una dintre variantele cuvântului turcesc indicat de L. Șăineanu ca etimon al rom. *bolozan* nu apare consoana [l].

Întrucât variantele cu [r] (și în DA figurează, ca și în lucrarea precitată, *borozan* și *burazan*) nu pun probleme, iar varianta aleasă ca titlu de articol nu poate avea un punct de plecare diferit de cel al primelor, nu ne rămâne decât să admitem că *borozan* a devenit *bolozan* pe terenul limbii române. Ce e drept, nu ne găsim în prezența unei transformări în măsură să ilustreze formulele „clasice" ale disimilării (*x*..*x* > *x*..*y* sau *y*..*x*); este suficient însă să avem în vedere o observație a lui S. Pușcariu, care, după ce notează că „dintre consonante cea mai expusă disimilării e consonanta cea mai greu de pronunțat, vibranta *r*", scrie: „Uneori, ca în cazul lui *tulpină* în loc de *trupină*, a[l] lui *cloncan*... în loc de *croncan* sau al lui *salțină* la aromânii olimpioți, în loc de *sarcină*, *r* se disimilează în *l* chiar față de un *n* următor" (Pușcariu, *Limba română* II, p. 132).

În concluzie, *bolozan* provine, fără îndoială, din tc. *borozan*.

BONCĂ. Este, în Moldova, „numele unei flori". Din citatul care urmează, „[Pun în baie] stroh de fân, văzdoage sau bonce", reiese că este vorba despre o plantă fie identică, fie asemănătoare cu cele numite *văzdoage*. Acesta este numele a două specii, *Tagetes erecta* și *Tagetes patula* și, în ambele accepții, este sinonim cu *boance* (pl.), termen căruia în germana literară și în săsește îi corespunde, printre altele, *Bantsch*. În lumina acestor informații, pe care ni le furnizează Borza, DE, p. 167, suntem îndreptățiți să vedem în *boncă* o formă de singular refăcută după pluralul **bonce* sau **bonci* și să susținem că ne găsim în prezența unui cuvânt provenit din germ. *Bantsch*.

BONCĂLĂU. A fost comunicat din Bucovina, cu sensul „om prost". După părerea noastră, este un derivat, cu sufixul *-ălău*, de la **bonc* < ucr. *бонк* „bastard". Evoluția semantică presupusă de această etimologie este ușor de admis; cf. *bitang* „bastard" (< magh. *bitang*, cu același înțeles), dar și „vagabond" (DA). În ambele cazuri avem a face cu o sporire a sensului peiorativ originar.

BORANȚĂ. Acest nume de plantă, cu sensul „limba-mielului", este considerat în DA un „cuvânt de origine latină (m[edio]lat[inul] *borago*), ajuns la noi prin mijlocirea altei limbi". În continuare, sunt enumerate nu mai puțin de opt forme din șase limbi (ucraineană, polonă, rusă, sârbă, maghiară și germană), dintre care însă nici una nu prezintă un fonetism în măsură să pledeze pentru calitatea ei de etimon al cuvântului românesc.

Dat fiind faptul că, pe de o parte, așa cum credem că am reușit să arătăm, în nota *baranță*, acest cuvânt, sinonim cu *arățel* (< *arete* „berbec") și cu *limba-mielului*, provine dintr-un cuvânt ucrainean cu sensul „miel", iar, pe de altă parte, există un raport de sinonimie și între *limba-mielului* și *boranță* (Borza, DE, p. 31, s. v. *Borago officinalis*; vezi, tot acolo, și termenul maghiar *bárány-nyelv*, ale cărui elemente componente înseamnă „miel" și, respectiv, „limbă"), considerăm că este cazul să eliminăm din discuție etimologia propusă de V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 794–795 (și acceptată de CDER, nr. 1020), după care *boranță* ar proveni din ngr. *μπορά́ντζα* (tipărit în DR, greșit, *μπουάντζα*).

Avem a face, după părerea noastră, cu o variantă a lui *baranță*, pe care l-am discutat în nota cu acest titlu. Este de presupus că [a] din prima silabă, neaccentuată, a acestei forme a devenit [ă], iar, după aceea, vocala precedată de o consoană labială a devenit [o]: *baranță* > **băranță* > *boranță*; ambele transformări sunt banale.

BRIBOI. Este numele popular al mai multor plante din familia *Geraniacee* (în DA numai *Geranium alpestre* „plantă ierboasă cu flori purpurii, uscate"; vezi însă Borza, DE, p. 76–77). Cuvântul – fără etimologie în DA – este discutat de Emil Suciu, LR XXIX, 1980, 5, p. 552, care scrie: „Nici unul dintre dicționare [sunt menționate patru – *n. n.*] nu îi indică etimologia, deși ni se pare evident că este o variantă, datorată aferezei, a lui *a(m)briboi*, termen folosit în Moldova pentru a denumi pejma (= *Centaurea suaveolens*), plantă erbacee asemănătoare celei descrise mai sus.

Pentru etimologia lui *ambriboi*, cf. tc. *amberbuy* (ŞIO II/1) «*Amberboa moschata*»".

Nu credem că asemănarea la care se referă autorul precitat poate fi invocată pentru a se susţine că *briboi* provine din *ambriboi* (varianta *abriboi*, fără [m], apare în DA însoţită de semnul întrebării). Împotriva explicaţiei reproduse mai sus pledează însă în mod decisiv constatarea că, în timp ce *ambriboi* este atestat într-o lucrare despre Basarabia publicată pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi într-un text manuscris care nu poate fi localizat decât în Moldova sau în Muntenia (HEM I, p. 720–721), *briboi* este cunoscut şi în regiuni în care prezenţa unui împrumut din turcă nu este probabilă: răspândirea indicată în DA este „Braşov şi Ban."; ca nume popular pentru *Geranium columbium* [sic; la Borza, DE, p. 76, *columbinum*) a fost înregistrat în Ţara Lăpuşului (Pamfil Bilţiu, *Poezii şi poveşti populare din Ţara Lăpuşului*, Bucureşti, 1990, p. 518); glosat „baraboi" apare într-o listă de cuvinte culese din fostul raion Sighet (Felicia Oşianu, *Lexic regional* I, p. 11).

Având în vedere cele arătate, ne raliem părerii conform căreia *briboi* nu este decât o variantă a lui *priboi* (< bg. *пробой*, DLR, s. v. *priboi*[1]). Aşa este tratată forma în discuţie în CDER, nr. 6811, şi în DLR (în acest din urmă dicţionar *briboi* figurează, s. v. *priboi*[1], ca variantă numai a numelui de instrument, nu şi a numelui de plantă). Transformarea lui *priboi* (varianta cea mai răspândită) în *briboi*, prin asimilare, nu pune probleme. În ce priveşte sensul, evoluţia de la „unealtă de oţel în formă de bară, cu unul dintre capete conic, care serveşte la perforarea sau la lărgirea găurilor" la „numele mai multor specii de plante erbacee din familia geraniaceelor" (DLR) este uşor de admis, căci „fructul geraniaceelor seamănă cu un cioc de cocostârc" (Valeriu L. Bologa, DR V, 1927–1928, p. 482); de notat că *priboi* din terminologia botanică are sinonime ca *pliscul-cucoarei*, *ciocul-berzei*, *ciocul-păsării* (Borza, DE, p. 76; DLR, s. v. *priboi*[1], II).

BROANCĂ. A fost înregistrat în Banat și este glosat astfel: „gurdună, contrabas, (fam.) scroafă".

Propunându-și să explice acest cuvânt (fără etimologie în DA), G. Giuglea, DR III, 1922–1923, p. 591, observă că „sensul de «contrabas» duce evident la o origine onomatopeică", dar, după ce, la aceeași pagină, susține că „formele gr. din cari se explică *broancă* sânt: *βρόμος...*, *βρέμω*" (un substantiv și, respectiv, un verb cu înțelesuri din sfera noțiunii de sunet), sfârșește prin a stabili o legătură directă între *broancă* și un cuvânt care nu este o onomatopee, ci „un derivat adjectival, lat. vulg.: **bromĭcus, -a, -um*, cu sensul de «bâzâitor, cu sunet adânc»" (p. 593). Din forma de feminin a acestui adjectiv s-ar fi ajuns la *broancă* prin intermediul formelor **broamăcă* și **broamcă*. Este clar că, admițând corespondența „lat. [o] accentuat în poziția metafoniei și, totodată, în poziție nazală – rom. [o̩a]", G. Giuglea consideră că metafonia a precedat sincopa. Este însă greu de crezut că cele două fenomene s-au produs în această ordine și că, prin urmare, în latina târzie a existat o formă *[bromeka], cu [ó] într-un context segmental care ar fi provocat, la un moment dat, apariția diftongului din actualul *broancă*; este mult mai probabil că sincopa a fost mai timpurie decât metafonia, așa încât, trecându-se prin faza **bronca*, de la forma adjectivală latinească de feminin reconstruită de G. Giuglea s-ar fi ajuns la **bruncă*.

Declarându-se de acord cu explicația dată în REW, nr. 7292, unor forme ca v. fr. *bronchier* „reizen" – din lat. *rhonchare*, cu un [b] inițial preluat din *bramare*, *bragere* –, Leo Spitzer, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 648, susține că același verb latinesc cu [r] la inițială trebuie avut în vedere și în cazul lui *broancă* (pentru [b], inexistent în cuvântul de bază, ar trebui luate în considerație, în plus față de ultimele două verbe latinești citate, cuvintele *bârdăun* și *bârzăun*). După opinia noastră, din ceea ce susține L. Spitzer este justificat numai faptul că el respinge etimologia propusă de G. Giuglea.

Soluția problemei care ne preocupă a fost dată de N. Drăganu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 748: „Românescul *broancă* nu se poate despărți de slavul *brǫkъ*..., formă născută prin apofonie din radicalul *bręčǫ* [sic], *bręcati*, *brękati* «summen», din care limbile slavice au foarte numeroase derivate, unele privind deosebite instrumente muzicale". În același loc, savantul român menționează, printre altele, substantivul *brouk* „Käfer" din cehă și verbul *brъmčъ* (respectiv, *бръмча*; vezi Iovan, DBR) „summe, brumme" din bulgară (ultimul dat de CDER, nr. 1113, ca etimon al lui *broancă*); vezi și CADE: „comp. rus. *brunîka* «balalaică»" (evident însă, nu poate fi vorba despre proveniența din rusă a unui regionalism înregistrat în Banat).

Etimologia prezentată în alineatul precedent implică admiterea unei evoluții semantice de la „insectă" sau de la numele unei anumite insecte la „contrabas". Ipoteza unei asemenea evoluții nu este însă sprijinită de nici un exemplu perfect paralel cu cel pe care l-ar reprezenta *broancă*; cazul lui *bâzoi* „viespe" și „partea aceea a unui cimpoi care produce basul sau bâzâiala caracteristică a acestui instrument" (N. Drăganu trimite la DA) este întru câtva diferit, cel puțin prin faptul că nu poate fi exclusă crearea sensului „parte a cimpoiului" chiar în momentul derivării de la *bâz* (deci nu prin evoluție de la „viespe"). Se pare că a scăpat atenției lui N. Drăganu un exemplu care vine în sprijinul etimologiei propuse: *boarză* „o insectă" și „gurdună" (Sextil Pușcariu, DR I, 1920–1921, p. 108). Dispunem însă acum de un argument în măsură să înlăture orice îndoială cu privire la apariția sensului „contrabas" al lui *broancă* printr-o evoluție semantică a unui element din terminologia referitoare la insecte: chiar în Banat, acest cuvânt înseamnă nu numai „contrabas", ci și „muscă mare" (Octavian Răuț și Ioan Bettisch, *Lexic regional* II, p. 35); desigur, acesta din urmă este sensul primar.

În lumina celor arătate mai sus, putem spune nu doar că *broancă* „nu se poate despărți" de v. sl. *brǫkŭ*, ci și că acesta din urmă este chiar etimonul cuvântului românesc. Pentru schimbarea

de gen cf. corespondențele de tipul v. sl. *ispytŭ* – rom. *ispită* (A. Rosetti, BL VIII, 1940, p. 162). Presupunem că la sensul „contrabas“ s-a ajuns printr-o evoluție produsă pe terenul limbii române, deci că termenul împrumutat din vechea slavă însemna la început numai „(o anumită) insectă“.

BROȘTIOI. În DA este reprodusă definiția din sursa la care se trimite (Viciu, Gl.): „lapte acru adunat de mai multe zile în putine; se scutură în fiecare zi, ca să se amestece“. După părerea noastră, cuvântul este înrudit cu *boștit*, absent din DA, dar cunoscut în graiul din Valea Sebeșului: *lapte boștit* „lapte acru“ (Lidia Sfârlea, CL VI, 1961, 1, p. 124). La rândul lui, *boștit* – care ne îndreptățește să presupunem existența verbului reflexiv **boști* „a se acri, a fermenta“ – pare a fi legat de *boștină* („din paleosl. *voština*“; DA), cu sensul „ceea ce rămâne după ce strugurii au fost tescuiți“.

Dacă, așa cum credem noi, punctul de plecare al lui *broștioi* este verbul **boști*, prezența lui [r] în primul cuvânt poate fi explicată prin influența unui cuvânt din același câmp semantic: *groștior* „smântână“ (vezi DA, s. v. *groscior*).

BRUCĂ. A fost înregistrat într-o localitate din Mehedinți, cu sensul „un băț (surcea) ascuțit la capăt (cu care se ațâță focul)“. Desigur, „amintește pe ital[ianul] *brocco* «băț ascuțit», fran[cezul] *broche* etc.“ (DA), dar, cum se arată în REW, nr. 1319 (la care se trimite în DA), aceste cuvinte descind dintr-un etimon – lat. *broccus* „mit hervorstehenden Zähnen“ – inacceptabil pentru termenul din română: lat. *broccus* ar fi devenit **broc*. Din motive de ordin fonetic, nu poate fi acceptată nici etimologia dată în CADE, conform căreia cuvântul în discuție ar proveni din srb. *bruklje*.

După părerea noastră, *brucă* provine din scr. *brukva* „clou, pointe“ (Dayre et al., HSFR). Mai exact, la baza cuvântului românesc se află varianta *[brukṷa], cu o semiconsoană bilabială în ultima silabă (avem în vedere o particularitate fonetică întâlnită în diverse idiomuri slave, inclusiv graiurile sârbești; vezi

Petrovici, *Graiul carașovenilor*, p. 106; cf. Avram, CE, p. 124: rom. *orgoian* = [uorgoian] < scr. *jorgovan* = [iorgouan]); silaba neaccentuată [kva] ar fi devenit, probabil, în românește, [kvă] sau [gvă], dar de la [kua] nu se putea ajunge decât la [kă].

Pentru aspectul semantic al chestiunii – evoluția de la „cui" la „băț ascuțit" – cf. *țepușă* „bucată de lemn sau de metal, lungă și ascuțită la un capăt, având diverse întrebuințări" și „vârf ascuțit de lemn sau de metal" (alături de multe alte sensuri; vezi DLR, s. v., I,1, și, respectiv, I, 6).

Adăugăm că, dacă unul și același termen poate să denumească obiecte fie de lemn, fie de metal, asemănătoare ca formă sau/și ca întrebuințare, putem considera sigură etimologia lui *brucoi* „ac încovoiat la un capăt pentru prins conciul" dată doar ca probabilă în DA: „probabil, derivat din *brucă*, prin suf. augm. *-oiu*". De notat că *brucoi* a fost înregistrat, ca și *brucă*, în Mehedinți.

BUCĂLAT. Ipoteza prezentată la sfârșitul articolului cu acest titlu (după mențiunea „etimologia necunoscută") – cfr. ung. *bakló*, *boglyó* «bucile care atârnă subt fălcile porcilor grași» – este respinsă (după opinia noastră, pe bună dreptate) de N. Drăganu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 740, care crede că „mai aproape de adevăr este derivarea *buc-ăl-at* dată de Meyer-Lübke", deși „rămâne însă de cercetat ce este și cum s-a născut *-ăl-*" (*-at* ar corespunde lat. *-atus*). În continuare, savantul român se întreabă: „Este *bucălat* un derivat al unui presupus **bucală* + *-at*, ori este el reflexul latinului *buccĕlatus*, *-a*, *-um* (cf. lat. *buccĕlatum*, *-i* «Zwieback, Soldatenzwieback, Komisszwieback») în care *ĕ* aton n-ar fi aficiat pe *c* precedent...?" (p. 740–741). Nu se răspunde întrebării și nu se arată ce va fi însemnat **bucală*, iar prin citarea echivalențelor „*vălcăluie* = **vălceluie* = *vălcea*, *vălcică*" nu se aduce un argument convingător în favoarea presupunerii conform căreia lat. [k] ar fi rămas nealterat de vocala palatală din lat. *buccelatus* (cf. observația critică a lui Leo Spitzer, DR VI, 1929–1930, p. 332).

Etimologia care pare a fi „la îndemâna“ oricărui cunoscător al sensului lui *bucălat*, „plin (durduliu, grăsuliu) la față“, și al sensului lui *bucă* înregistrat sub 1 în articolul cu acest titlu, „partea cărnoasă a feții [sic] omului (mai rar, a botului vitelor) de la tâmplă în jos“, este socotită în DA inacceptabilă: „Cuvântul nu poate fi explicat ca o compoziție din *bucă* și *lat*, din cauza greutăților morfologice și semantice – înțelesul cuvântului nu e «cu bucile late» –, ci, precum arată și variantele, el a fost despărțit în aceste elemente prin etimologie populară“. După părerea noastră, aceste contraargumente nu sunt valabile (vezi mai jos).

Nu credem că pentru a explica pe *bucălat* trebuie să plecăm de la lat. *bucca* + *latus* (vezi L. Spitzer, *loc. cit.*: „Ist nun die naheliegende Etymologie *bucca* + *latus* wirklich so unannehmbar wie Dicț. Acad. meint...?“) – etimologie considerată în CDER, nr. 1139, „poco acertada“ –, dar avem motive să fim de acord cu explicația dată, de exemplu, în SDLR: „d[in] *bucă*“; vezi și *Formarea cuvintelor în limba română*. Redactori responsabili Al. Graur și Mioara Avram. Volumul I. *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, [București], 1970, p. 179: „Este posibil ca și *bucălat* și *codălat* să fie vechi compuse românești (din *bucă* + *lat*, *coadă* + *lat*)“ (în aceeași lucrare, la p. 179–180, sunt respinse cele două explicații propuse de N. Drăganu, precum și etimologia dată ca probabilă în TDRG: *bucălat* < *bucă* + *călat*, cu un al doilea termen al compusului care ar fi participiul lui *încăla* = *îngăla* „fett machen“).

De remarcat, în ce privește aspectul semantic al chestiunii, că între „plin la față“ și „lat la față“ există, incontestabil, o strânsă legătură, căci cu cât un om este mai plin la față, cu atât mai mare este lățimea (pe orizontală) a „bucilor obrazului“ lui.

Sub aspect morfologic (precum și, implicit, din punctul de vedere al formării cuvintelor), deosebirea dintre cazul lui *bucălat* și cel al lui *bucălaie* este mult mai mică decât pare, așa încât nu este justificată tratarea diferită a acestor cuvinte în DA: se admite că ultimul este un compus, respectiv, într-o altă terminologie, o

„compoziție născută din aglutinarea cuvintelor *bucă* și *laie* (cf. *coate-goale*, *burtă-verde* etc.)", dar, cum am văzut, se susține că *bucălat* nu este o „compoziție din *bucă* și *lat*". După cum notează L. Spitzer, *loc. cit.*, cuvintele *bucălat* și *bucălaie* sunt formații asemănătoare, de un tip reprezentat și în limbile romanice occidentale: prov. *capgros*, sp. *boquiancho* etc.

Este adevărat că *bucălaie* este înregistrat în DA numai ca substantiv („oaie cu botul negru"; definiția din dicționar este mai amplă) – alături de care este menționat, tot ca substantiv, *bucălău* („masculinul e *bucălău*: berbece... s[au] câne") –, iar *bucălat* numai ca adjectiv (acesta din urmă are o variantă *bucălai*, a cărui formă de feminin, *bucălaie*, este omofonă cu substantivul din terminologia oieritului); de observat totuși că în primul dintre articolele avute în vedere aici apare, fără indicarea categoriei gramaticale, forma *bucălâu*, cu definiția „cu un obraz sau cu amândoi obrajii lăi (= cenușii)", din care ar rezulta că este vorba de un adjectiv.

După părerea noastră, fenomenul prin care s-a constituit perechea de substantive *bucălaie* – *bucălău* nu se deosebește, în esență, de cel prin care, de la *bucălată* sau, mai exact, **bucă-lată* (asteriscul indică aici doar faptul că nu este atestată forma scrisă cu cratimă), compus clar, ca și *burtă-verde* (scris astăzi *burtăverde*) s-a ajuns la perechea de forme adjectivale *bucălată* – *bucălat*. Variantele lui *bucălat* menționate în DA (*bucălav*, *bucălău*, *bucăliu*, *bucălai*), ca și *bucălat* însuși (forma de masculin cea mai veche), se caracterizează prin absența calității de compus, pe care o avea prototipul lor, **bucă-lată*. Ele dovedesc nu că *bucălat* ar fi fost interpretat, prin etimologie populară, ca fiind format din *bucă* „față" și *lat*, ci, dimpotrivă, că, la un moment dat, **bucă-lată*, compusul substantival originar, nu a mai fost perceput ca atare, ci ca formă de feminin a unui adjectiv simplu. La fel s-au petrecut lucrurile în cazul lui *bucălaie* (vezi Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 726: „la origine *bucălaie* nu era adjectiv, ci substantiv") și în cel al adjectivului examinat mai jos.

La Udrescu, *Glosar*, în articolul având ca titlu adjectivul *buzălat* „(ironic) care are buzele late, mari, răsfrânte; răzbuzat", figurează și *buzălată*, cu indicația „substantivat" și cu sensul „poreclă dată unui om cu buzele mari". Din citatul care urmează – „Mă, buzălată, ți-ai uitat căciula la prune" – rezultă însă că nu avem a face cu simpla substantivizare a adjectivului (ar fi fost de așteptat forma de vocativ **buzălatule* sau, eventual, **buzălate*), ci cu un cuvânt diferit, compusul *buză-lată*. Fără îndoială, evoluția a fost de la *buză-lată* la *buzălat*, nu invers; nu avem nici un motiv să presupunem că la baza acestuia din urmă s-ar fi aflat un substantiv **buzală* (cf. părerea lui N. Drăganu cu privire la **bucală*) sau un verb **buzăla*. Raportul dintre *bucă-lată* și *bucălat* este identic cu cel dintre *buză-lată* și *buzălat*. În ambele situații punctul de plecare este un compus în care se face acordul în gen între vechiul adjectiv *lat* și substantivul precedent, acord care, evident, nu are cum să mai existe „în interiorul" noului adjectiv, cuvânt simplu.

BUCȘULIȚĂ. Este „numele unei flori nedefinite mai de aproape" (Muscel). Deși în sprijinul ipotezei etimologice prezentate de DA – „probabil: *butculiță*" – s-ar putea invoca, eventual, faptul că în fostul județ Muscel (dar nu numai acolo) a fost înregistrat și acest din urmă termen (care, după DA, s. v., din motive de ordin geografic, nu poate să provină din *butcă*), nu credem că este vorba despre una și aceeași plantă. Ca sinonim al lui *butculiță*, respectiv, al pluralului *butculițe*, este dat cuvânul *bănuți*, ceea ce însă, evident, nu ne ajută să stabilim sensul exact al lui *bucșuliță*.

În ciuda insuficienței datelor de ordin semantic (un impediment frecvent întâlnit în cercetările asupra originii numelor de plante), credem că termenul din titlul notei de față poate fi explicat ca derivat de la *bușcă*, cu sufixul *-uliță* (vezi, la Pascu, *Sufixele*, p. 260, exemple de tipul *gâsculiță*, *pușculiță*). Presupunem că metateza [șk] > [kș] s-a produs mai curând în derivat decât în cuvântul de bază.

În ce privește sensul, deși *bușcă* (< bg. *bučka* „glob, ghem") nu este înregistrat în dicționar și ca nume de plantă, explicația pe care o propunem este susținută de constatarea că acest cuvânt înseamnă, printre altele, „pup mic (= turtă), copt din aluatul de pâne, cum fac mamele pentru copii" (DA), iar *pup* este „numele unor preparate alimentare" („un fel de colac; gogoașă; pâine mică etc."; DLR, s. v. *pup*[4], 3) și, în același timp, „nume dat mai multor plante". Unul dintre sinonimele lui este *bobonei* (*Gomphrena globosa*; vezi articolul citat din DLR, sensul 7, b; în DA *bobonel* este înregistrat numai ca „numire de câne", s. v. *bobonat* „rotund, bulbucat").

Ținând seamă de sensul etimonului bulgăresc (indicat în DA) al lui *bușcă*, de unul dintre sensurile lui *pup* (vezi mai ales „gogoașă"), de cel al lui *bobonel* și, în sfârșit, de prezența determinantului *globosa* în denumirea științifică a acestei plante, credem că *bucșuliță* (< **bușculiță* < *bușcă*) este un sinonim al lui *bobonel*.

BUGLĂNAȘ. Este definit „vas de lemn, ca o balercă" (sursă: Viciu, Gl.) și figurează în DA fără etimologie. Este, fără îndoială, un membru al familiei lui *butlan* „butoiaș" (cu variantele *buclan*, *butlagă*, *bâtlagă*, *bătloagă*), tot fără etimologie în dicționar, dar explicat de V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 797: „E același ca ruten. *boklág*, *boklaĭ*, «Wasserschlauch; Fässchen, tellerformiges holzernes Geschirr»". Se înțelege deci că diminutivele *butlănaș* (înregistrat în DA, s. v. *butlan*) și *buglănaș* sunt variante ale unuia și aceluiași cuvânt.

Fără a se referi la explicația dată de V. Bogrea (în care nu sunt discutate detaliile de ordin fonetic), V. Bidian și D. Loșonți, CL XXX, 1985, 2, p. 115, acceptă părerea exprimată în CDER, conform căreia *butlan* este un derivat de la *bute*, și formulează două ipoteze cu privire la prezența lui [l] în derivat: „Ne-am putea gândi la o formă primară **butan* (< *bute*, cu suf. *-an*; cf. *butoi* < *bute*, cu suf. *-oi*), cu «despicarea» lui *t* în *tl*, ori, mai probabil, contaminată cu *burlan*, sau **butulan* (**butălan*), cu sincoparea lui

u (*ă*) neaccentuat". Apariția variantei *buclan* este pusă pe seama unui fenomen care a avut loc și în evoluția de la lat. *uetulus* la rom. *vechi*, de exemplu, iar varianta *buglan* este explicată prin „sonorizarea velarei" din *buclan*.

Dacă suntem de acord cu etimologia dată de V. Bogrea (în ce ne privește, considerăm că ea este convingătoare), înseamnă că etimologică este velara din *buclan*, nu consoana [t] din *butlan*. Întrucât [k] nu avea nici un motiv să se sonorizeze în contextul din *buclan*, credem că *buglan* este rezultatul unei asimilări – [k]...[g] > [g]...[g] – produse într-o formă de tipul **buclag(ă)* (cf. variantele menționate la începutul notei de față), deci înainte de modificarea părții finale a cuvântului, datorată, desigur, influenței exercitate de numeroasele cuvinte terminate în *-an*: **buclag* > **buglag* > *buglan*. Prin contaminarea cu *bute* (sau cu *butoi*) pot fi explicate cel puțin unele dintre variantele cu [t] la inițiala silabei a doua (*butlagă*, *butlan*), iar o explicație asemănătoare este valabilă pentru *budlan* (variantă menționată de V. Bidian și D. Loșonți): cf. *budăi* „vas de lemn, făcut din doage", *buduroi* „budăi, putină mare" etc. (DA).

BUJAIE. Este înregistrat în DA (pe baza unei comunicări) cu sensul „desișul de buruieni prin gărâni, semănături etc." și circulă în Banat, ca și *buiede* „buruiană (de leac)". Acesta din urmă, fără etimologie în același dicționar (unde se propune, cu rezerve, o etimologie doar pentru varianta *buiagă*; vezi mai jos), a fost explicat de Iorgu Iordan, BIFR I, 1934, p. 120–122, ca împrumut din srb. *bujad* „Farrenkraut, filix"; după Gămulescu, *Elementele*, p. 96, provine din scr. *bujad* „buruieni".

Fără îndoială, *bujaie* nu poate fi despărțit de *buiede*. Pentru a stabili în ce constă de fapt legătura dintre cele două cuvinte (sau variante ale aceluiași cuvânt; vezi mai jos), este necesar, pe de o parte, să avem în vedere unele particularități fonetice dialectale (africata notată [đ] sau [dź] ca echivalent al lui [d] din limba literară, în anumite contexte; fricativele [ź] și [j] ca echivalente ale

lui [ĝ]) și, pe de altă parte, posibilitatea unor confuzii (făcute de vorbitorii care au comunicat cuvintele în cauză sau de culegătorii – uneori amatori – care le-au notat) între două consoane asemănătoare reprezentând un fonetism dialectal și, respectiv, corespondentul acestui fonetism în forma literarizată. Printr-o asemenea confuzie credem că se explică, de exemplu, *buiagă* (înregistrat în DA, s. v. *buiede*): [buiede], cu un [đ] provenit din [d] a fost interpretat ca **buiege*, plural (cu pronunțarea din limba literară), de la care s-a refăcut un singular cu [g] în radical (considerăm neplauzibilă ipoteza din DA, s. v. *buiede*, conform căreia „se pare că *buiagă* e substantivat din *buruiană buiacă*"). Pluralul *buiege* (= [buieĝe]), la rândul lui, a putut fi însă interpretat ca forma literarizată a lui **buieje*, corespunzător unui singular **buiajă*. După părerea noastră, printr-o metateză ușor de admis, **buiajă* a devenit *bujaie*.

Dacă lucrurile s-au petrecut așa cum am susținut în rândurile precedente, înseamnă că *bujaie* nu este altceva decât o variantă a lui *buiede*.

BUJNEAG. Glosat „praf înecăcios; fum", a fost inclus în DA pe baza unei comunicări din Mehedinți. Partea etimologică a articolului nu conține decât trimiterea „cfr. *năbuși*". Cuvântul nu are etimologie în CADE (sensul indicat: „fum gros"), iar în SDLR (unde găsim un articol cu titlul „*bușneác* și *-eág*") este considerat derivat de la verbul la care se trimite și în DA: „d[in] *înăbuș*". Din motive de ordin atât formal, cât și semantic, explicația potrivit căreia *bujneag* ar proveni din scr. *pušnica* „Räucherkammer, Darre, Trockenofen" (KlRuEW) nu poate fi reținută.

Deși nu este atestată interjecția **buj* (sau **buș*), credem că *bujneag* provine, în mod indirect, dintr-o onomatopee cu o astfel de structură fonetică.

V. Bogrea, DR III, 1922–1923, p. 733, crede că *-neag*, „desprins, ca desinență comună" din antroponime și toponime ca *Dobroneag*, *Voineag*, „ar putea explica pe *moșneag* al nostru": *moș* + *-neag* > *moșneag*. Socotim însă că nu ar fi acceptabilă o

explicație analoagă în cazul care ne preocupă: **buj* + *-neag* > *bujneag*. Etimonul propriu-zis (direct) al lui *bujneag* este verbul *bujni* (absent din DA), pe care Luca Preda, *Lexic regional* I, p. 34, îl definește astfel: „a izbucni, a ieși cu putere (gazele și lichidul care fermentează într-un vas astupat; fumul și flacăra după ce focul a ars câtva timp mocnit; apa din matcă)“ (vezi și Udrescu, *Glosar*, s. v.). *Bujni* este o formă comparabilă cu *foșni*, *țâșni* etc.

De la *bujni* s-a format și derivatul *bujniță* „ceață groasă, întunecoasă“ (cuvânt înregistrat într-o localitate din apropierea Sibiului; vezi Nicolae Bembea, *Lexic regional* II, p. 57), iar de la *bujneag* s-au format *bujnigai* „negură deasă“ (Udrescu, *Glosar*) și *bușnigăraie*, sinonim cu *bușnigai* „fum mult, negru și des“ (Bărbuț, *Dicț. olt.*). Aceste derivate nu figurează în DA.

Vezi și nota *bușneac*.

BULUMACI. Este definit „un fel de mâncare făcută cu lapte s[au] cu apă, ciulama, prăjitură“. V. Bogrea, DR I, 1920–1921, p. 273–274, îl consideră un probabil împrumut din turcă și trimite la un verb cu sensul „rendre trouble, mêler“ și la substantivele *bulamač* „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ și *bulamik* „eine Mehlspeise“. Etimologia rom. *bulumaci* < tc. *bulamaç* este dată ca sigură în KlRuEW. Cuvinte cu o formă identică sau asemănătoare și cu sensuri identice sau apropiate de cele ale cuvântului românesc – cunoscut „în Dolj și în Olt“ (DA) – există însă și în bulgară și în sârbocroată, așa încât trebuie avută în vedere posibilitatea ca termenul pe care îl discutăm să provină din aceste limbi (cf. CADE, unde *bulumaci*, definit „un fel de ciulama“, este considerat un împrumut din sârbă).

P. Skok declară că nu știe dacă scr. *bulumač*, denumirea pastei de făină cu care brutarii ung pâinea pe jumătate coaptă, este sau nu unul și același cuvânt cu tc. *bulumaç* „marmelade de moût et de farine“ (Skok, ERHSJ). Este posibil însă ca din acest cuvânt turcesc să provină direct rom. *bulumaci* „prăjitură“ (deci numele unui preparat alimentar dulce).

Cât despre celelalte sensuri incluse în definiția din DA, credem că ele pledează în favoarea explicației potrivit căreia termenul din titlul notei de față a pătruns în română și din bulgară, din sârbocroată ori din amândouă aceste limbi. Cu sensul „mâncare făcută din făină, apă și grăsime", bg. *булумач* este înregistrat de Zlata Božkova, BD I, 1962, p. 243 (variante cu [ă] în silaba a doua și cu sensuri întru câtva diferite figurează în BD V, 1970, p. 10, și VII, 1974, p. 15). După Tomici, DSR, scr. *bulumač* are sensurile „supă concentrată; ciorbă din făină și din brânză" și „pastă făcută din făină, cir".

Date fiind cele arătate mai sus, credem că *bulumaci* este un cuvânt cu etimologie multiplă: tc. *bulumaç*, bg., scr. *bulumač*.

BURDĂ. Este, în Bucovina, numele unui joc de copii, descris astfel: „Se desenează trei orizontale, tăiate de trei transversale și fiecare din cei doi jucători caută să mute semnele sale astfel ca ele să umple trei locuri într-o linie". Urmează trei exemple (furnizate de S. Fl. Marian), dintre care însă numai primul ar putea avea o legătură cu jocul de copii descris: „Mi-a dat burda" (= „m-a învins"). Celelalte două sunt următoarele: „S-a dat de-a burda" (= „s-a dat peste cap") și – cu o formă considerată variantă a lui *burdă* apărută prin contaminare cu *bou* – „S-a dat (s[au] s-a dus) *de-a burdaboul*" (= „... de-a berbeleacul, peste cap"). Mai recent, expresia *a se da de-a burda* „a se da peste cap, a se da tumba" a fost înregistrată într-o localitate din apropierea orașului Turda (Vasile Feneșan și Mircea Seche, *Lexic regional* II, p. 77). Vezi și [d-a búrdala] „de-a berbeleacul", în Bihor (ALR II SN, 5, harta 1434, punctul 310).

După părerea noastră, ne găsim în prezența a două cuvinte distincte. Etimologia dată în DA – „din polon. *burda* «dispută, ceartă; un joc de cărți»" – este, după toate probabilitățile, valabilă pentru *burdă* „joc de copii", dar nu și pentru substantivul din locuțiunea adverbială *de-a burda*. Gruparea în același articol, sub un singur sens, a celor doi termeni este cu atât mai surprinzătoare

cu cât din trimiterea „cf. *îmburda*“ rezultă că nu a rămas neobservată apartenența acestui verb – cu sensul de bază „a (se) răsturna“ – și a lui *burdă* din *de-a burda* la aceeași familie de cuvinte, care, fără îndoială, nu are nimic a face cu *burdă* < pol. *burda*. Cuvântul *burdă* din locuțiunea adverbială – care, după Popescu-Sireteanu, *Memoria* II, p. 155, ar fi „un vechi cuvânt românesc“ din familia lui *bord* „bolovan“ – provine, de fapt, direct sau indirect, din magh. *borda* „coastă“ (etimologie dată de N. Drăganu; vezi, mai pe larg, nota *îmburda*).

BUSCOI. A fost înregistrat într-o localitate din Țara Hațegului, cu sensul „pungă de bani“. Este un derivat de la cuvântul – absent din DA – *bucsă* „Börse, Beutel : porte-monnaie, bourse“, din magh. *buksza*, cu același sens, pentru care vezi Tamás, EWUER. Nu putem să știm dacă metateza a fost anterioară sau posterioară formării derivatului (*bucsă* > **buscă* > *buscoi* sau *bucsă* > **bucsoi* > *buscoi*).

BUȘNEAC. A fost inclus în DA, fără etimologie, pe baza unei comunicări din Banat; are sensul „praf, colb“. Din motive care ni se par evidente, etimologia propusă în KlRuEW (tc. *puslu* „neblig, dunstig“) nu poate fi reținută.

Bușneac este, fără îndoială, unul și același cuvânt cu *bujneag* (vezi nota cu acest titlu). Surprinde faptul că în DA aceste forme nu sunt grupate în același articol și nu se trimite de la una la cealaltă. Din felul cum procedează SDLR, unde apare un articol „*bușneác* și *-eág*“, iar la finalul acestuia se face mențiunea „și *bujn-*“, ar rezulta că termenul în discuție are patru variante: *bușneac*, *bușneag*, *bujneac*, *bujneag*.

Atât fluctuația [g] ~ [k] în sufixe (*pintenog* – *pintenoc*, *tălpig* – *tălpic* etc.; cf. Finuța Hasan, SMFC, 1972, p. 52–53; Avram, CE, p. 19), cât și cea între [j] și [ș] înainte de nazale sunt fenomene frecvente. După Pascu, *Sufixele*, p. 205, *-eag* și *-eac* sunt variante ale aceluiași sufix. Verbul care stă la baza substantivului în discuție

are o variantă cu [j] (ea a fost menționată în nota *bujneag*) și alta cu [ș], care apare ca titlu de articol în CADE: *bușni* „1. a năvăli, a da năvală; 2. a țâșni, a izbucni" (aria de răspândire indicată: Oltenia). Vezi și Doina Hreapcă, „Anuar de lingvistică și istorie literară" XXIX, 1983–1984. A. Lingvistică, p. 189–195 (printre exemplele citate figurează, la p. 193, *bujneag* și *bușneac*, însoțite de o observație critică asupra felului în care au fost tratate aceste variante în DA; autoarea menționează două derivate care se adaugă celor pe care le-am citat în nota *bujneag*: *bujniceală* „lapoviță" și verbul corespunzător acestui substantiv, *bujnici*).

Ținând seamă de înțelesul cuvântului de bază (verbul), credem că, dintre sensurile „fum (gros), praf (înecăcios), negură (deasă), lapoviță" ale lui *bușneac* = *bujneag*, cel originar este, după toate probabilitățile, primul.

BUȘTINĂ. Glosarea „negură, burhai" ne îndreaptă, de la bun început, spre o explicație conform căreia există o legătură între acest cuvânt (înregistrat într-o localitate din apropierea Făgărașului), pe de o parte, și *bujniță* „ceață groasă, întunecoasă", *bujnigai* „negură deasă", pe de altă parte (pentru ultimii doi termeni vezi nota *bujneag*).

După mențiunea „etimologia necunoscută", în DA sunt formulate următoarele presupuneri cu privire la etimologia lui *buștină*: „Cu ung. *busz* «năbuș[e]ală, pâclă, abur» nu poate avea nici o legătură, căci cuvântul se găsește și la aromâni: *búștină* «funingine», ci mai degrabă cu lat. *bustum* – cfr. *buștean* –, deși accentul și sufixul sânt neclare".

Lăsând la o parte chestiunea originii lui *buștean* (ipoteza legăturii cu cuvântul latinesc citat, prezentată detaliat în articolul din DA cu acest titlu, a fost infirmată de cercetările ulterioare; vezi, de exemplu, Sextil Pușcariu, DR III, 1922–1923, p. 658: „Mi se pare că *buștean* nu e altceva decât germ. *Baumstamm* «trunchi de copac»") și fără a ne pronunța asupra etimologiei lui *buștină* din aromână (în DDA, p. 1236, cuvântul figurează în lista celor pentru

care s-au propus etimologii neconvingătoare), suntem de părere că termenul din titlul notei de față provine din *bujniță* (proparoxiton, ca și *buștină*). Deși nu există un sufix **-tină*, substituirea cu acest segment a sufixului *-niță* a fost posibilă, consoana [t] fiind „preluată" din cuvinte ca *baștină*, *mlaștină* (cf. fenomenul asemănător prin care s-a ajuns la prototipul cuvântului românesc *mlaștină*: cum a arătat G. Mihăilă, SCL XIII, 1962, 3, p. 384, **mlaština* din dialectele slavo-bulgare conține, înaintea sufixului *-ina*, un [t] care se regăsește în *baltina*, unde face parte din radical).

În sprijinul explicației pe care o propunem poate fi citată perechea de sinonime *mlașniță – mlaștină*. Înlocuirea cu [ș] a lui [j] din *bujniță* este normală înainte de surda [t] (de menționat însă că în cuvintele din familia lui *bujniță* – ca și în alte cuvinte în care fricativa prepalatală este urmată de o nazală – există o fluctuație între [j] și [ș], așa încât *buștină* poate să provină din varianta **bușniță*; cf. notele *bujneag* și *bușneac*).

CĂNĂBET. A fost înregistrat, cu sensul „cană, vas de lut", într-o localitate din Banatul Iugoslav. Trimiterea „cfr. *cană*, *canată*, *cantă*" pare a fi justificată: prin apropierea de aceste cuvinte se explică, probabil, prezența unei vocale nelabiale în primele două silabe ale lui *cănăbet* (mai asemănătoare cu acesta sunt derivatele de tipul *căniță*, cu [ă] în silaba inițială). Este însă ușor de observat că nici unul dintre cele trei substantive feminine citate în DA nu conține consoana [b].

Deși finala *-et* pune o problemă greu de rezolvat (cuvântul în discuție va fi fost, la origine, un colectiv de tipul lui *bănet* și cu sensul de „veselă"?), credem că punctul de plecare al lui *cănăbet* este *conob* „căldare", care, la rândul lui, provine, după DA, „din slav. *konobŭ*".

CĂPĂȚ. Înseamnă „o măsură de lemn, cu care se ia vama la moară" (aria de răspândire indicată: Banat, Mehedinți, Vâlcea; după cum reiese din ALR II SN, 1, harta 181, este de adăugat

Gorjul). A fost explicat de Const. C. Diculescu, DR IV, 1924–1926, partea 1, p. 467, în felul următor: „Vine din grecul *καπέτις* sau *καπίθη* «ein Getreidemass zwei *χοίνικες* haltend»". O explicație asemănătoare a dat Chr. Tzitzilis, *Graeco-Romanica... Akten zur Tagung vom 24. April 1996 im Rahmen des jährlichen Treffens der Linguistischen Abteilung der Philosophischen Fakultät Aristoteles-Universität Thessaloniki*, Salonic, 1997, p. 96: „Kommt von gr. *καπίθιον*..., dial. *καπίτζιν, καπίτζ'* «Mahlgeld»" (în continuare, autorul arată că termenul turcesc care provine din variantele dialectale grecești are două sensuri: „1.Mahlgeld, 2. Getreidemaß").

În DA nu se stabilește nici o legătură între *căpăț* (cu variantele *căpeț* și *căpete*) și *chipeț* „măsură cu care se ia vama la moară", înregistrat cu mențiunea „ungurism prin Sălagiu" și explicat astfel: „Din ung. *köpőce* (*köpérce*), «a opta parte dintr-o ferdelă»" (după cum se menționează în dicționar, această etimologie a fost dată de C. Lacea). Toate formele românești citate figurează la Tamás, EWUER, s. v. *chipeț*, unde este acceptată, în esență, etimologia dată de C. Lacea; de notat doar că printre cele șase variante ale termenului maghiar se numără *köpéce* „Tiegel, Gefäss, Mass", care are deci și sensuri diferite de cel indicat în DA. Este evident că formele *căpăț* și *chipeț* trebuie considerate variante ale unuia și aceluiași cuvânt (ceea ce face L. Tamás). Dacă însă sub aspect semantic lucrurile sunt foarte clare, nu poate fi neglijată dificultatea reprezentată de deosebirea dintre vocalele din silabele inițiale ale variantelor *chipeț*, *chiupeț* (pentru aceasta din urmă vezi harta citată, punctul 334), pe de o parte, și *căpăț*, *căpeț*, *căpete*, pe de altă parte. L. Tamás consideră probabilă proveniența ultimelor din sârbă, deși nu a găsit în această limbă un cuvânt asemănător (ceea ce, după cum vom arăta, nu ne îndreptățește să punem la îndoială plauzibilitatea ipotezei).

La prima vedere, s-ar putea crede că vocala anterioară, etimologică, a fost înlocuită cu [ă] prin fenomenul căruia i se datorează și apariția variantei *căpeneag* a lui *chepeneag* „manta; un fel de

glugă etc." (DA, s. v. *căpeneag*): prima dintre aceste variante „nu se poate explica decât ca un hiperurbanism în loc de *chepeneag* < ung. *köpenyeg*" (Sextil Pușcariu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 716). Această substituție fiind în legătură cu transformarea, într-o serie de cuvinte, a lui [ă] în [e], [i] după consoanele [k], [g] (*cămeșă* > *chemeșă*, *chimeșă*; *găină* > **gheină* > *ghină* etc.), ar fi de așteptat ca primul fenomen să se fi produs în interiorul ariei de răspândire a celui de al doilea, care „cuprinde tot teritoriul vestic dacoromân..., cuprinzând partea cea mai mare a Banatului și întinzându-se în Crișana de vest și nord, prin Țara Oașului, cu ramificări în Ardeal", cum arată S. Pușcariu (*loc. cit.*, p. 715), chiar dacă, foarte rar, fonetismul [k̑e], [k̑i], în loc de [kă] se întâlnește și în afara acestei arii (p. 716). Or, în timp ce în Sălaj a fost înregistrată varianta *chipeț* (deci tocmai în „teritoriul vestic" nu s-a produs fenomenul presupusului hiperurbanism; vezi mai sus), variantele cu [ă] în silaba inițială apar nu numai în Banat (unde ele pot, eventual, să se datoreze fenomenului la care se referă S. Pușcariu), ci și în Mehedinți și în Vâlcea, unde este greu de presupus că substituirea cu o vocală centrală a vocalei anterioare originare s-a produs ca un fel de reacție față de transformările de tipul *cămeșă* > *chemeșă*.

Harta citată din ALR II SN, 1, pune în evidență existența unei arii a variantelor cu [ă] (într-un caz [a]) în prima silabă a termenului în discuție – *căpeț*, *capeț*, *căpăț*, *căpete* –, arie care cuprinde trei puncte din Oltenia, cinci din Banat și unul din Hunedoara. În principiu, ipoteza provenienței acestor variante din neogreacă ar putea fi acceptată pentru primele: din formele dialectale citate de Chr. Tzitzilis s-ar fi ajuns la **căpiț*, iar această formă s-ar fi transformat, apoi, în *căpeț* sau în *căpete* etc. (poate, sub influența unor derivate cu sufixele *-eț* sau *-ete*). Este totuși greu de admis că formele din cele opt puncte din interiorul ariei menționate nu au aceeași origine, iar posibilitatea provenienței din neogreacă a formelor din Banat și din Hunedoara trebuie exclusă din discuție, din motive asupra cărora nu este necesar să ne oprim.

Singura ipoteză plauzibilă este aceea a lui L. Tamás, conform căreia atât în Banat, cât și în Oltenia *căpăț* a fost împrumutat din sârbocroată.

Forma sârbocroată [kẹ́pẹț] a fost notată, pe harta amintită mai sus, în localitatea bănățeană Carașova (punctul 25). Ea nu a fost însă împrumutată în românește, ci, dimpotrivă, provine din rom. *căpăț* (Petrovici, *Graiul carașovenilor*, p. 49, 83), așa încât originea acesteia din urmă rămâne tot nelămurită.

Întrucât în graiurile românești din sud-vestul țării se găsesc elemente lexicale împrumutate din sârbocroată pe care această limbă, la rândul ei, le-a împrumutat din turcă (vezi, de exemplu, I. Mării, CL XIII, 1968, 1, p. 95–96), este probabil că variantele românescului *căpăț* cunoscute în Banat și în Oltenia provin, indirect, din turcă; avem în vedere forme de tipul *kapis* (aceasta a fost menționată, alături de *kepiç*, de Chr. Tzitzilis, *loc. cit.*), fără să putem indica însă etimonul direct, sârbocroat, al termenului românesc. Ne raliem deci părerii lui L. Tamás în ce privește proveniența din două surse a cuvântului pe care DA îl înregistrează în două articole, *căpăț* și, respectiv, *chipeț*. Aceste două surse sunt sârbocroata și maghiara; cuvântul nu a fost împrumutat direct nici din turcă, nici din neogreacă.

CÂRÂIE. Precedată de mențiunea „rar“, definiția din DA a acestui substantiv feminin este următoarea: „brazdă, dungă s[au] dâră (de sudoare); murdărie pe piele, tină“. Cuvântul (fără etimologie) apare în scrieri semnate de B. Delavrancea (reproducem unul dintre cele două citate: „Sudoarea curgea în cârâie pe obrajii grăsulii“) și, respectiv, de C. Rădulescu-Codin (fără citate).

După părerea noastră, avem a face cu un împrumut din bg. *карък*, sinonim cu *бразда*, care înseamnă „brazdă“ și, la figurat, „urmă, dâră“ (Iovan, DBR). În silaba finală a formei de plural (probabil, corespunzătoare inițial unui singular neutru **cărâc*) s-a produs o modificare, sub influența pluralelor *șiroaie*, *pâraie* (*pârăie*, *pârâie*): **cărâce* > **cărâie* și, apoi, prin asimilare, *cârâie*,

sg. și pl. (de remarcat identitatea sensului lui *cârâie* din citatul reprodus mai sus cu sensul lui *șiroaie* din citatul „Își ștergea mereu șiroaiele de nădușeală“, dat în DLR, s. v. *șiroi*[1], 2).

CEACÂIE. Figurează în DA cu două sensuri: 1. „cuțitaș (rupt, mic și prost etc.)“; 2. „capul scăunoaiei“. Varianta *ceachie* este glosată „briceag“. Nu se dă etimologia cuvântului, dar se face trimiterea „cf. *ciochie*“, iar în articolul *ciochie* citim: „Pentru etimologie, cf., pe de o parte, *ceacâie* (care este bulg. *čekija* «briceag»), pe de alta, *cioacă* și *ciochină*“. În același articol apare varianta *cechie*, cu glosarea „briceag“.

Lăsând la o parte problema etimologiei lui *ciochie* (polisemantic) și pe cea a raportului dintre acest cuvânt și *cioacă* (ultimului i se consacră în DA o discuție amănunțită), ne vom opri asupra lui *ceacâie*.

Menționăm, mai întâi, că dintre cele două limbi la care se trimite în CADE – „ung. *csáklya*; comp. și bg. *čekija*“ – prima nu poate fi avută în vedere, din motive de ordin atât semantic, cât și fonetic: de la magh. *csáklya* „cange, ghionder“ (MRSz) nu se putea ajunge la *ceacâie* „cuțitaș“; cuvântul maghiar citat a devenit în română *ceaclă* (Tamás, EWUER, s. v.) sau *ceaglă* (DA, s. v.).

În al doilea rând, se pune întrebarea dacă bulgara trebuie sau nu trebuie să fie adăugată la cele două limbi pe care Al. Graur, GS VI, 1933–1934, p. 331, le consideră, cu dreptate, surse ale rom. *ceacâie*: cuvântul, „neexplicat până acum“ (adică, mai exact, după părerea autorului, neexplicat satisfăcător; vezi mai sus) „reproduce pe tc. *čaky*, ngr. *τšακý* «couteau de poche vulgaire, acheté à vil prix»“ (definiția preluată de Al. Graur dintr-o lucrare a lui L. Ronzevalle, la care se trimite).

Este evident că [i] accentuat din bg. *чекия* „briceag“ (Iovan, DBR) nu avea cum să devină [î] în românește. Cât despre [i], tot accentuat, din variantele *ceachie* și *cechie*, care nu se regăsește în etimonul turcesc (cu ortografia actuală, *çakı*; Baubec/Grecu, DTR), el nu impune referirea la fonetismul cuvântului din bulgară; cum

observă Al. Graur, *loc. cit.*, „pentru forma *ciachie* [sic] trebuie poate să plecăm de la un original grecesc, căci afară de cei din Rumelia, grecii nu pot pronunța pe *y*, pe care-l înlocuiesc cu *i*".

Rămâne să ne pronunțăm asupra prezenței lui [e] în prima silabă a variantei *cechie*, pe care Al. Graur nu o menționează și care pare a nu fi explicabilă altfel decât prin bulgară. Constatăm că, într-o serie de cazuri, după prepalatala [č] apare un [e] care corespunde unui [a] protonic originar (vezi, în DA, variantele *celma*, *cepraz* etc. ale cuvintelor *cealma*, *ceapraz* etc.), ca rezultat al unei schimbări care nu se limitează la cuvintele împrumutate din turcă (vezi, în același dicționar, *cesornic*, *cetlău*). Bazându-ne pe această constatare, credem că *cechie* provine din *ceachie*.

Așadar, pe când cele două variante cu [a] în silaba protonică nu pot fi explicate prin bulgară, toate trei variantele pot fi explicate plecându-se de la turcă și neogreacă. Rezultă că nu este cazul ca etimologia multiplă dată de Al. Graur să fie modificată din dublă în triplă.

CHEPCEL. Are sensurile „cauc" și „instrument de pescuit..., în forma unei linguri foarte mari, învelită în plasă". Într-un text tipărit la București în 1691 apare, cu primul dintre cele două sensuri, varianta *chipcel*. În partea etimologică a articolului din DA la care ne referim este rezumată explicația dată de G. Giuglea, DR I, 1920–1921, p. 248: „formă dialectală (cu *che-*, *chi-*, în loc de *că-*, asemenea ca în *chemeșe*, *chimeșe* etc. și cu *u* > *p* ca în *căpta* < *căuta*, *cheptoare* < *cheutoare*), în loc de *căucel* (lat. *caucellus*), diminutivul lui *cauc*"; urmează trimiterea „cf. *căpcea*, *chepcea*". Cuvântul *căpcea*, cu definiția „căuș de băut apă, scobit din lemn, cu coadă scurtă", figurează în DA fără etimologie, dar, s. v. *cauc*, diminutivul *căucel* este înregistrat cu mențiunea „din care pare [sic] a se fi dezvoltat formele *căpcea* s. v. și *chepcel* s. v.". Celălalt cuvânt la care se trimite s. v. *chepcel*, anume *chepcea* (cu varianta *chipcea*), are sensurile „lingură mare găurită, cu care se ia spuma" (sens cunoscut în Moldova) și „lingură de umblat în metale topite"

(cu privire la etimologia dată în DA – „din turc. *kepče*, idem" – vezi Vladimir Drimba, SCL XLIV, 1993, 1, p. 63, care discută unele detalii de ordin semantic).

De remarcat că în DA, s. v. *chepcel*, este omis următorul amănunt din explicația propusă de G. Giuglea, *loc. cit.*: „Pentru trecerea lui *u* > *p* [sic], **caucel* a putut fi influențat și de *chipce*... sau de *chepcea* (turc. *kepče*, Schaumlöffel...)". Evident, dacă la originea lui *chepcel* se află *căucel* (cum am văzut, etimologia considerată probabilă în DA), se poate pune întrebarea dacă nu cumva și vocala anterioară din silaba inițială a termenului în discuție se datorează influenței cuvântului împrumutat din turcă, ceea ce ar însemna că nu ne găsim în prezența fenomenului reflectat de formele de tipul *chemeșă* (considerate specifice pentru subdialectul crișean; vezi R. Todoran, LR V, 1956, 2, p. 46). Lucrurile devin și mai complicate în momentul în care avem în vedere existența unei variante [k̑eu̯k] a lui *cauc*, în care, după Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, MCMXV, p. 22–23, s-a produs „înlocuirea neexplicată a lui *au̯* cu *eu̯*".

După părerea noastră, varianta citată în rândurile precedente este o formă refăcută al cărei punct de plecare este diminutivul **cheucel*, cu [e] în prima silabă ca rezultat al unei asimilări produse în *căucel*. Oricum, un lucru este clar: de la forma cu [u̯] a diminutivului s-a putut ajunge la cea cu [p] (cf. *căpta*, *cheptoare*, în unele graiuri de tip bănățean), dar într-o formă originară cu [p] nu avea cum să se producă transformarea în [u̯] a consoanei labiale, așa încât nu poate fi luată în discuție ipoteza unor schimbări de tipul *chepcel* > **cheucel* > *căucel*.

Referindu-se la prezența lui [e] în silaba inițială a cuvântului pe care îl discutăm, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 27, scrie: „În *čepčel* (Petrila) = *căpcea* se poate să avem un alt caz de asimilațiune (*ă – e* > *e – e*), dar se poate tot așa de bine ca *e* din silaba inițială să reprezinte fonetismul mai vechi, deoarece acest cuvânt derivă din turc. *kepčé*". Nu ni se arată însă de ce, conform primei ipoteze, la un moment dat, înainte de a se produce presupusa asimilare, mai

vechiul [e], vocală etimologică, ar fi devenit [ă] în Țara Hațegului (unde a fost înregistrată forma *căpcea*; vezi DA, s. v.), în timp ce în alte regiuni apar forme cu o vocală anterioară (*chepcea*, *chipcea*). De observat apoi că, potrivit ambelor ipoteze, ar trebui să recunoaștem prezența unui cuvânt împrumutat din turcă în graiul din Petrila, lucru greu de admis.

Pentru a ajunge la o soluție satisfăcătoare în problema care ne preocupă și în care este inclusă chestiunea raporturilor dintre *chepcel*, pe de o parte, și *căpcea* și *chepcea*, pe de altă parte, este necesar să ținem seamă de ariile de răspândire ale cuvintelor în cauză și de faptul că evidentelor asemănări formale dintre ele nu li se asociază o identitate a sensului (respectiv, a sensurilor).

Etimologia lui *chepcel* dată de G. Giuglea și acceptată de REW, nr. 1772, este respinsă de A. Graur, BL V, 1937, p. 92: „*chepcel* est sans doute refait sur *chepcea* < tc. *kepčē*“ (cf. CDER, nr. 1716, unde se consideră probabilă identitatea lui *chepcea* cu *chepcel* și se afirmă că derivarea celui din urmă din lat. *caucellus* „presenta dificuldades fonéticas“). Într-adevăr, din pluralul *chepcele* al femininului *chepcea* s-a putut reface un singular neutru *chepcel*, dar la fel de ușor s-a putut ajunge de la pluralul neutrului *chepcel* la un singular feminin *chepcea*. Avem motive să credem că termenul *chipcel* din textul tipărit în 1691 (vezi mai sus) conține un [p] etimologic și că deci la baza lui se află femininul *chepcea* (etimonul acestuia, scris *kepçe* în conformitate cu ortografia turcă actuală, are sensurile: „1. polonic, căuș; 2. cupă (în terminologia tehnicii); 3. minciog“; vezi Baubec/Grecu, DTR). Nu putem să admitem însă că aceeași explicație este valabilă pentru *chepcel*, cu același sens („cauc“), din aria indicată în DA astfel: „Banat, Hațeg și la românii din Serbia“, adică tocmai din zone în care este cunoscut fenomenul transformării lui [u̯] în [p] (în anumite contexte) și în care au fost înregistrate formele *căpcea* (cu [ă], nu cu [e] sau [i] în prima silabă, ca și în diminutivele *căucel*, *căucuș*; vezi DA, s. v. *cauc*) și *cheuc* (cu semiconsoana [u̯], nu cu [p], consoana care apare în tc. *kepçe*). Existența acestor forme ne

determină să eliminăm din discuție și ipoteza potrivit căreia *chepcel* din aria avută în vedere ar proveni din scr. *ćepče* „lingură, polonic cu care se ia spuma", care este în sârbocroată (ca și *chepcea* sau *chipcea* în română) un „turcism balcanic" (Skok, ERHSJ, s. v.). Cât despre *căpcea* „căuș de băut apă", chiar dacă facem abstracție de latura semantică a chestiunii, cuvântul românesc nu poate să fie pus în legătură cu scr. *ćepče*, din motive de ordin fonetic. Întrucât aria lui de circulație este Țara Hațegului (vezi DA, s. v.), el nu poate fi socotit nici un împrumut din turcă (V. Drimba, *loc. cit.*, p. 60, este de părere că provine din tc. *kepçe*; [ă] din prima silabă s-ar datora unei disimilări vocalice).

Propunând etimologia rom. *chepcel* < lat. *caucellus*, G. Giuglea a avut în vedere numai sensul „căuș" al cuvântului românesc. În DA aceeași etimologie este menționată în articolul *chepcel*, în care sunt incluse sensurile „căuș" (respectiv, în dicționar, „cauc") și „instrument de pescuit". Fiind vorba despre un element din terminologia pescuitului, nu este de crezut că ne găsim în prezența unei variante a lui *căucel*, cu un fonetism „bănățenesc", sau a unei forme de neutru refăcute după un feminin *chepcea*, împrumutat din scr. *ćepče*, tradus de Tomici, DSR, „plasă (de prins pește)". *Chepcel* „instrument de pescuit" sau „minciog" provine, desigur, din *chepcea*, iar la originea acestuia se află fie tc. *kepçe* (cum crede V. Drimba, *loc. cit.*, p. 64, care atribuie aceeași origine și lui *chepcel*), fie bg. *кепче* (oxiton sau paroxiton) – care, printre altele, înseamnă (în Dobrogea!) „lingură rotundă de lemn cu care se scot peștii din plasă" (Barbolova, *Imena za sădove*, p. 176) –, fie, în sfârșit, atât cuvântul turcesc, cât și cel bulgăresc; formula „etimologie multiplă" ni se pare a fi cea mai potrivită în acest caz.

Din cele arătate mai sus reiese că, după opinia noastră, soluția adoptată, cu oarecare rezerve, în DA, s. v. *cauc*, este cea mai bună – până la un punct – numai pentru *chepcel* „căuș". Spunem „până la un punct" deoarece considerăm sigur doar faptul că acest cuvânt nu este, în aria subdialectului bănățean, un împrumut și că, prin

urmare, el aparține (ca și *căpcea*, *cheuc*, *căucel*, *căucuș*) familiei lui *cauc* (< lat. *caucus*). Nu se poate dovedi însă că, în timp ce *căucuș* este, indiscutabil, un diminutiv format pe terenul limbii române, diminutivul *căucel* (cu varianta *chepcel*) este moștenit din latină. În ce ne privește, considerăm că are mai mari șanse de a corespunde realității explicația conform căreia *căucel* este un derivat românesc de la *cauc*; de la *căucel* s-a ajuns, prin anumite schimbări fonetice, la varianta *chepcel* și, prin schimbări care interesează și morfologia, la *căpcea*, cuvânt fără nici o legătură cu *chepcea*.

În concluzie, ne găsim în prezența a două cuvinte: *chepcel*[1], cu un [p] care reflectă o particularitate a unor graiuri de tip bănățean, este una dintre variantele lui *căucel*, derivat din *cauc*; *chepcel*[2], care are și sensuri referitoare la pescuit, conține un [p] etimologic și este o variantă a lui *chepcea*, termen împrumutat din turcă (singura sursă care poate fi luată în considerație când este vorba despre Moldova) sau din turcă și din bulgară (în unele regiuni).

CHERINĂ. A fost înregistrat cu înțelesul „amestecătură de dovleac fiert, făină, sare etc. care se dă la porci" (Mehedinți). Ipoteza etimologică prezentată în DA – „dacă înțelesul original [sic] a fost «mâncare pentru câni», cuvântul ar putea sta în legătură cu sârb. *ker* «câne» (care, la rândul său, e împrumutat din rom. *căre*, forma rotacizată a lui *câne*)" – își găsește, credem, o confirmare în existența lui *cărân* „orice se dă de mâncare cânilor de la stână, cu deosebire zăr cu mămăligă". În DA nu se stabilește nici o relație între *cherină* și *cărân* și nu este înregistrat cuvântul *cher*, cunoscut într-un grai românesc din Banat, unde a fost reîmprumutat din sârbocroată (Dorin Gămulescu, SCL XVIII, 1967, 5, p. 563–564; vezi și Gămulescu, *Elementele*, p. 107).

Indiferent de originea scr. *ker*, este de presupus că vibranta din acest cuvânt a fost identificată în română cu [r̄] (forte), ceea ce explică pe [î] din varianta *cărân* (provenită, printr-o schimbare de gen, din **cărână*, formă care, la rândul ei, se datorează unei asimilări produse în **cherână* < *cherină*). Vocala [i] s-a păstrat însă

– ca și în *ride, uri* etc. – în unele graiuri, cum este cel în care a fost înregistrată varianta *cherină*; vezi și *cărie*, cu același sens, în *Glosar Oltenia*, s. v.

CHILĂVIȚĂ. Circulă în Oltenia și în Banat, cu sensurile „cazma, săpuță, sapă ocnărească ascuțită, cu coada scurtă"; pentru varianta *chilovită* (comunicată dintr-o localitate din apropierea Aradului) se dă definiția „unealtă de săpat pământul pietros, ciocan, ghcunoi". Articolul în cauză nu conține nici o indicație etimologică. Cuvântul provine, desigur, din scr. *kilavica* „ciocan de miner (de un kg.)" (Tomici, DSR, s. v. *kilavica*[2]).

CHIRCĂ. Avem în vedere cuvântul definit „sapă mică, întrebuințată la curățitul buruienilor; cazma; unealtă de scobit molde". Aria de răspândire indicată este Moldova și Dobrogea (cel de al treilea sens este înregistrat însă după o comunicare din Bucovina), iar etimologia acceptată în DA este cea dată de A. Philippide și de A. Scriban (se fac trimiterile de rigoare): „Din rus. *kirka*, idem" (aceeași etimologie la Semčyns'kyj, *Leks. zapoz.*, p. 77, și în CDER, nr. 1823).

Avem de observat, mai întâi, că termenul slav împrumutat de graiurile din Moldova și din Bucovina ar putea fi mai curând ucr. *кирка*, cu accentul pe silaba inițială (DUR), decât rus. *кирка*, oxiton (*Dicționar rus-român*. Volumul I. Redactori principali: Gheorghe Bolocan, Tatiana Nicolescu. Sub conducerea redacțională a acad. Emil Petrovici, București, 1959), ambele aceste cuvinte cu sensul „târnăcop". În al doilea rând, pentru *chircă* cu sensul „cazma" într-o localitate din Dobrogea credem că trebuie avută în vedere și posibilitatea ca sursa din care s-a efectuat împrumutul să fi fost nu ucraineana (sau, mai puțin probabil, rusa), ci bulgara, limbă în care *кирка* (paroxiton) înseamnă tot „târnăcop". În sfârșit – și acest lucru ni se pare mai important –, este de remarcat prezența lui *chircă* „sapă îngustă folosită la săpatul printre rânduri; săpăligă" în Muntenia (Maria Marin, Iulia

Mărgărit, *Glosar dialectal Muntenia*, București, 1999, s. v. *chirca*[1] [sic]; cuvântul a fost înregistrat într-o localitate din județul Călărași), unde este greu de presupus că avem a face cu un împrumut dintr-o limbă slavă de est.

Bazându-ne pe cele arătate mai sus, credem că termenul în discuție are o etimologie multiplă: ucr. (eventual, și rus.) *кирка*, bg. *кирка*.

CIHĂROS. A fost înregistrat în Zagra, localitate apropiată de Năsăud, cu sensul „încruntat, mânios, rău". Trimiterea făcută în DA – „cf. *cehăi*" – nu are, după părerea noastră, un suport semantic satisfăcător: acest verb („din onomat[opeea] ung[urească] *csah*") înseamnă „a lătra" și „a-i bate cuiva capul". Pe de altă parte, cu privire la aspectul formal al chestiunii, este de observat că de la *cehăi* ar fi fost de așteptat să se ajungă la un derivat **cehăios*, nu *cihăros*.

Întrucât localitatea menționată mai sus face parte din aria în care, prin palatalizarea dentalelor și prin africatizarea oclusivelor (pre)palatale apărute ca rezultat al primului fenomen, de la [t], [d] s-a ajuns, în anumite contexte, la [ĉ], [ĝ] (G. Istrate și A. Turculeț, FD VII, 1971, p. 199), credem că *cihăros* este, de fapt, cuvântul **tihăros*, cu un fonetism dialectal. Acesta din urmă se explică fără dificultate, ca derivat de la *tihoare*, variantă a lui *tigoare* „epitet dat unui om netrebnic, ticălos, rău" (DLR, s. v. *tigoare*, 2).

CIOȘMOLI. Sub 1 și 2 sunt menționate sensuri, în mod evident, legate între ele: „a mesteca («a pisa») urât ceva cu dinții, a molfoi [sic]" (în Sălaj) și, respectiv, „a gusta puțin de ici și de colo" (în Moldova). Sub 3 se dau, pentru verbul la diateza reflexivă, mai multe sensuri („a se agita", „a se mânji" etc.) care pot fi considerate ca derivate din primele două, iar sub 4 găsim sensul „a se codi", la care s-a ajuns, se pare, sub influența lui *moșmoni* (cu varianta *moșmoli*) „a se mișca încet" (alături de alte sensuri; vezi DLR, s. v. *moșmoni*[1]).

În DA se face trimiterea „cf. *moșmoli*", dar nu credem că de la această formă s-a putut ajunge la cea din titlul notei de față; ar fi de așteptat mai curând ca prima să provină din *cioșmoli*, prin substituirea cu [m] a consoanei inițiale, fenomen destul de frecvent, studiat, cu referire la faptele din limba română, de F. Brînzeu, de Al. Graur și de noi (vezi Avram, PE, p. 53–69, cu indicații bibliografice).

Plecând de la constatarea că una dintre variantele lui *cioșmoli* este *ciomoli*, suntem de părere că la originea cuvântului în discuție se află *mocioli*, formă înregistrată în DLR ca variantă a lui *mocicoli* (< magh. *mocskol*), cu sensuri care se regăsesc în spectrul semantic al lui *cioșmoli*: „a (se) murdări", „a mozoli, a roade cu dinții sau cu gingiile", „a se vânzoli".

Gruparea în același articol a celor două forme cu [m] inițial menționate în rândurile precedente ar fi trebuit, după părerea noastră, să fie însoțită de precizarea că prin magh. *mocskol* se explică numai variantele care conțin un [k] (*mocicoli*, *moșcoli*, *mocicolui*, *moscoli*), nu și *mocioli*. Aceasta din urmă provine din *moci* „a spăla de mântuială; a spăla cu apă murdară", verb care a fost împrumutat din bg. *моча* „a muia" (etimologia dată în DLR, s. v. *moci*[2]) și, în graiurile nordice, din ucr. *мочити*, cu același înțeles (Avram, CE, p. 80).

Legătura – neîndoielnică – existentă între *mocioli* și varianta *ciomoli* a lui *cioșmoli* și faptul că primul dintre aceste verbe este un derivat de la un cuvânt împrumutat ne împiedică să vedem în *cioșmoli* o creație „sută la sută" pe terenul limbii române (vezi SDEM, p. 492: „creație expresivă"). Admitem însă că transformarea lui *ciomoli* în *cioșmoli*, *ciosmoli*, *ciozmoli*, *ciosmăli* se explică prin expresivitatea grupurilor consonantice din ultimele patru variante (cf. Al. Graur, SCL X, 1959, 2, p. 206: „derivatul *fluturatic* n-a părut destul de expresiv, de aceea s-a creat o variantă *flușturatic*, unde grupul *șt* adaugă ceva la valoarea simbolică a grupului inițial"). Fluctuația [o] ~ [ă] (*ciosmoli* – *ciosmăli*) este un fenomen frecvent.

CIPAN. Înseamnă, conform definiției din DA (unde este înregistrat fără etimologie), „un fel de iarbă tare, țepoasă, pe care o mănâncă oile, dar nu prea fac lapte"; cuvântul este cunoscut în Oltenia.

După părerea noastră, provine din scr. *čipa* „iarbă mică care se cosește greu" (Tomici, DSR, s. v., 2). Pentru partea finală cf. *tufan* (< *tufă* + sufixul *-an*).

CIRIGE. Este un substantiv feminin (sg. sau pl.?) care denumește, în Bihor, „un fel de prăjitură coaptă în grăsime" (fără etimologie și cu mențiunea „accentul?" în DA). Este, fără îndoială, un cuvânt din familia lui *cirigauă*, absent din DA, dar înregistrat de Tamás, EWUER, unde este tradus „Hobelspäne (Mehlspeise) : sorte de gâteau" și explicat ca împrumut din magh. *csöröge*, cu același sens. *Cirigauă* este prezentat ca fiind cunoscut numai la românii din Ungaria – în localitatea Micherechi (Méhkerék) –, dar o variantă foarte asemănătoare a fost înregistrată în Bihorul românesc: *cirigheauă* „prăjituri cu drojdie; se cheamă și minciunele" (*Lexic regional* I, p. 65; glosar alcătuit de un grup de membri ai Societății de Științe Istorice și Filologice).

Dacă *cirige* este o formă de plural (lucru foarte probabil), ei i-ar corespunde un singular **cirigă*, formă mai apropiată decât *cirigauă* de etimonul maghiar indicat de L. Tamás.

CIRIUȘ. Înseamnă „loc (lungăreț) acoperit cu gheață pe care se dau copiii" (printre sinonime figurează *ghețuș*, *săniuș*, *derdeluș*). A fost înregistrat într-o localitate din Hunedoara, deci într-o regiune în care unei oclusive dentale din limba standard îi corespunde de regulă o africată alveolopalatală înainte de [i], ceea ce ne conduce la presupunerea că, transcris într-o formă literarizată, cuvântul în discuție este *tiriuș*. De fapt, această formă este înregistrată în DLR, cu sensul „pământ lunecos și moale" și cu mențiunea „etimologia necunoscută".

Ținând seamă de particularitatea fonetică amintită mai sus, de prezența proprietății „lunecos" atât în sensul lui *tiriuș*, cât și în cel al cuvântului scris *ciriuș* în DA și, în sfârșit, de legătura dintre sensurile „a aluneca" și „a (se) târî", considerăm sigură proveniența lui *tiriuș* (= *ciriuș*) din *târî*; mai exact, avem a face cu un derivat de la varianta (învechită) *tiri* a acestui verb (vezi DLR, s. v. *târî*).

CIUMBLI. Însemnă „a știrbi (un vas)" și nu are etimologie în DA. Este, fără îndoială, unul și același cuvânt cu *ciubli* „a sparge gura unui vas de pământ (oală, ulcior)", înregistrat în DA, s. v. *ciublă* „fedeleș..., vas de pământ... (prin apropiere de *ciob*:) spart la gură", alături de variante ale cuvântului titlu apropiate de formele din maghiară la care se trimite în partea finală a articolului în cauză: „pentru etimologie, cf. ung. *csobojó* (*csubujó*, *csoborl(y)ó*)". După Tamás, EWUER, s. v. *ciubălău* – unde figurează primele două dintre aceste forme –, „rum. *ciublă* kann ung. *csobola* sein". Fluctuațiile de tipul C ~ NC fiind frecvente în limba română (Avram, CE, p. 18–19; vezi și notele *boangă*, *cleamp*, *clindos*), prezența lui [m] în varianta *ciumbli* a lui *ciubli* (< *ciublă*) nu pune nici o problemă.

CIUPĂRA. Sensul fundamental al cuvântului este „a jumuli (o pasăre)", următoarele două sunt apropiate de primul, iar al cincilea (și ultimul), dat cu mențiunea „p. ext.", este, evident, un sens figurat („a fura câte puțin, pe nesimțite"). Cât despre al patrulea, credem că în citatul „Mai bine cu bani[i] de ne rămase-n pungă și cu ce-om mai ciupăra de ici, de colea să luăm livedea de pomi" verbul *ciupăra* apare exact cu sensul lui *ciuperi* (vezi nota cu acest titlu) și că deci nu este tocmai satisfăcătoare definiția din dicționar „a adăoga câte ceva la ceea ce ai".

În ce privește etimologia lui *ciupăra* dată în DA (magh. *csiperész* sau *csiperisz* „a șterpeli"), credem că ea întâmpină unele dificultăți de ordin fonetic și semantic; nu ne oprim asupra lor, deoarece considerăm evidentă legătura între *ciupăra* și *ciuperi*, iar

originea ultimului constituie obiectul notei următoare. De remarcat deocamdată doar faptul – semnificativ – că nici *ciupăra*, nici *ciuperi* nu figurează printre cuvintele înregistrate de Tamás, EWUER.

După părerea noastră, ambele forme citate provin din *ciupi*; acesta este etimonul lui *ciupăra* dat în TDRG (unde *ciuperi* nu apare). La *ciupăra* s-a ajuns însă în mod indirect, prin intermediul variantei *ciupări*, înregistrată, în DA, în același articol. Din motive de ordin semantic, nu credem că *ciupăra* poate fi considerat derivat, cu sufixul *-ăra*, de la *ciup* (FC III, 1, p. 38; vezi, în DA, sensurile celor două substantive cu această formă: „cioc" și, respectiv, „șuviță de păr"). Din motive de ordin formal, considerăm neplauzibilă explicația potrivit căreia *ciupăra* (de conjugarea I) s-a format prin derivare directă de la *ciupi* (de conjugarea a IV-a) – explicație pe care o găsim în TDRG –, dar admitem că derivatul a putut trece de la o conjugare la alta: *ciupi* > *ciupări*; *ciupări* > *ciupăra*.

Cu privire la sufixul din *ciupări* vezi nota următoare.

CIUPERI. Este surprinzător faptul că acest cuvânt, definit „a câștiga (cu mărunțeaua), a amirui ceva parale" nu are etimologie în DA. Ni se pare evidentă legătura lui cu *ciupi*, care înseamnă, printre altele, „a sustrage, a fura puțin, pe nesimțite" (DA, s. v., 6); sunt ușor de observat atât prezența unui element semantic comun, „a obține", în sensurile verbelor corespunzătoare celor două definiții, cât și asemănarea dintre precizările „cu mărunțeaua" și, respectiv, „puțin, pe nesimțite".

Ciuperi este un derivat de la *ciupi*, cu sufixul *-ări/-eri*, care are valoare iterativă, ca și în *clătări*, *țuicări* etc. (vezi FC III 1, p. 41). Vocala [e] din sufix se datorează unei analogii: *ciupări* (variantă atestată; vezi nota anterioară) – indicativ prezent 1 sg. *ciupăr* > *ciuperi* – *ciupăr*, cu alternanța care se produce și în cazuri ca *acoperi* – *acopăr*, *suferi* – *sufăr*.

După A. Graur, BL VI, 1938, p. 146 (aprobat de Tamás, EWUER), tot de la *ciupi* s-a format derivatul *ciupeli* („a jumuli" și „a fura puțin, pe nesimțite"), pe care DA îl consideră împrumutat din magh. *csupálni*.

Din cele arătate în nota de față și în cea precedentă rezultă că *ciuperi* și *ciupăra* sunt variante ale unuia și aceluiași cuvânt.

CIUȘDI. Avem în vedere cuvântul din al doilea articol cu acest titlu, definit (pe baza unei comunicări din județul Sibiu) astfel: „a ciopârti [sic] (un lemn); (despre o persoană care are numai 2-3 dinți înainte) a mușca rău (un măr)".

Avem a face, fără îndoială, cu un derivat de la cuvântul înregistrat de Tamás, EWUER, sub forma *ciúșchiă*, tradus „Holzsplitter, Dorn : éclat de bois, épine" și explicat ca probabil împrumut din magh. *tüske* „Stachel, Dorn" (este menționată și o variantă *tușchiă* a termenului românesc).

Presupunem că grafiei *ciușchiă* îi corespunde fonetismul [ĉușt´ĕ]. Dacă așa stau lucrurile, întrucât [t´] poate să corespundă atât unui [t], cât și unui [ḱ] din limba standard (vezi, de exemplu, confundarea, în unele graiuri, a cuvintelor *perete* și *pereche*), criteriul etimologic (respectiv, natura consoanei din silaba finală a cuvântului *tüske* din maghiară) ar pleda pentru transcrierea literarizată **ciușche*; în acest caz derivatul scris în DA *ciușdi* – și, după toate probabilitățile, pronunțat [ĉujd´i] – ar trebui ortografiat *ciujghi*. Optăm totuși pentru grafia *ciujdi*, cu o oclusivă dentală în forma literarizată, ținând seamă de existența lui *ciuștac* „ciomag, scurtătură", membru al familiei de cuvinte în care intră și **ciuște* și derivat de la acesta din urmă sau, mai curând, de la *ciuști* „a tăia crengile unui copac doborât, lăsând o anumită lungime din ele lângă tulpină" (pentru *ciuștac* și *ciuști*, termeni absenți din DA, vezi Arvinte/Bordeianu/Ursu, *Glosar regional*).

Înlocuirea consoanelor surde din grupul [șt´] cu corespondentele lor sonore pare a reprezenta un fenomen de fonetică stilistică, legat de expresivitatea mai mare a consoanelor din cea

de a doua categorie (cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*. [Ediția a II-a, București], 1956, p. 198).

CLEAMP. Este glosat „cep lunguşor; creangă uscată; vreasc". Legătura stabilită în DA – „Pentru etimologie, cf. rus. *kljapŭ* (la Vasmer, *Rus. et. Wb.*: *кляп* „Knebel, Holzklötzchen") – nu este neîntemeiată, dar credem că termenul românesc se explică mai curând prin ucr. *кляп* „dop, cep" (ESUM). Fluctuațiile de tipul C ~ NC sunt frecvente; cf., de exemplu, *clamp* „variantă nazalizată a onomatopeei *clap*" (DA), *clanță* cu varianta *clață* (aceasta din urmă, absentă din DA, figurează, în mai multe puncte, pe harta 183 din NALR Muntenia și Dobrogea, 2); vezi și cele arătate în notele *boangă*, *ciumbli* și în nota următoare.

CLINDOS. După glosarea „necopt bine", în DA se adaugă: „cf. *clisos*, *clicos*, *cleios*". Este, desigur, un derivat de la *cled* „masă cleioasă, clic" (fără etimologie; în DA doar se trimite la *clei*, *clisă*); mai apropiată de etimon este, în privința vocalismului, varianta *clendos*. Dacă explicația propusă aici este justă și dacă vocala [e] este cea a etimonului, înseamnă că această variantă ar fi trebuit aleasă ca titlu de articol; în acest caz varianta *clindos* s-ar explica prin influența cuvintelor *clic*, *clisă* și, mai ales, *clicos*, *clisos*. Întrucât însă nu cunoaștem etimologia lui *cled*, nu excludem posibilitatea ca [e] să fi luat locul unui [i] originar: vocala închisă din *clindos* se regăsește în *clidă* „argilă" (Rotaru/Oprescu, *Lexicon*), cuvânt – absent din DA – care, fără îndoială, aparține familiei lui *cled*; în această ipoteză am avea a face cu transformarea **clid*, *clindos* în *cled*, *clendos*, prin apropiere de *clei*, *cleios*.

Pentru [n] din derivatul adjectival vezi Avram, CE, p. 182–183, unde, printre altele, sunt menționate derivatele *pondeală*, *pondilă* și *pondili*, din familia lui *pod*; vezi și notele *boangă*, *ciumbli*, *cleamp*.

COPLEȘI. Reproducem, pentru început, din articolul cu acest titlu, secțiunea rezervată etimologiei: „Etimologia nesigură

(Tiktin, *Dicț. germ.-rom.* și CDDE nr. 391 pleacă de la un lat. pop. **complexire* = *complexare* «a îmbrățișa, a încunjura, a strânge», derivat din *complexus*, de la *complector* «îmbrățișez, cuprind»)". Același etimon (neprecedat de asterisc) este indicat în DEX: „probabil din lat. *complexire*" (Viorica Pamfil, CL XXIII, 1977, 2, notează că el este acceptat de majoritatea cercetătorilor). **Complexire* nu figurează însă în inventarul cuvintelor latinești păstrate în română pe care l-a stabilit I. Fischer, în ILR II, p. 110–173 (vezi în special p. 111, 117). În SDLR sunt avute în vedere două posibilități: „d[in] *o-pleșesc* ori var. din *cofleșesc*?" (primul dintre aceste verbe – cu varianta *oploșesc* –, glosat „adăpostesc, protejez", este considerat de origine veche slavă, iar al doilea este comparat cu lat. *confrancesco*). După CDER, nr. 3812, la baza cuvântului în discuție s-ar afla o „raíz expresiva".

Explicația conform căreia *copleși* provine din lat. **complexire*, satisfăcătoare din punct de vedere semantic, întâmpină o dificultate de ordin fonetic peste care nu se poate trece: cu sau fără menținerea nazalității (respectiv, a consoanei [m]) în prima silabă a cuvântului (cf., pe de o parte, *cumpăra* < lat. *comparare* și, pe de altă parte, *cuprinde* < lat. *comprehendere*), vocala [o] din lat. **complexire* ar fi trebuit să devină în română [u] (vezi Rosetti, ILR 1986, p. 174). Probabil că S. Pușcariu a ținut seamă tocmai de această dificultate când nu a inclus pe *copleși* în dicționarul său etimologic (PEW).

Avem totuși motive să afirmăm că în română există un descendent al verbului latinesc citat; ne referim la termenul regional (absent din DA) *cupluși* „a acoperi". În *Glosar Oltenia*, s. v. *cuplușit, am* ~, cu glosarea „am acoperit", găsim următorul citat (pe care îl reproducem în transcriere literarizată): „după ce s-a spălat bine [porcul tăiat], l-am cuplușit cu un sac". Sensul lui *cupluși* concordă într-o măsură destul de mare cu unele dintre sensurile lat. **complexire* (vezi mai sus), iar transformarea în [u] a vocalei *o* din cuvântul latinesc (ca în *cuceri* < lat. **conquerire*, de exemplu) este normală ([u] din silaba a doua a lui *cupluși* se datorează unei

banale asimilări). Dacă etimonul verbului atestat în Oltenia este cel propus aici, se înțelege că trebuie exclusă din discuție posibilitatea ca de la același etimon să se fi ajuns și la *copleși*, cu [o] neaccentuat păstrat ca atare.

O poziție prudentă cu privire la etimologia lui *copleși* întîlnim și în SDEM, p. 203, unde se consideră că acest cuvânt are o „origine neclară". În același loc se formulează totuși următoarea ipoteză: „Prob. v. sl. Comp. slavon. **поплашити** «a înspăimânta»" (sunt citate și formele corespunzătoare, cu același sens, din sârbocroată și din bulgară).

După părerea noastră, avem motive să acceptăm fără rezerve etimologia propusă ca probabilă în SDEM.

Cu privire la aspectul semantic al chestiunii, întrucât echivalentul latinesc al reflexivului v. sl. **поплашити ся** este *terreri* (Miklosich, *Lexicon*; nu este înregistrată și diateza activă), socotim că nu este de prisos să menționăm că la Guțu, DLatR, s. v. *terreo*, figurează, printre altele, nu numai sensul „a înspăimânta", ci și cel de „a pune pe fugă", ceea ce ne duce foarte aproape de (sub)sensul „a întrece, a birui" al lui *copleși* (DA, s. v.). Necesită o discuție ceva mai amănunțită faptul că lui [p] inițial din etimonul vechi slav îi corespunde consoana [k] în cuvântul românesc. În SDEM se trimite doar la un alt caz în care s-a produs aceeași substituție: „Pentru partea inițială *co-* comp. *a covârși*".

Copleși face parte dintr-o serie de cuvinte românești care conțin silaba inițială [ko] și provin din cuvinte slave care încep cu prefixul *po-*. Această corespondență a fost prezentată și explicată astfel: „prefixul slav *po-* a devenit în românește *co-*, prin disimilare, când rădăcina începea cu o labială" (Graur, ER, p. 25; printre exemplele date la p. 26–27 se numără *coborî* și *covârși*). Plecând de la cele arătate în lucrarea precitată și ținând seamă de precizările și completările făcute ulterior (Mioara Avram, SMFC VI, 1972, p. 5–10), am reexaminat fenomenul semnalat de Al. Graur și, constatând că uneori s-a produs fenomenul opus, adică înlocuirea lui [ko] cu [po] (de exemplu, *cotaie* > *potaie*), am ajuns la concluzia că

trebuie să vorbim despre o fluctuaţie între cele două segmente fonetice (vezi Avram, CE, p. 30–47). Pe baza materialului oferit de dicţionare (am menţionat, printre altele, formele *colomidă*, din *polomidă*, variantă a lui *pălămidă*, şi *corham* din *porham* < *forham*), am încercat să dovedim că „înlocuirea lui *po-* cu *co-* nu este, în esenţă, nici o disimilare, nici o asimilare" (p. 251; o părere diferită cu privire la verbul în discuţie întâlnim la Nicolae Raievschi, „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară" (Chişinău) 1993, 1, p. 85: în *copleşi* am avea a face cu „cunoscutul fenomen al disimilării *p – p* > *c – p*"). *Copleşi* ilustrează una dintre direcţiile din cadrul fluctuaţiei.

Prezenţa lui [e] în silaba a doua a cuvântului românesc (*copleşi*, în loc de **coplăşi*) nu poate fi invocată împotriva etimologiei pe care am argumentat-o. Fără a avea un caracter de lege fonetică, înlocuirea cu [e] a lui [ă] (precedat de diverse consoane) aflat în poziţie palatală (adică urmat de un segment care conţine un [e] sau un [i] ori un alt sunet palatal) este un fenomen frecvent (vezi S. Puşcariu, DR V, 1927–1928, p. 776, 784, pentru exemple ca *gredină*, *prejitură*, respectiv, *ademeni*, derivat de la *adămană*; cf. Puşcariu, *Limba română* II, p. 126).

CORH. Înseamnă, în regiunea Munţilor Apuseni, „grupă de cristale aşezate într-un spaţiu liber" (în acelaşi articol din DA este menţionat derivatul *corhan*, cu trimitere la o lucrare privitoare la Basarabia). Provine, după părerea noastră, din ucr. *корх* „cantitate mică de pământ; bulgăraş" (ESUM).

COŢUŞ. Este un adjectiv cu înţelesul „insinuant, viclean, şiret, neastâmpărat, iscoditor" (Vâlcea). În acelaşi articol este menţionat substantivul *coţuşcă* „poreclă dată unei fete aventuriere" (sursă: Şez. XXIII, 43). Foarte probabil, există o legătură între *coţuşcă* şi *coţulă* „femeie care te cheamă prin semne" (Neamţ), aşa încât trimiterile care se fac în articolele *coţuş* („cf. *coţulă*") şi *coţulă* („cf. *coţuşcă*") par justificate cu privire la cele două

substantive în cauză. Nu credem însă că acestea sunt în legătură cu adjectivul înregistrat în Vâlcea.

După părerea noastră, *coțuș* provine din scr. *kocoš*, sinonim al lui *kockar* „jucător de jocuri de noroc; cartofor“ (Tomici, DSR). Schimbarea locului accentului și înlocuirea cu [u] a vocalei [o] din silaba finală a etimonului, paroxiton, se explică prin influența derivatelor cu sufixul *-uș* (accentuat), de tipul *purceluș*, *culcuș*. Pentru aspectul semantic al chestiunii cf. *coțcar* „pungaș, șarlatan“, derivat de la *coțcă* „zar (de jucat)“, dar, prin extensiune, și „jocul de cărți“, precum și (la figurat) „șmecherie, înșelătorie, pungășie“ (vezi DA, s. v. *coțcă*).

CRASNĂ. Dintre articolele cu acest titlu îl avem în vedere pe cel în care sunt înregistrate următoarele sensuri: 1. „sapă ascuțită la vârf“ (în Banat; tot de acolo a fost comunicată varianta *crasă*, cu definiția „sapă mare, întrebuințată de drumari“); 2. „jug cu un cui lung înainte pentru o singură vită“ (în Moldova).

După părerea noastră, avem a face cu două cuvinte. Al doilea, cel cu sensul „jug“, este, după toate probabilitățile, unul și același cuvânt cu *crășne* „pârghie cu două rude, spre a putea duce ciubărul cu apă“, menționat în DA, s. v. *crosnă* (în partea etimologică a acestui articol se trimite, între altele, la bg., srb. *krosna* „leagăn, cadru“; de remarcat că sensul „cadru“ se aseamănă atât cu cel de „jug“, cât și cu sensul lui *crășne*, în dicționar numai cu indicația „s. f.“, la care însă ar fi trebuit, credem, să se adauge precizarea „pl.“). Întrucât *crasnă* „jug“ este cunoscut în Moldova, originea acestui termen urmează a fi căutată în ucraineană sau în rusă.

În ce privește etimologia lui *crasnă* „sapă“, cu circulație în Banat, lucrurile sunt mult mai simple: cuvântul provine din scr. *krasna*, dat de Tomici, DSR, ca sinonim al lui *kramp*[1] „târnăcop“. Pentru diversele evoluții semantice produse în interiorul sensului general „instrument de săpat“ vezi cele arătate în notele *chilăviță* și *chircă*.

CROIȘLOG. Este un cuvânt din terminologia mineritului, cu sensul „spărtură de dimensiunea unui metru, care face legătura între două galerii din mină, suprapuse".

Considerăm că se poate transforma într-o etimologie propriu-zisă, completă, indicația etimologică dată în DA: „Cuvânt de origine germană, care conține în partea finală elementul *Schlag* «deschizătură, spărtură». Cf. *durșlog*". Deși în DGR *Kreuzschlag* este tradus numai „cablaj încrucișat", credem că acest cuvânt se află la originea celui din titlul notei de față.

Numeroase variante ale lui *croișlog* (printre care *craișlag*, *craișlog*) circulă, cu diverse sensuri, în terminologia mineritului din Valea Jiului (vezi Liviu Onu, FD I, 1958, p. 165; lipsește etimologia). Printre aceste sensuri se numără cel de „galerie transversală", care include ideea de „încrucișat" (cf. prima parte a germ. *Kreuzschlag*). Pentru vocala din ultima silabă cf. *durșlog* (cum am văzut, formă menționată în DA, s. v. *croișlog*), alături de *durișlag* „priboi" (ALR II SN, 2, harta 545, punctul 36), variante ale cuvântului românesc care provine din germ. *Durchschlag*.

CUEJDIU. Este definit „gârlă, pârău mic care crește când plouă și curge cu oarecare furie". Este unul și același cuvânt cu toponimul (hidronim și oiconim) scris *Cuejd*, *Cuiejdiu* etc. și explicat de Emil Petrovici, „Studii și cercetări științifice" (Cluj). Seria III. Științe sociale. V, 1954, 3–4, p. 458–460, ca împrumut dintr-o variantă veche a magh. *kövesd* (< *köves* „pietros" + sufixul *-d*).

Dacă sensul „pârâu mic" este real (cf. mențiunea din DA: „numai la Costinescu"), înseamnă că la el s-a ajuns plecându-se de la cel de „pârâu (sau râu) cu (multe) pietre".

DĂRĂUȘ. A fost înregistrat în Mehedinți, cu sensul „băiat care umblă noaptea prin sat, botaș" (la Bărbuț, *Dicț. olt.*, „derbedeu, haimana"). Provine, după părerea noastră, din scr. *derav*, variantă a lui *deran* „ștrengar, băiat, copil zburdalnic; flăcău, adolescent" (Tomici, DSR). Forma cuvântului românesc, derivat

cu sufixul *-uș*, se explică, fără îndoială, prin prezența unui [u̯] (în loc de [v]) în prototipul sârbocroat (*[derau̯]; pentru această particularitate fonetică vezi cele arătate în nota *brucă*) și printr-o asimilare vocalică: *[deră(u̯)uș] > [dără(u̯)uș].

DĂULA. Ca verb la diateza activă are această definiție: „a prăpădi (un animal) cu munca, a slei de puteri, a istovi, a zdrobi, a speti, a deșela (un cal), a-i rupe cuiva oasele, nelăsându-l zdravăn, a bate o vită (mai ales un cal), până i se strică mijlocul". Folosit ca verb reflexiv înseamnă „a-și pierde puterile, a se prăpădi cu munca, a se osteni tare, a se obosi mult" și, prin extensiune, „a se apleca într-o parte, a se strâmba".

În discuția care urmează, în DA, după mențiunea „etimologia necunoscută", este respinsă o explicație prin latină – **deb[i]lare* < *debilis* – și admisă ca probabilă una prin maghiară: „variantele formale ale acestui cuvânt ne fac să credem că avem a face cu un împrumut nou, poate – după cum presupune C. Lacea – din ung. *(le)dőlni* «a se nărui, a se surpa»". Nu rezultă care dintre numeroasele variante sunt avute în vedere. Evident, cele care conțin un [h] (*dăhula*, *dehula* etc.) nu pot fi puse în legătură cu verbul latinesc citat, dar, în același timp, nici acestea, nici celelalte nu prezintă vreunul dintre reflexele obișnuite ale magh. [ö] în poziție nefinală (pentru care vezi Király, *Contacte*, p. 146); de la această vocală nu se putea ajunge nici la secvențele de vocale din *dăula*, *deola* etc., nici la segmente fonetice de tipul „vocală + [h] + vocală".

Prezența lui [h] în unele variante ne îndreaptă spre o explicație potrivit căreia această consoană este etimologică, iar inexistența ei în alte variante se datorează unui fenomen relativ frecvent în graiurile românești (cf. *Miai* = *Mihai*, *paar* = *pahar* etc.).

După părerea noastră, *dăula* este un verb derivat pe teren românesc de la *hulă*, atestat cu sensurile „surpătură (hâitură) de munte s[au] deal" și, prin extensiune, „drum printr-o scobitură de deal, drum pe subt coastă", cuvânt care provine „din ung. *hulla* (*hulló*) «surpătură»" (DA). O dată admisă proveniența lui *dehula*

din *de* + *hulă*, fonetismul celorlalte variante și fluctuațiile între diverse timbre vocalice nu pun probleme.

Pentru aspectul semantic al chestiunii este concludentă comparația între sensurile lui *dăula* și unele dintre sensurile lui *dărâma*: „a bate, a schilodi, a chinui" și, la diateza reflexivă, „(despre corpul omenesc) a se prăpădi, a se dărăpăna" (DA, s. v., II, 1 și 4). A se compara, de asemenea, *dăulat* „prăpădit, sleit de puteri, istovit, zdrobit, rupt, sfârșit" (DA, s. v. *dăula*) cu *surpat* „desființat, distrus" (și figurat, cu privire la oameni sau părți ale corpului omenesc; DLR, s. v., 3).

FALET. Pe baza unui citat preluat din TDRG, „Sosise o carâtă cu falet de 4 cai de sânge arăpesc", este identificat sensul „patru cai înaintași, înhămați la o trăsură". Sensul formei de plural, dat ca nesigur – „hamuri (?)" – este ilustrat cu un citat din opera lui V. Alecsandri: „Pentru o carâtă..., telegari unguerești, faleturi și livrele, 840 de galbini".

V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 813–814, consideră că sensul dat în DA al acestui cuvânt „se definește și precizează" printr-un pasaj dintr-un articol din 1925 al istoricului Radu Rosetti – „Țiganii... întemnițați în livrele galonate, vechile butci și carete trase de patru cai în șir, cu faleți călări înainte și cu feciori stând în picioare în coada trăsurii" – și, de acord, până la un punct, cu A. de Cihac și cu A. Scriban (autori la care se trimite), scrie: „E vorba, aici, evident, de *valeți*..., cari «călăreau înainte», ca *Vorreiter*, «falaitari» (= ung. *fellajtár*...) la trăsurile domnești sau boierești". V. Bogrea este de părere că avem a face cu o confuzie între „cele două reflexe" (ale cuvântului german sau ale celui maghiar?).

După SDLR *falet* provine din *falaitar* (< magh. *fullajtár*; vezi și TDRG, s. v. *faleitar*: din acest cuvânt – pus în legătură cu magh. *fellajtár* – pare să provină *falet*). După DA, la originea lui *falaitar* se află rus. *foreitorŭ* (recte: *forejtor*, în transliterația formei rusești

actuale), iar *falet* este un cuvânt cu „etimologia necunoscută". În DEX, s. v. *falet*, citim: „cf. *falaitar*").

Credem că prima dintre definițiile din DA reproduse mai sus nu este satisfăcătoare: dacă *falet* ar însemna „patru cai plus o trăsură (carâtă)", ar fi ciudată alăturarea în aceeași frază a cuvântului în discuție și a elementelor lexicale prin a căror asociere se definește tocmai conținutul semantic al celui dintâi. Cât despre forma *faleturi* din al doilea citat, dacă îndoiala exprimată în DA cu privire la sensul ei este justificată, nu este mai puțin adevărat că acolo nu poate fi vorba nici despre „patru cai plus o trăsură", din motive similare celor arătate în rândurile precedente.

Părerea potrivit căreia *falet* ar proveni din *falaitar* (SDLR) întâmpină o dificultate de ordin fonetic, iar identificarea lui *falet* cu *valet* nu este acceptabilă (chiar dacă, așa cum menționează V. Bogrea, *loc. cit.*, p. 815, există numele de familie *Faletu*, „cu pronunțare germană"), căci primul este un neutru, iar cel de al doilea un masculin, genul normal pentru un substantiv care desemnează o persoană ce exercită o anumită profesiune. În mod evident, *faleți* din pasajul reprodus de savantul român este altceva decât *faleturi* din secvența „faleturi și livrele" (vezi și Tamás, EWUER, s. v. *falaitar*).

După opinia noastră, *falet* este un derivat de la *fală*, care înseamnă, printre altele, „paradă, alai, pompă" (DA, s. v., I, 2), comparabil, ca formație, cu *scumpet*, variantă învechită a lui *scumpete* „(mai ales la pl.) lucru de preț, de valoare", printre ale cărui sinonime parțiale se numără *scumpie*, atestat și cu sensul „(învechit, rar) frumusețe, strălucire, splendoare a unui lucru scump" (DLR, s. v. *scumpete*, 4, respectiv, s. v. *scumpie*[1], 2). Atât ca sens, cât și ca formație, *scumpie*, la rândul lui, este comparabil cu *fălie* „pompă, splendoare, mărire" (DA, s. v., 1); vezi și *fălos* „strălucitor, pompos" (DA, s. v., I, 3).

Întemeindu-ne pe cele arătate mai sus, credem că *falet* – sau, poate, mai corect, *fălet* – înseamnă, de fapt, „alai, pompă, paradă; recuzita (constând mai ales din obiecte de preț) folosită într-un

alai". După toate probabilitățile, prin influența lui *falet* cu acest sens se explică forma *faleți* întâlnită la Radu Rosetti (în loc de *valeți*).

FULĂU. Este înregistrat cu două sensuri: „pierde-vară" (cu mențiunea „fam[iliar]") și „romoniță-puturoasă". În partea etimologică a articolului citim: „Etimologia necunoscută (TDRG. crede că este ung. *faló* «mâncău»; pentru înțelesul 2°, cfr. *fulică*)".

Pentru numele de plantă *fulică* în DA nu se indică nici o sursă; în ce privește etimologia lui, se notează doar: „cfr. sârb. *ful'ika* «Viburnum lantana»" (echivalentul francez dat de Dayre et al., SHFR este *viorne*). Este posibil ca *fulică* (despre care nu știm în ce regiune circulă) să fie un împrumut din sârbă, dar este greu de văzut ce legătură ar putea să existe între acest cuvânt și *fulău* „pierde-vară", care, după DA, circulă în Moldova. Posibilă, dar puțin probabilă, este și existența unei legături între *fulică* și *fulău* „tânăr fără căpătâi", înregistrat în Argeș (Udrescu, *Glosar*), deci într-o regiune mai apropiată de cea în care împrumuturile din sârbocroată sunt numeroase.

Constantin Lacea, DR V, 1927–1928, p. 399–400, distinge două cuvinte omonime. Despre primul, care ar avea sensurile indicate în DA, crede că „nu e imposibil" să provină din magh. *faló* (nu *foló*, cum este tipărit cuvântul în SDLR); pentru al doilea, cu un sens total diferit de cele date în DA, se propune explicația – convingătoare – conform căreia la baza lui se află magh. *fül* „ureche". Într-adevăr, nu se poate atribui sensul „pierde-vară" lui *fulău* (respectiv, *fulăi*) din citatul (singurul) pe care îl găsim în dicționarul academic: „Unu' ară, Doi se miară. Doi fulăi, Patru umblăi Și un fâțai-fâțai" (urmează dezlegarea cimiliturii: „porcul"); cum arată C. Lacea, *loc. cit.*, p. 399, „cei *doi fulăi* sânt «cele două urechi» ale porcului".

Sensul „Taugenichts, Bummler, Lump" este dedus în TDRG dintr-un citat nereprodus în DA: „Cât am fost flăcău, N-am ales nimic de mine, fost-am un fulău; Iar acum am prins la minte și mi-am pus în gând Gospodar să fiu" (C. Lacea adaugă un citat,

neconcludent, dintr-o scrisoare de la începutul secolului al XVII-lea). Se pare că avem a face cu o interpretare corectă (cu care concordă glosarea „pierde-vară" din DA, aceasta din urmă nesprijinită însă de un citat convingător, altul decât cimilitura reprodusă mai sus, lipsită de o asemenea calitate). Cu toate acestea, din motive de ordin fonetic, este greu de acceptat etimologia dată în TDRG: ar fi fost de așteptat ca magh. *faló* să devină în română **falău* sau **fălău*, nu *fulău* (vezi și NȘDU, unde cuvântul în discuție este glosat „fanfaron, om de nimic": „din *fală*, prin disimilație vocalică", explicație care are împotriva ei faptul că în derivatele sigure de la *fală* vocala precedată de [f] este întotdeauna o vocală centrală, [ă] sau, în unele graiuri, [a]).

Explicația prezentată ca probabilă de Tamás, EWUER, potrivit căreia *fulău* „Taugenichts : vaurien" ar proveni din magh. *fullajtár* (cu variantele *fulejtár*, *felejtár*, *felajtár*) „ungern arbeitender Bursche" (pentru un alt sens al acestui cuvânt vezi nota *falet*) pleacă de la presupunerea – greu de justificat – că, prin eliminarea silabei finale din cuvântul maghiar (menținută totuși în rom. *falaitar*, cum reiese din explicația dată acestui cuvânt în dicționarul precitat!), s-a ajuns la formele de singular, neatestate, **fulăi*, **fulei*. Singularul **fulăi*, cu [ă] sub accent, nu poate proveni însă din nici una dintre variantele cuvântului maghiar, iar de la **fulei* interpretat ca plural s-ar fi ajuns la un singular **fuleu*.

După părerea noastră, dacă admitem că *fulău* din citatul dat în TDRG înseamnă, într-adevăr, „pierde-vară" (ceea ce nu este cu totul sigur), sensul acesta este rezultatul unei evoluții de la cel de „mâncău". Explicația pe care o propunem pleacă de la constatarea că într-o serie de cuvinte sensului „mare, bine făcut" (adesea, calitate a unei persoane care mănâncă mult) i se asociază sensul „leneș"; vezi, de exemplu, *gligan* „om crescut mare și cam prost, leneș; voinic, bine făcut" (DA, s. v., 2). Se înțelege că evoluția „mâncău" > „leneș" ar fi putut să se producă și în cazul în care *fulău* ar proveni din magh. *faló*; am văzut însă că, din punct de vedere fonetic, această etimologie întâmpină o piedică de

netrecut. Credem deci că vocala [u] din *fulău* este cea a etimonului: avem a face cu un derivat de la **fuli*, variantă fără prefix a lui *înfuli* „a înfuleca", înregistrat în DA ca descendent al „lat. pop. *in* + *folleo*, -**īre* (lat. clas. -*ēre*)".

FUȘCIOIC. Definiția dată în DA, „obârșia de unde izvorăște un râu", este preluată din singura sursă citată (Viciu, Gl.), în care se găsește citatul „Du-te pe părău în sus, pân-ajungi la fușcioic, că acolo-i apa tare rece". Întrucât, în scopuri practice, în locul în care izvorăște un râu sau un pârâu se fac, adesea, anumite amenajări, presupunem că este vorba despre un jgheab prin care curge apa abia ieșită din pământ. Dacă așa stau lucrurile, suntem îndreptățiți să vedem în *fușcioic* un cuvânt provenit din germ *Flußschlauch* „canal, jgheab în albia râului" (DGR), în ciuda unor neclarități de ordin fonetic (care nu sunt neobișnuite la împrumuturile din germană).

GACI. Cuvântul – o formă de plural – are sensul „izmene" și este explicat în DA astfel: „Din ung. (*gatya*) sau din slav. (rus., rut. *gắči*, pol. *gacie*, sârb. *gaće*)". După Semčyns'kyj, *Leks. zapoz.*, p. 84, provine din ucr. *гачі*, rus. *гачи*.

Etimologia lui *gaci* a constituit obiectul unei note recente a lui Tiberiu Pleter, care, în „Comunicările «Hyperion»". Filologie, 7, 1998, p. 144–145, susține că avem a face cu un împrumut din ucr. **gači* (prezența asteriscului se justifică doar prin faptul că mai vechiului [g] îi corespunde în ucraineana actuală fricativa laringală sonoră transliterată de obicei *h*). Această explicație este satisfăcătoare din punct de vedere fonetic și – după cum rezultă din nota la care ne referim – sub aspect semantic; totuși ea nu poate fi acceptată, din motivele arătate în continuare.

Informații asupra ariei de răspândire a lui *gaci* ne oferă hărțile 1169 (răspunsuri la întrebările pentru „izmene" și „crac de izmene") și 1170 („fundul izmenelor") din ALR II SN, 4. Din aceste hărți (pe care sunt consemnate și unele forme de singular;

de exemplu, *gace*, în punctul 334) reiese că termenul în discuție nu este cunoscut la est de Carpați, cum ar fi fost de așteptat dacă el ar fi fost împrumutat din ucraineană; *gaci* circulă în Crișana și în Maramureș (este adevărat că în Maramureș există cuvinte împrumutate din ucraineană, dar ipoteza conform căreia din această limbă ar proveni acolo termenul în discuție este infirmată de un fapt din domeniul foneticii; vezi alineatul final al acestei note). Se înțelege că același argument de ordin geografic ne îndreptățește să excludem dintre posibilele surse ale rom. *gaci* limbile rusă și polonă.

Cât despre a patra dintre limbile slave menționate în DA, considerăm semnificativ faptul că, deși forme asemănătoare cu cuvântul românesc sunt cunoscute în graiurile sârbești din Banat (vezi, de exemplu, punctul 25 de pe harta 1169: [i̯éna gát´a], răspuns la a doua întrebare), termenul *gaci* nu apare în materialul românesc cules din aceeași provincie.

În lumina datelor prezentate mai sus, numai prima dintre soluțiile propuse în DA este acceptabilă; o găsim și la Tamás, EWUER, unde este invocat, ca și în nota de față, un argument de ordin geografic (pentru care însă autorul acestui dicționar nu avea la îndemână informațiile precise furnizate de ALR).

De adăugat un argument de ordin fonetic: de la africata din formele ucraineană și rusă citate mai sus nu s-ar fi putut ajunge la oclusiva prepalatală din [gat´ĕ], [gat´´i̯i̯] (vezi, în ALR II SN, 4, hărțile 1169, punctul 362, și, respectiv, 1170, punctul 353; este vorba despre localitățile Borșa și Bârsana din Maramureș), dar transformarea lui [t´] din magh. *gatya* în africata din *gace*, *gaci* poate fi (și a fost) explicată. Pentru reflexul [ĉ] (alături de [t´]) al oclusivei prepalatale surde din maghiară vezi Ioan Pătruț, DR X, partea a 2-a, 1943, p. 308, și, mai pe larg, Andrei Avram, SCL XXXVII, 1986, 4, p. 291–294.

GĂLĂTUȘ. Sensul 1 al cuvântului cuprinde, după DA, următoarele trei subsensuri: „cocoloș mare, îndesat, bulz de

mămăligă cu brânză la mijloc; bucătură mare; noduri". Ultimul nu este indicat destul de precis, dar lucrurile se clarifică prin citatul care îl însoțește: „Îmi merge mâncarea pe gât gălătuș". Este ușor de văzut că avem a face cu un înțeles fundamental identic în esență cu cel al termenului *bol alimentar* „cocoloș rezultat din mestecarea alimentelor cu salivă în cavitatea bucală" (DEX).

Nu ne propunem să stabilim în ce mod a ajuns *gălătuș* să însemne nu numai „cocoloș, bulz", ci și „cremene, cuarț, bicaș" (sensul 3; *bicaș* este definit în DA „cremene, cuarț, cuarțit") și „retezături de copac cât carul de lungi, groase, rotunde și nedespicate" (sensul 4), dar remarcăm apropierea existentă între sensul menționat la începutul acestei note și cel (figurat) dat sub 2: „(la plur.) pumni pe după cap" (de aici, prin generalizare, „ghiont dat cuiva; pumn", sens atestat pentru varianta *călătuș*, neînregistrată în DA; vezi Traian Cucu, *Lexic regional* II, p. 79).

În ce privește aria de răspândire a cuvântului – după DA, Transilvania, Moldova și Bucovina – , nu este de prisos să notăm că în fostul raion Râmnicu Vâlcea este cunoscut *gălătuș* cu sensul „bucată de lemn provenită din tăierea unei lodve în patru părți" (Tr. Cantemir, *Lexic regional* I, p. 80; cf. DA, sensul 4).

Având în vedere primele două sensuri ale lui *gălătuș*, ni se pare evident că acesta nu poate fi despărțit de cuvântul vechi slav **gŭltŭ*, pe care DA îl aduce în discuție s. v. *gât* (rămas totuși cu „etimologia necunoscută"): „Posibil ar fi ca lat. *guttur*..., subt influența cuvântului slav – cfr. *gâtlej* – să fi primit forma *gât*". Ipoteza este plauzibilă, dar, după opinia noastră, este necesară o rectificare: pe vremea când vocala posterioară a fost înlocuită cu o vocală centrală aceasta din urmă era [ă], nu [î]. Cu privire la *gât*, în DA, s. v., se menționează, cu dreptate, că „dacă-l derivăm din slav. **gъltŭ* «înghițitură», rămâne neexplicată amuțirea lui *l*"; același cuvânt slav se află însă la baza lui *gâtlej* (care are o variantă, învechită, *gâltej*).

După părerea noastră, v. sl. **gŭltŭ* a devenit în română **găltu*. De la acest substantiv s-au format, pe de o parte, **găltej* (devenit

gâtlej, prin faza intermediară **gătlej* sau – dacă închiderea lui [ă] a precedat metateza consonantică – prin faza *gâltej*), derivat cu sufixul *-ej* (cf. DEX; în articolul *gâtlej* din DA nu se dă etimologia cuvântului titlu, dar, cum am văzut, acest cuvânt este pus în legătură cu termenul slav în articolul *gât*), și, pe de altă parte, **găltuș*, derivat cu sufixul *-uș* (un al treilea sufix apare în varianta *gălătuc* a lui *gălătuș*).

Întrucât sensul „bol alimentar" al lui *gălătuș* este legat, într-un fel sau altul, de sensurile cuvintelor *gât* și *înghiți*, putem presupune că **găltuș* a devenit *gălătuș* sub influența lui *părătuș* „uvulă, omușor" și „palat, cerul-gurii" (DLR), deci tot un element din terminologia anatomiei unei anumite zone a corpului omenesc. Oricum s-ar explica însă al doilea [ă] din *gălătuș*, considerăm neîndoielnică proveniența acestui cuvânt din **găltu*, reflexul originar, normal în română, al v. sl. **gŭltŭ*.

Cu privire la aspectul semantic al chestiunii, mai avem de făcut o observație: între *gât* și *gălătuș* „bol alimentar" există un raport asemănător cu cel dintre lat. *bucca* „gură" și *îmbucătură* „bucată de mâncare cât se poate îmbuca o dată, bucata de mâncare din gură" (DA, s. v., 1) sau dintre *înghițitoare* „gâtlej" (DA, s. v. *înghiți*) și *înghițitură* „cantitatea ce se poate înghiți dintr-o dată, dușcă" (sens pe care îl are, printre altele, chiar *gât*; vezi DA, s. v.); cf. bg. *гълтач* „faringe" și *глътка* „înghițitură, sorbitură, dușcă" (Iovan, DBR). Credem că aceste paralelisme semantice vin în sprijinul etimologiei pe care o propunem.

GĂVAN. Are multe sensuri, printre care cele mai cunoscute sunt „scobitură" și „obiect scobit sau care prezintă forma unei cavități" („strachină", „lingură" etc.). DA se pronunță cu prudență asupra originii cuvântului: „Pare a fi înrudit cu bulg., srb. *vagan* «strachină de lemn»..., care pare a fi o metateză din **gavan*" (se trimite la dicționarul lui A. de Cihac); vezi și CDER, nr. 3618 (unde, deși se recunoaște existența unei legături între *găvan* și

termenul slav citat, originea primului este considerată obscură), și DEX („cf. bg., scr. *vagan*").

În ce ne privește, credem că înrudirea socotită probabilă în DA este neîndoielnică: pe de o parte, pe plan semantic lucrurile sunt clare, iar, pe de altă parte, este ușor de admis că, atât în slavă, cât și în română, s-au putut produce metateze în ambele sensuri (cf. probabila metateză [v]...[g] > [g]...[v] prin care pare a se explica rom. *găvăună*, variantă, înregistrată în DA, a lui *văgăună*, precum și metateza în sensul opus discutată în nota *băga*).

Concordanța semantică și formală între rom. *găvan* și termenul citat din bulgară și sârbă poate fi, în principiu, considerată consecință a unui împrumut din română în celelalte două limbi. Este ceea ce face Dumitru Loșonți, care, după ce identifică un radical corespunzător celui din lat. *cavum* într-o serie de cuvinte românești – *găv*, *gâf*, *zgău* etc. –, scrie: „*Găvan(ă)* este un derivat românesc din *găv* cu suf. *-an*, *-ană* (cf. *gropan*, *gropană*), iar formele din bulgară (*gavana*, *vagan*), sârbocroată, slovenă, rusă, ucraineană, cehă și mediogreacă sânt împrumutate din română (aromână, meglenoromână)" (LR XXVII, 1978, 1, p. 105; vezi și Dumitru Loșonți, *Toponime românești care descriu forme de relief*, [Cluj-Napoca], 2000, p. 153–154).

Trecând peste faptul că explicația conform căreia lat. *cavum* a devenit în română *găv* (prin fazele *[kau̯u], *[gau̯u]) întâmpină o dificultate de ordin fonetic (nu ne referim la sonorizarea consoanei inițiale, ci la transformarea lui [a] accentuat în [ă]), credem că este neplauzibilă ipoteza împrumutării din română în atâtea alte limbi a termenului *găvan*; ar fi un caz unic în felul lui (mai ales că printre presupusele limbi receptoare se numără ceha, alături de rusă, și mediogreaca, alături de slovenă). Fără a pretinde că putem oferi aici o soluție definitivă a problemei originii lui *găv*, ne mulțumim să spunem că, după părerea noastră, este posibil ca acest cuvânt să fie un derivat regresiv de la termenul din titlul notei de față.

Ținând seamă de cele arătate mai sus, socotim că etimologia lui *gâvan* dată în DA este mult mai convingătoare decât cea propusă de D. Loșonți. Considerăm însă că din prima poate fi reținut numai esențialul: rom. *găvan* provine dintr-un idiom slav (vezi mai jos).

Se pune întrebarea dacă forma *găvan*, cu [g] inițial, a fost creată, prin metateză, în română sau reproduce o formă cu aceeași ordine a consoanelor dintr-o limbă slavă. Etimonului slav neatestat – „slav. **vaganъ*", după Vasmer, *Rus. et. Wb.*, s. v. *ваган* – îi corespund în unele dialecte ale limbii bulgare forme cu [g] la inițială, cum sunt *гаван* (Barbolova, *Imena za sădove*, p. 153) și *гъван* (Petko Iv. Petkov, BD VII, 1974, p. 30), denumiri ale unor vase (de lemn sau de lut) cu diverse întrebuințări. Pe de altă parte, în română este atestată forma *văgan* „văgăună" (Rotaru/Oprescu, *Lexicon*; aceeași formă, cu același sens, este menționată – cu trimitere la o lucrare a lui T. Porucic – în cartea citată a lui D. Loșonți, p. 152). Așa stând lucrurile, trebuie să admitem că metateza prin care s-a revenit la o formă care concordă cu etimonul slav neatestat indicat de M. Vasmer a putut să se producă în română, fără legătură cu fenomenul identic din bulgară.

O ultimă precizare: dată fiind răspândirea apelativelor *găvan* și *găvană* și a toponimelor corespunzătoare în aria dacoromânei (nu ne găsim în prezența unor regionalisme caracteristice pentru graiurile din sudul sau din sud-vestul țării; vezi informațiile furnizate de D. Loșonți, în lucrările citate, p. 102–105, respectiv, 150–153), credem că *găvan* este un împrumut vechi, provenit din v. sl. **gavanŭ* (< **vaganŭ*), nu din bulgară sau/și din sârbocroată.

GELIȚĂ. A fost înregistrat cu sensul „ger mare" (plus sensul figurat „om aspru ca gerul") într-o arie indicată astfel: „Munții Sucevei, Mold."; vom vedea însă că avem a face cu un cuvânt cunoscut și în alte regiuni.

După DA, „pare a fi rezultat din *geliște* (= *veliște*), cu schimb de sufix". *Veliște* figurează în SDLR ca variantă a lui *vieliște*,

explicat prin v. sl. **vjelište*; în acest din urmă dicționar sunt menționate (și condamnate) fonetismele cu [j] sau [ĝ] la inițială: „Greșit *je-*, *ge-*, pron. dial.".

Într-adevăr, în raport cu labiala din prototipul vechi slav, cele două fonetisme menționate mai sus sunt „greșite", în sensul că se datorează unor fenomene cu caracter dialectal, printre care se numără în primul rând așa-numita palatalizare a labialelor. Acest lucru a fost arătat de V. Frățilă, LR XXVIII, 1979, 2, p. 160–161 (vezi și Vasile Frățilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, București, 2000, p. 57), într-o notă intitulată *Jéliță* (sub această formă și cu sensul „vânt rece", cuvântul îi este cunoscut autorului din localități situate pe valea Târnavei Mici; după cum reiese din ALR II SN, 3, harta 791, punctul 250, el circulă și în împrejurimile orașului Turda). Etimonul lui *jeliță*, indicat de autorul citat, nu este însă cel dat în SDLR, ci v. sl. *vijalica* „Wirbelwind" (V. Frățilă adaugă: „cf. și bg. *viélica* «vânt puternic»"). Așadar nu mai este necesară presupunerea că ar fi avut loc o schimbare de sufix în sensul *veliște* > **veliță* (întrucât etimonul vechi slav propus de SDLR nu este atestat, am putea presupune mai curând că schimbarea s-a produs în sensul opus, adică *-iță* a fost înlocuit cu *-iște*).

În timp ce [j] (< [ž]) din *jeliță* reprezintă rezultatul – normal în unele graiuri de nord-vest – al unei serii de schimbări fonetice care a început cu palatalizarea labialei, [ĝ] din *geliță* se datorează fie unei false regresiuni (produse într-un grai în care [ž] apare, ca fonetism dialectal, atât în *ger*, cât și în *vier*, de exemplu), fie unei literarizări greșite, operată de culegătorul textului în care apare cuvântul (singura sursă citată în DA: Șez. V, 74). Oricum, este evident că *geliță* (formă nemenționată de V. Frățilă) și *jeliță* sunt unul și același cuvânt. Nu este exclus ca prezența aceleiași fricative în *[želiță] și în [žer] „ger" să fi favorizat schimbarea semantică „vijelie, vânt rece" > „ger" (care a putut totuși să se producă și independent de acest factor fonetic, căci în timpul unui viscol vântul se asociază adesea cu gerul).

În ipoteza că grafia *geliță* corespunde, în realitate, fonetismului *[želiță], atât forma notată astfel, cât și *jeliță* ar trebui scrise, în „varianta" lor comună literarizată, cu *v* la inițială. Cât despre valoarea lui *i* precedat de *v*, chiar dacă termenul în discuție va fi fost vreodată format din patru silabe (ca și echivalentele lui din vechea slavă și din bulgară), forma pe care ar urma să o scriem **vieliță* trebuie citită [vi̯éliță], nu [vi(i̯)éliță].

GHÂJARIU. Este surprinzător faptul că în DA s-a putut strecura o greșeală ca urmare a căreia apare, în titlul unui articol, o formă cu o succesiune de litere, *ghâ*, inadmisibilă într-un cuvânt românesc. Această formă este rezultatul înlocuirii cu *â* a literei *î* din sursa la care se trimite (Viciu, Gl.), iar acest *î*, la rândul lui, se datorează unei greșeli de tipar: „*ghîjàriŭ* stejar tinăr [sic], un tufiș de stejari. Detta [sic], Timiș".

Scris în conformitate cu normele ortografiei actuale, cuvântul în discuție este *ghijar*; sub această formă apare în DA, s. v. *ciup*, ca sinonim al acestuia, cu sensul – dat sub 3 – „arbore mic, bătrân și plin de crengi"). Este evident că nu poate fi vorba decât despre un derivat de la *ghijă*, deși din punct de vedere semantic lucrurile nu sunt foarte clare. După DA, *ghijă* (aria de răspândire indicată: Banat) înseamnă „coajă; foaie de porumb". Mai apropiat de sensul lui *ghijar* este cel de „porumb mic, druga ce-a închircit așa" al variantei *ghijură* (refăcută după pluralul *ghijuri* al lui *ghijă*).

Ca și *ghâjariu* (recte: *ghijar*), *ghijă* nu are etimologie în DA. Acesta din urmă provine, credem, din scr. *gidža*, dat numai cu sensul „butuc de viță de vie" de Skok, ERHSJ și de Tomici, DSR, dar comparat de savantul croat (care menționează că „*dž* je turciziranje slav. *ž*") cu un cuvânt din lituaniană având, printre altele, sensul „ciot" (germ. *Knorren*).

GHERMĂN. Această formă este glosată „cumpăna de la fântână", iar pentru varianta *gearmăn* („cu pronunț. dial.") se dă sensul „furca de la fântână" (aria de răspândire indicată: Banat și Ungaria).

Cuvântul se aseamănă în mod evident cu scr. *grmen*, variantă a lui *grm*, care înseamnă, printre altele, „copac, arbore cu coroană mare și cu multe ramificații“ (Tomici, DSR). Cu această din urmă formă se aseamănă varianta *gherm* – absentă din DA –, înregistrată cu sensul „cumpăna fântânii“ în câteva localități din Crișana (vezi glosarul publicat de un colectiv de membri ai Societății de Științe Istorice și Filologice și pe cele semnate de Ioan Codău și de Gheorghe Haș: *Lexic regional* I, p. 65, respectiv, II, p. 83 și p. 86) și cu sensul „furca fântânii“ într-o localitate din Banat (Aurel Bugariu, *Lexic regional* II, p. 40).

După părerea noastră, atât *ghermăn* (și *gearmăn*), cât și *gherm* sunt împrumuturi din sârbocroată. Ce e drept, această explicație pare să întâmpine o dificultate de ordin fonetic: ar fi fost de așteptat ca [r̥] din limba de origine să fie redat prin succesiunea [îr] și deci să avem în românește **gârm* și **gârmen* sau **gârmăn*. Putem admite însă că *ghermăn* se datorează unei asimilări vocalice anterioare transformării în [ă] a vocalei din silaba a doua (deci **gârmen* > **ghermen*), iar **gârm* a devenit *gherm* sub influența lui **ghermen* (> *ghermăn*).

Presupunem că a avut loc evoluția semantică „arbore cu ramificații“ > „furca fântânii“, iar, apoi, prin confuzie, termenul pentru „furcă“ a ajuns să fie folosit pentru a desemna și cumpăna (sau ansamblul format din furcă și cumpănă; vezi definiția dată de I. Codău, *loc. cit.*: „dispozitiv cu ajutorul căruia se scoate apă din fântână; cumpănă“).

GHIFTUI. Articolul cu acest titlu nu are în DA o secțiune privitoare la etimologie. În DEX cuvântul apare cu mențiunea „et. nec.“, ceea ce înseamnă că autorii acestui dicționar nu au acceptat explicația propusă de N. Drăganu, DR I, 1920–1921, p. 316, după care „etimologia cuvântului e evidentă. Avem de a face cu un derivat al germanului *Gift* «venin»“ (vezi, sub semnătura savantului citat, și DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 749). Aceeași explicație este însă considerată justă de D. Marmeliuc, LR VIII,

1959, 6, p. 32: „*ghiftui*..., în TDRG adus în legătură cu *buft* «pântec mare (al animalelor)», derivă din germ. *Gift* «venin»".

Printre sursele menționate în DA figurează scrieri ale lui D. Cantemir, C. Conachi, V. Alecsandri, în care prezența lui *ghiftui* are foarte puține șanse de a fi rezultatul unei influențe germane (precizăm că la D. Cantemir se găsește, de fapt, substantivul *biftuire*, cu un [b] inițial datorat unui fenomen de hiperurbanism – am prefera să-l numim hipercorectitudine –, explicație însoțită de un semn de întrebare în DA, dar dată ca sigură de N. Drăganu, DR IV, 1924–1926, partea a 2-a, p. 749–750). De observat, pe de altă parte, că este greu de văzut cum s-ar fi putut ajunge de la sensul germ. *Gift* la cel al verbului românesc.

Din motive de ordin fonetic, nu poate fi acceptată etimologia dată în SDLR: *ghiftui* ar fi „rudă" cu *buft* „chișcă, stomah [sic] de porc; cârnaț... făcut din acest stomah; om gras" (vezi și TDRG: „Viell. verw. mit *buft*, *bufte*"); cât despre părerea potrivit căreia „d[in] rom. vine rut. *givtati*", ne mulțumim să menționăm că acest verb ucrainean nu figurează în lista împrumuturilor din română stabilită de Robciuc, *Raporturile*).

După opinia noastră – diametral opusă celei exprimate de A. Scriban–, *ghiftui* este, în realitate, un împrumut din ucr. *гивтати* (cu o oclusivă velară sonoră la inițială), variantă dialectală a lui *ковтати* (ESUM), care înseamnă „a înghiți; a înghiți cu lăcomie, a înfuleca" (DUR).

GHIURLUC. Cuvântul figurează printre răspunsurile obținute la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu. Forma de plural, *ghiurluci*, glosată „o buruiană", a fost înregistrată în Moldova, iar *ghiurluc* cu sensul „pășune pentru vite" în Muntenia (Argeș).

După Emil Suciu, LR XXX, 1981, 5, p. 548, „provine din tc. *güllük* «teren unde cresc mulți măceși» (prin disimilarea geminatelor *-ll-* > *-rl-*)". Din punct de vedere fonetic această etimologie nu întâmpină nici o dificultate, dar ni se pare greu de văzut în ce mod s-ar fi putut ajunge de la sensul cuvântului turcesc la cele două

Faptele examinate ne conduc la concluzia că *ghiurluc* este un cuvânt cu etimologie multiplă: tc. *gürlük*, bg. (în notație ortografică) *гюрлук*.

GHIURULEȚ. Este definit, ca în sursa la care se trimite, „mic șiruleț de mărgele", sens ilustrat cu un foarte scurt citat: „Frâuleț cu ghiuruleț". A fost pus în legătură cu un cuvânt din limba maghiară: „Cfr. ung. *gyürű* [sic; în MRSz: *gyűrű*] «inel»". Întrucât însă *ghiuruleț* apare într-un text folcloric cules în județul Tulcea, proveniența lui din maghiară este improbabilă.

Dat fiind că inelul și mărgelele au în comun proprietatea de a fi obiecte de podoabă (care pot înfrumuseța și un frâu), admitem posibilitatea evoluției semantice avute în vedere (ce e drept, nu în mod explicit) în DA: „inel" > „(șir de) mărgele". Este posibil însă ca în citatul reprodus mai sus *ghiuruleț* să aibă chiar sensul „inel", căci obiectul corespunzător acestui sens nu lipsește din ceea ce se numește *frâu* într-o accepție mai largă, adică „toată curelăria..., împreună cu zăbalele, care (puse pe capul și în gura calului) servesc la mânat" (DA, s. v.; se menționează că la sensul „hățuri" s-a ajuns prin restrângere).

După părerea noastră, *ghiuruleț* este un derivat de la *ghiul* „inel (bărbătesc) masiv din aur (cu pietre prețioase)" (după DEX, din tc. *kül*), termen absent din DA, unde găsim doar un omonim, definit „cantitate s[au] grămadă mare, cârd; scul de tort" (întrucât, cum arată Vladimir Drimba, SCL XLIV, 1993, 2, p. 125–126, acest cuvânt provine din tc. **gül*, o variantă dialectală, nu din *kül* – cum se susține în DA, unde este preluată etimologia dată de L. Șăineanu –, este de presupus că o variantă cu consoană sonoră la inițială se află și la originea lui *ghiul* „inel"). În derivatul cu sufixul *-uleț* (pentru care vezi Pascu, *Sufixele*, p. 318) s-a produs o disimilare: **ghiululeț* > *ghiuruleț*.

GLOAN. A fost comunicat din Banat, cu un sens care reiese din exemplul (singurul) „*om gloan* = prostovan". Cuvântul nu are

etimologie în DA. Provine, după părerea noastră, din scr. *gluvak* „om surd" (Tomici, DSR), cu pronunțarea dialectală [gluuak] (cf. Avram, CE, p. 124; vezi și notele *brucă, dărăuș*). Fluctuația [u] ~ [o] în poziție protonică este un fenomen frecvent. Pentru evoluția semantică „surd" > „prost" cf. locuțiunea adjectivală *într-o ureche*, precum și *cheaun* „beat, zăpăcit; într-o ureche, surd" (DA, s. v.). Substituția produsă în partea finală a cuvântului (**gloac* > *gloan*) se datorează influenței derivatelor cu sufixul *-an* (sau cu sufixul compus *-ovan*, prezent, de exemplu, în *prostovan*).

GLOBAN. Este o „poreclă dată acelora care, fără altă învățătură decât să știe ceti, după un curs de câteva luni la episcopie, se sfințeau preoți". Deși, de la prima vedere, în structura lui *globan* pot fi identificate radicalul din *gloabă* și sufixul *-an*, cuvântul este lăsat fără etimologie în DA, după cât se pare, din motive de ordin semantic: distanța prea mare dintre sensurile „cal slab, mârțoagă" al lui *gloabă* (înțelesul mai vechi al acestuia, „pedeapsă, despăgubire, amendă" – vezi DA –, nu intră în discuție) și „preot slab pregătit" al lui *globan*. Dispunem însă de argumente în favoarea explicației conform căreia de la primul dintre aceste cuvinte s-a format, prin derivare cu sufixul *-an*, cel de al doilea.

Avem, mai întâi, cazul lui *boaită*, despre care știm că „se zice boilor (slabi)", dar care este și „termen de batjocură, dat mai ales preoților și călugărilor" (DA; ca termen de batjocură cuvântul apare, de exemplu, în operele scriitorilor I. Creangă, C. Negruzzi, M. Sadoveanu).

În al doilea rând, este de menționat că nici nu este necesar ca, pentru a explica porecla *globan*, să plecăm de la *gloabă* „mârțoagă"; acest din urmă sens îl posedă și derivatul însuși: *globan* figurează, alături de *gloabă* (și de alte două derivate de la aceeași bază, anume *globărie* și *globină*), în lunga listă de termeni cu sensul „cal bătrân, slab, urât" dată de Sever Pop, DR V, 1927–1928, p. 102–103 (vezi și SDLR: *globan* „cal mare și prost").

Așadar, prin același fenomen (extensiune de sens), a ajuns să însemne „preot slab pregătit" și cuvântul *globan* „cal slab", întocmai ca *boaită* „bou slab" (evident, pentru chestiunea care ne interesează aici nu prezintă importanță faptul că s-a plecat de la două cuvinte care nu se referă la unul și același animal de tracțiune).

GOARNEȘĂ. Denumește „o specie de struguri buni" și a fost înregistrat în localitatea Jidvei (din fostul județ Târnava Mică), vestită ca producătoare de vinuri. Provine din germ. *Gornisch* (printre variantele fonetice din graiurile săsești se numără [gornəš], pl. [gornəšən]) „Traubenart, eine siebenbürgische Besonderheit", pentru care vezi *Siebenbürgisch-säschsisches Wörterbuch*. Dritter Band. *G*. [Autoren: Bernhard Capesius et al.; Revision: Helmut Protze], București/Berlin, 1971, s. v., precum și Friedrich Krauss, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch*, Marburg, 1970, s. v. *Gornische (Weinbeere)*.

HAIABÂC. Înseamnă „învoielile și intrigile ce se țes în șezătoare" și, prin extensiune, „șezătoare"; a fost comunicat din Transilvania (regiunea Năsăudului). Legătura stabilită în DA între *haiabâc* și un verb maghiar – „cfr. ung. *hajbokolni* «a linguși» – pare, până la un punct, justificată în ce privește formele celor două cuvinte, dar este lipsită de un suport semantic.

După părerea noastră, avem a face cu un derivat de la *habă* „șezătoare sau loc unde se adună fetele și femeile seara cu furca, de torc" (fără etimologie), care a ajuns la forma actuală printr-o metateză: **habaic* > *haiabâc*. Aria de răspândire a lui *habă* indicată în DA este „Transilv. prin părțile Crișului și-n Sălagiu", dar este de presupus că termenul este (sau a fost) cunoscut și la est de aceste regiuni, căci, după toate probabilitățile, derivatul *hăbui* (o singură atestare: Pamfile, J. II) a fost înregistrat în Moldova (vezi nota cu acest titlu).

Deosebirea dintre cele două variante ale sufixului (cea originară nu putea fi decât *-ic* = [i̯ik] după vocala [a]: **habaic*, nu

**habaâc*) nu reprezintă o dificultate pentru explicația pe care o propunem; cf., de exemplu, *făstâc*, variantă a lui *fistic* (DA), cu aceeași fluctuație [î] ~[i] (de data aceasta într-un cuvânt neanalizabil în românește), și, mai ales, perechea de variante *șontic* – *șontâc* (< *șont*; DLR).

HANDRĂ. Primul sens al acestui substantiv este indicat astfel: „(Înțelesul original [sic] de «zdreanță» se păstrează în expresia) *A lua (o haină) la handră* = a o lua mereu la purtare, a o rupe". Al doilea este „un fel de iarbă ce crește prin grâu, acățându-se [sic] de dânsul și încurcându-l". Credem (în ciuda celor spuse de Tamás, EWUER, p. 10–11) că pentru amândouă aceste sensuri este satisfăcătoare explicația dată la începutul secțiunii etimologice a articolului în cauză: „Din ung. *handra* «zdreanță»". În aceeași secțiune se trimite și la cinci verbe din maghiară (*handarikázni handrikálni*, *handabandrálni*, *handabandázni*, *hadarni*) de care sunt mai mult sau mai puțin apropiate, ca formă și ca sens, unele dintre cuvintele considerate ca făcând parte din familia lui *handră* (vezi mai ales magh. *hadarni* „a flecări" și rom. *hăndrălui* „a vorbi fără nici un rost"). Nici unul dintre cele cinci verbe nu pare însă a avea vreo legătură cu *handră* „zdreanță", iar cuvintele românești la care ne referim (*handralău*, *hăndrălui* etc.; vezi mai jos) nu au sensuri care să poată fi explicate prin cel al lui *handră* din expresia reprodusă la începutul notei de față.

Cel puțin patru dintre cuvintele pe care DA le include în familia lui *handră* fac parte, în realitate – ca unități lexicale distincte sau ca variante –, din familia căreia îi aparțin, printre altele, *vandră* „vagabond" (< magh. *vándor*; vezi Tamás, EWUER, și DLR) și *vandralău*, cu același sens (la Tamás, EWUER, s. v. *văndrăli* „herumwandern, herumstreichen : rôder, flâner", dat ca derivat de la acest verb; după DLR, din magh. *vándorló*). Le vom trece în revistă în rândurile următoare.

Cu privire la *handralău*, definit în DA „flăcău în vârsta când umblă după fete", vezi N. Drăganu, DR III, 1922–1923, p. 714

(„din *vandralău*, *vändrălău* < ung. *vándorló* «vagabond»") și Tamás, EWUER, s. v. *vändrăli* (care are o variantă *handralui*), unde sunt date împreună derivate cu [v] și cu [h] la inițială.

Adverbul *handra* „fără treabă, degeaba" nu este decât o variantă a lui *vandra*; vezi, în DLR, s. v. *vandră*, expresia *a umbla vandra* „a vagabonda", menționată și de Tamás, EWUER, s. v. *vandră*, unde este înregistrată și varianta cu [h] inițial a adverbului.

După V. Bogrea, DR IV, 1924–1926, partea 1, p. 177, *handralela* din expresia *a umbla handralela* „pare un compus" cu *handră* „haillon"; savantul adaugă totuși: „cf. însă și ung. *vándorló* «wandernd, herumziehend»!". De fapt, prima parte a compusului (pleonastic) este identică cu adverbul precitat (partea lui finală se regăsește în *a umbla lela* „a umbla pustiu, vagabond"; vezi DA, s. v. *lela*).

În sfârșit, *handramandra* – care nu trebuie scris așa, ci *handra-mandra* – din expresia *de-a handramandra* „degeaba, în zadar, fără rost" (V. Bogrea, *loc. cit.*, trimite la *mendre*, dar se întreabă: „ori onomatopeic?") are ca prim element același adverb (*handra* = *vandra*), iar ca al doilea element o formă apărută prin substituirea cu [m] a consoanei inițiale (vezi nota *cioșmoli*). În toate cele patru cuvinte examinate, pe scurt, mai sus și considerate în DA, în mod nejustificat, membre ale familiei lui *handră* „zdreanță" avem un [h] provenit din [u̯], care este fie reflexul direct al fricativei bilabiale [β] (mai puțin probabil, al semiconsoanei [u̯]) sau al labiodentalei [v] din maghiară, fie un sunet apărut printr-o transformare a rom. [v], fenomen întâlnit și într-un caz ca *vulpe* > *[u̯ulpe] > *hulpe*: *vandra* > *handra* etc.; cf. DLR, s. v. *vălău* „jgheab, troacă" < magh. *vályú*, dial. *válu*, *vállú*, *valló*), unde sunt menționate variantele *valău*, *halău*, *hălău*. Pentru detalii cu privire la transformarea în [h] a unei labiodentale sau a unei bilabiale (consoană sau semiconsoană) vezi Andrei Avram, SCL XLIII, 1992, 4, p. 340–342, și bibliografia citată acolo.

HARCA. Înseamnă „zidul clădit din piatră și var... între temelia și tălpile casei țărănești". Accentuarea pe vocala finală ne îndreaptă, de la bun început, spre o explicație potrivit căreia avem a face cu un împrumut din turcă. Într-adevăr, *harca* este unul și același cuvânt cu *arca*, înregistrat în DA cu sensul „temelia, fundațiile unei clădiri" și explicat astfel: „din turc. *arca* [conform ortografiei turcești actuale: *arka* – *n. n.*] «spate, sprijin, protecție»" (aceeași etimologie este dată în NȘDU pentru *harca*; varianta *arca* nu figurează în acest dicționar). De notat că aria de răspândire indicată pentru *harca* este „Dâmbovița", iar cu privire la *arca* se menționează că a fost „auzit în Târgoviște", de unde rezultă că în aceeași regiune circulă ambele variante (fluctuația [h] ~ „zero" în poziție inițială prevocalică este un fenomen relativ frecvent în graiurile românești).

HARHATĂU. Cuvântul (înregistrat în Moldova) este glosat „amant, ibovnic". În continuare, sunt menționate (precedate de „cfr.") sinonimele aproximative *handralău* (cu privire la care vezi nota *handră*) și *hatalău* „flăcău care umblă după fete, amant" (fără etimologie în DA; N. Drăganu, DR V, 1927–1928, p. 366, îl explică prin magh. *hátaló* „cel ce călărește", iar Tamás, EWUER, s. v. *hătălău*, îl consideră a fi în legătură fie cu magh. *hátal* „bespringen : couvrir, saillir", fie cu rom. *hat* „Feld, Grenzrain").

Dat fiind că se poate stabili o legătură între sensul unor expresii ca *a umbla haimana* și cel de „a umbla după fete", care, la rândul lui, este apropiat de sensul „ibovnic", credem că *harhatău* face parte din familia verbului *horhoti* „a umbla fără nici un rost, la întâmplare", menționat în DA, s. v. *horhăi* „a umbla în neștire, a rătăci" (în partea etimologică a articolului cu acest titlu găsim explicația următoare: „Cfr. ung. *horholni* «streifen»"). În același loc sunt menționate abstractele *horhăit* și *horhăială*, cu [ă] în silaba a doua, ceea ce ne face să presupunem existența unei variante **horhăti* a verbului, de la care, prin asimilare, s-a ajuns la **hărhăti*

și, apoi, în Moldova, la *_harhati_. După părerea noastră, cuvântul din titlul notei de față este un derivat de la *_hărhăti_.

Cu privire la raportul dintre sensul lui _horhoti_ și cel al lui _harhatău_ credem că nu este de prisos să menționăm cazul oarecum asemănător al lui _vagabond_, care are înțelesul fundamental de „hoinar", dar este și un „epitet peiorativ pentru o persoană lipsită de preocupări serioase, care își petrece o bună parte a timpului umblând în căutare de distracții, de aventuri etc." (vezi DLR, s. v.).

HAȘCĂ. În DA figurează trei cuvinte cu această formă. Cel de al treilea (în ordinea din dicționar) este considerat variantă a lui _hârșie_ „piele s[au] blană (de miel)" (cu mențiunea „etimologia necunoscută"). Celelalte două, fără etimologie, au sensurile „trunchi de copac găunos înăuntru, ruptură dintr-un copac, copac bătrân, uscat, de regulă înalt, gros și chiar găunos, brad (mare și găunos pe dinăuntru), molid uscat și rupt la vârf" și, respectiv, „tigaie la pușcă sau pistol".

Este ușor de observat că lunga definiție dată cuvântului din terminologia forestieră acoperă, de fapt, o multitudine de sensuri; la acestea pot fi adăugate cele semnalate de V. Arvinte, „Studii și cercetări științifice" (Iași). Filologie, VIII, 1957, 1, p. 151: „brad alb" și „lemn gros cu multă apă într-însul".

Din punct de vedere fonetic, _hașcă_ (cunoscut prin Moldova și Bucovina) poate fi explicat fără dificultate ca împrumut din ucr. _хаща_ „desiș, hățiș" (DUR). Este, în fond, ceea ce se face în NȘDU: „Cf. ucr. _chašča_" (formulă în care „cf." trebuie, credem, să fie înlocuit cu „din"); vezi și SDEM, p. 470 (cuvântul este considerat cu origine neclară, dar se adaugă trimiterile: „comp. ucr. _хаща_ «tufiș», «pădure»; _хащ_ «vărguțe», «mlădițe»"). La singularul _hașcă_ s-a ajuns plecându-se de la pluralul _hașți_ (dat în DA) sau – poate, mai curând – de la *_hăști_ (< *_hășci_, prin disimilare), după modele ca _puști_ – _pușcă_, _tăști_ – _tașcă_. Mai complicate sunt, la prima vedere, aspectele semantice ale chestiunii; credem totuși că nu ne aflăm în fața unor dificultăți de netrecut.

Mai întâi, însuși polisemantismul lui *hașcă* justifică presupunerea că acest cuvânt va fi avut (și, eventual, mai are încă) și un sens identic cu (sau mai apropiat de) cel al cuvântului ucrainean.

În al doilea rând, constatarea că *hașcă* denumește și o specie de brad ne conduce spre descoperirea unei legături între sensul „desiș, hățiș“ al ucr. *хаща* și unele dintre sensurile rom. *hașcă*, anume „brad; brad alb; molid“. Avem în vedere faptul că printre sinonimele lui *brad* (cu numele științific *Abies alba*) se numără *sihlă* (Borza, DE, p. 9), cuvânt al cărui sens fundamental este cel de „pădure deasă (de copaci tineri); hățiș“ (DLR, s. v., 1; sub 2 figurează sensul „numele mai multor specii de conifere“). Considerăm deci că a fost posibilă evoluția de la „desiș, hățiș“ la „brad“ și, apoi, la sensurile mai restrânse consemnate în DA.

Ținând seamă de proprietatea „găunos“ a unora dintre obiectele desemnate prin *hașcă* din terminologia forestieră, credem că al doilea *hașcă*, cel cu sensul „tigaie la pușcă sau pistol“ – deci „mic recipient în care se punea praful de pușcă la vechile arme de foc“ (DLR, s. v. *tigaie*, II, 1) – nu reprezintă o altă unitate lexicală. Avem a face cu un sens figurat al primului, explicabil prin legătura, evidentă, existentă între „găunos“ și „scobitură“, pe de o parte, și între „scobitură“ și „recipient“, pe de altă parte; cf. sensul „scobitură, făcută în lemn sau în piatră“ al lui *tigaie* (II, 4) și sensurile principale ale lui *căuș* (după DA, „derivat, prin suf[ixul] instr[umental] *-uș*, dintr-un verb **cau* – **care* < lat. *cavo*, *-are*... «a scobi, a da o formă concavă»“).

HĂBUI. Înseamnă „a se hârjoni, a se juca“. Sursa (singura) indicată în DA fiind Pamfile, J. II, avem motive să credem că termenul a fost înregistrat în Moldova. Este, fără îndoială, un derivat de la *habă* „șezătoare“ (cf. definiția lui *șezătoare* dată în DLR, s. v. *șezător*, *-oare*, III: „adunare restrânsă organizată de săteni (în serile de iarnă), pentru a lucra și a petrece în același timp, spunând povești, glume etc.“).

Vezi și cele arătate în nota *haiabâc*.

HĂLĂCIUGĂ. Sensul fundamental al cuvântului este „tufă, tufiș, desiș"; pornindu-se de la acesta, celelalte (printre care „păr zbârlit") pot fi ușor explicate. Etimologia lipsește, iar trimiterea „cfr. *hăciugă*" nu echivalează cu indicarea unei soluții propriu-zise, întrucât, evident, de la *hăciugă* nu se putea ajunge la *hălăciugă* (transformare admisă ca probabilă în SDEM, p. 476). Totuși între cele două cuvinte există o legătură, cum vom încerca să arătăm mai jos.

Credem că punctul de plecare al lui *hălăciugă* este *halângă* „tufiș, tufăriș mărunt" („din paleosl. *chalǫga*"; conform unui alt sistem de transliterație: *xalǫga*). Fluctuațiile [ă] ~ [î] (în anumite contexte) și cele de tipul C ~ NC fiind frecvente (vezi Avram, CE, p. 18–19; cf. notele *boangă*, *ciumbli*, *cleamp*, *clindos*), nu pun probleme nici prezența lui [ă] în silaba a doua a lui *hălăciugă*, nici absența din acest cuvânt a consoanei nazale. Este necesar însă să explicăm prezența în el a unei africate.

Dacă de la *halângă* (sau de la o formă mai veche **halăngă*) s-ar fi creat un derivat cu sufixul *-uc*, ar fi de așteptat să se fi ajuns la **hălănguca* sau, fără nazală, **hălăgucă*. Existența unei variante *hălăgiucă* nu sprijină ipoteza unei derivări, cu același sufix, de la forma de plural *halângi*; într-o asemenea ipoteză se adaugă, de fapt, o nouă dificultate (de ce pluralul ar fi fost preferat singularului?) la cea legată de valoarea sufixului menționat în presupusul derivat.

După părerea noastră, forma din titlul notei de față se datorează unei contaminări: *halângă* (**halăngă) + hăciugă* > *hălăciugă*. După DA, *hăciugă* „pare a fi derivat din *hâciu*". Acesta din urmă – *hâci* în conformitate cu ortografia actuală – figurează în dicționar ca variantă a lui *huciu* (= *huci*), explicat astfel: „Din rut. *hušča* «desime», *huščak* «tufiș» (ni se pare mai verosimilă etimologia dată de Semčyns'kyj, *Leks. zapoz.*, p. 86: ucr. *гаджуга*). Este ușor de admis că s-a putut produce contaminarea menționată, dat fiind că *hăciugă* înseamnă, printre altele, „desiș de brad, hățiș", având deci un sens apropiat de cel al lui *halângă*.

Varianta *hălăgiucă* se explică printr-o metateză parțială (nu a consoanelor [ĉ] și [g] din *hălăciugă*, ci numai a trăsăturilor fonetice „surd" și, respectiv, „sonor": [ĉ]...[g] > [ĝ]...[k]; vezi, pentru exemple asemănătoare, Pușcariu, *Limba română* II, p. 171).

HĂLEGIOG. Are sensul „măsură de 12 cupe" și a fost preluat în DA din *Lexiconul budan*.

Întrucât *găleată* înseamnă, printre altele, „măsură de capacitate pentru lapte, conținând 12 ocale" (DA, s. v., 2, a), este justificată ipoteza unei legături între acest cuvânt și cel din titlul notei de față, care are aspectul unui augmentativ (fluctuația [k] ~ [g] în sufix este frecventă; cf. Pascu, *Sufixele*, p. 212: „Unele cuvinte au numai forma *-oc*, unele numai *-og*, altele și *-oc* și *-og*"; vezi și nota *bușneac*). Legătura pe care o avem în vedere este însă numai indirectă. După părerea noastră, *hălegiog* provine din **hăleată*, la baza căruia se află varianta notată de Robciuc, *Raporturile*, p. 130, *heléta* a ucr. *geléta*, cuvânt care, la rândul lui, provine din rom. *găleată*, cum se arată în aceeași lucrare. După toate probabilitățile, africata din *hălegiog* se datorează unei asimilări produse în forma de plural a cuvântului: **hăletoage* > **hălegioage*.

HĂLI. Admițând, în mod provizoriu și în concordanță cu interpretarea din DA, că toate cele patru sensuri aparțin unuia și aceluiași cuvânt, constatăm, de la bun început, că numai între primul și un subsens al celui de al doilea există o legătură clară, dată de prezența în ele a ideii de „repeziciune": 1. „a lua un lucru repede și cam pe ascuns, a apuca ceva și a ascunde în pripă, a fura"; 2. „a înghiți repede și lacom; a mânca". Este însă o mare distanță de la acestea până la sensurile 3 și 4: „(la jocul cu mincea [sic]) a zvârli mincea cuiva, ca s-o izbească", respectiv, „a bate". O afirmație similară este valabilă cu privire la raportul dintre, pe de o parte, sensurile 1, 3, 4 și, pe de altă parte, subsensul „a mânca", dat sub 2 (vezi și derivatul *haleală* „mâncare").

În vederea discuției care urmează, considerăm necesar să reproducem integral secțiunea etimologică a articolului în cauză: „Etimologia necunoscută (Cihac, II 133 îl aduce în legătură cu slav. *galiti*, de unde polon. *galić* «a zvârli mincea»; cfr. și rut. *hałyty sja* «a se grăbi». Pamfile, J. I crede că e din țigănescul *hal* «mănâncă»)". S. v. *hali* din amplul repertoriu al cuvintelor românești de origine țigănească, A. Graur, BL II, 1934, p. 159–161, a rezolvat în mare parte problemele de etimologie puse de termenul discutat aici. Iată concluziile la care a ajuns: „MM. Tiktin et Șăineanu cherchent à tort un original slave; la bonne étymologie a été fournie par Pamfile, I, p. 395: tsig. *χa-*, part. *χalo* «manger» (et Acad. [= DA – *n. n.*] a tort de ne pas le prendre au serieux). Mais il est possible que *hali* (ou plutôt *hăli*) «voler», «jeter la balle» soit un autre mot (Cihac, II, p. 133, en a fourni une étymologie slave)" (p. 160–161). Se impun însă, după părerea noastră, câteva completări și rectificări.

Considerăm neîndoielnic faptul că sensurile „voler" și „jeter la balle" ale lui *hăli* nu pot fi atribuite verbului cunoscut mai ales sub forma *hali*, împrumutat din țigănește și având înțelesul „a mânca". Pentru *hăli* „jeter la balle" (sensul 3 în dicționar) explicația prin slavă, dată de A. de Cihac și reprodusă în DA, ni se pare satisfăcătoare (fonetismul termenului românesc ne trimite spre un prototip ucrainean), dar credem că *hăli* „voler" este un alt cuvânt. Ultimul provine, cu siguranță, din ucr. *галити*, care înseamnă, printre altele, „a grăbi, a zori, a da zor" (ESUM). Acest cuvânt ucrainean este etimonul dat în SDEM, p. 476, pentru toate sensurile lui *hăli*, printre care nu se numără însă „a fura". Legătura dintre sensul „a fura" și primele două dintre sensurile lui *hăli* înregistrate în DA este evidentă. Evoluția semantică pe care o presupunem este cea prezentată oarecum (printr-o serie de subsensuri) în DA, sub 1: de la „a lua un lucru repede" la „a fura". Cf. raportul dintre *a o șterpeli* „a pleca repede (și pe furiș)" și *a șterpeli* „a sustrage cu abilitate; a fura" (DLR, s. v. *șterpeli*, sensurile 3, respectiv, 2).

Sensul al patrulea al lui *hăli*, „a bate", nu pune probleme (în ciuda distanței care îl separă de cele două subsensuri menționate în DA la punctul 2): el este prezent și în conținutul semantic al verbului țigănesc cu sensul fundamental „a mânca"; vezi Georges Calvet, *Dictionnaire tsigane-français, dialecte kalderash*, [Paris], 1993, s. v. *xa-*, 4: „(réf.) se disputer, se battre".

Vom încerca, înainte de a încheia, să arătăm că „la bonne étymologie" (cea dată de T. Pamfile), indiscutabil, satisfăcătoare pentru verbul cu sensul „a mânca", nu poate fi luată în considerație când este vorba despre primul dintre subsensurile înglobate de DA în sensul 2 al lui *hăli* și că, prin urmare, critica formulată de Al. Graur la adresa poziției adoptate de dicționarul academic nu este în întregime justificată. Definiția „a înghiți repede și lacom" este urmată de citatul „Mai hăliră și o cofă de vin", extras (redat sub o formă literarizată) dintr-un text dialectal cules în fostul județ Fălciu (sursă: Graiul, I 502). De remarcat, mai întâi, că, întrucât vinul se bea, nu se mănâncă, *hăli* din acest citat nu poate fi pus în legătură cu țig. *xa-*. În al doilea rând, chiar dacă am admite că avem a face cu o extensiune de sens („a înghiți mâncare" > „a înghiți mâncare sau băutură"), este greu de crezut că un cuvânt care și-a păstrat în mare măsură până astăzi caracterul argotic putea să apară în graiul unui țăran moldovean cu aproximativ un secol în urmă; ne întrebăm dacă nu cumva el era acolo un împrumut din ucr. *галити* „a grăbi, a zori, a da zor" (vezi mai sus).

Pe baza celor arătate, credem că, s. v. *hăli*, în DA au fost, de fapt, puse la un loc trei cuvinte: unul de origine țigănească, cu sensurile „a mânca" și „a bate"; al doilea împrumutat din ucraineană, cu sensul dat în DA sub 1 („a fura") plus, eventual, sensul menționat în prima parte a indicațiilor de sub 2 („a înghiți repede și lacom"); al treilea de origine slavă (foarte probabil, tot ucraineană), cu sensul „a azvârli (mingea)".

HĂLPI. Circulă în Moldova, cu sensul „a se poligni, a se lăsa la pământ (mai ales cerealele)". Cuvântul – fără etimologie în DA

– provine, după părerea noastră, din **pălhi*, derivat de la *palhă* (cunoscut în „Transilv., Maram. și nordul Mold."), sinonim cu *pală*, care înseamnă, printre altele, „cantitate de iarbă sau de păioase care se taie dintr-o singură tragere cu coasa" și „strat, pătură" (vezi DLR, s. v. *palhă*[1] și *pală*[1]). La originea lui *palhă* (în DLR cu „etimologia necunoscută") se află ucr. *палга* „lespede", cum am arătat în alt loc (Avram, CE, p. 130–131). Este evidentă asemănarea dintre stratul de iarbă sau de păioase format printr-o tragere cu coasa, pe de o parte, și cel format prin polignire (din cauza vântului sau/și a ploii), pe de altă parte.

HĂMĂRI. A fost înregistrat în regiunea Munților Apuseni, cu sensul „a se sumeți". Ipoteza etimologică prezentată în DA este următoarea: „Stă, probabil, în legătură cu ung. *hamar* «iute, repede», însemnând la origine «a se iuți (față de alții), a da zor altora»". Evoluția semantică presupusă de această explicație ni se pare însă greu de admis.

După opinia noastră, la *hămări* s-a ajuns, prin metateză, de la **măhări*, derivat de la *mahăr* (< germ. *Macher*). Etimologia pe care o propunem este sprijinită, din punct de vedere semantic, de constatarea că varianta *moahăr* a substantivului are, printre altele, sensul „om deștept, priceput, dibaci; șmecher" (DLR, s. v. *mahăr*, 2), care concordă cu cel al verbului; a se vedea sinonimele lui *semeți* (prin a cărui variantă *sumeți* este glosat *hămări*) menționate în DLR, s. v.: *a se crede*, *a se grozăvi*, *a-și da aere* etc.; cf. și expresiile *a face pe deșteptul*, *a se da mare*. Sub aspect fonetic, **măhări* poate fi pus în legătură atât cu *mahăr*, cât și cu *moahăr* (în cel de al doilea caz s-ar putea să avem a face cu o transformare a lui **mohări* în **măhări*, printr-o asimilare vocalică, presupunere care nu este însă neapărat necesară, dată fiind frecvența fluctuației [o] ~ [ă] în poziție protonică, mai ales după labiale; vezi Avram, CE, p. 19).

Poate că nu este de prisos să adăugăm că, întocmai ca *hămări*, substantivul *moahăr* cu sensul indicat mai sus a fost înregistrat în regiunea Munților Apuseni (într-o localitate apropiată de Brad).

HĂPĂGA. Apare, cu sensul „a răpăga, a aluneca", într-o singură sursă (Pamfile, A., p. 246), în care figurează și verbul *răpăga*, glosat „a aluneca" (p. 257). Acesta din urmă (cu etimologia necunoscută) se găsește și în numeroase alte surse, circulă în Transilvania, Banat și Moldova și are două derivate (*rapăg* și *răpăguș*; vezi DLR), spre deosebire de *hăpăga*, fără familie.

Credem că *hăpăga* este o formă inexistentă în realitate; chiar persoana care a înregistrat cuvântul a putut să confunde pe *r* cu *h* într-un text scris de mână, dat fiind că într-un astfel de text cele două litere sunt asemănătoare. Așadar, după părerea noastră, prezența în DA a unui articol *hăpăga* (formă neinclusă în articolul *răpăga* din DLR, unde din sursa menționată este preluată numai forma care are un [r] la inițială, ca și celelalte trei variante înregistrate) trebuie considerată rezultatul unei erori de transcriere.

HĂTRĂCĂLI. Sensul acestui cuvânt, „a se scutura apa într-un vas", justifică oarecum trimiterea „cf. *clătări*", dar, evident, nu poate fi vorba despre proveniența primului din cel de al doilea, deși toate sunetele din *clătări* se regăsesc, într-o ordine diferită, în ultimele trei silabe ale lui *hătrăcăli*. Este surprinzător faptul că forma din titlul notei de față a fost tratată ca unitate lexicală distinctă de *hăltăcări* „a clăti (clătări) lichidul dintr-un vas (s[au] un vas cu lichid)", explicat astfel: „onomatopee (cfr. polon. *halkać* «jeter ça et là» și rom. *hâlțâna*, *hâltâc*; pentru sufix , cfr. *clătări*)". Este clar, după părerea noastră, că avem a face cu variante ale unuia și aceluiași cuvânt: *hăltăcări* a devenit *hătrăcăli* prin metateza celor două consoane lichide. Fluctuația între vocalele [î] (care apare în varianta *hâltâci*) și [ă] nu pune probleme (cf. Avram, CE, p. 19).

HÂRLĂ. Are, prin Bucovina și prin Năsăud, sensul „scroafă". După cum arată Sever Pop, DR V, 1927–1928, p. 194, într-o localitate din părțile Năsăudului *hârlă* „se zice în batjocură atât despre calul, cât și despre iapa bătrână" (cf. *hârloage* „cai slăbănogi"; DA, s. v. *hârlă*). În fostul raion Dorohoi cuvântul a fost înregistrat cu sensul „câine foarte slab, de obicei bătrân" (Gh. Crihan Măgură, *Lexic regional* II, p. 120).

Ne găsim, fără îndoială, în prezența unui împrumut din ucr. *герла*, variantă a lui *герля* „Sus scrofa" (ESUM). Plecându-se de la sensul „scroafă", s-a ajuns ca termenul în discuție să fie folosit, cu valoare peiorativă, și cu referire la alte animale domestice; cf. *hârștioagă* „oaie bătrână" și, prin extensiune, „om, vită de nimic, îmbătrânit(ă)" (DA); *mârțoagă* „cal slab, rău îngrijit", dar, rar, și „bou slab, jigărit" (DLR; în articolul cu acest titlu găsim și citatul „o mârțoagă dă câne").

HISTIRE. A fost obținut (în județul Dâmbovița) ca răspuns la o întrebare din *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu și este glosat „o rândea". Din explicația care urmează (reproducere a explicației date de informator?) –„*Histirea* e o unealtă pentru îndreptat și lămbuit" – pare să rezulte că termenul tipărit cu litere cursive este la forma articulată și că deci este îndreptățită notarea accentului pe a doua silabă a formei, fără articol, *histire* din DA; totuși nu putem să excludem categoric interpretarea potrivit căreia avem a face cu cuvântul oxiton **histirea* (cu articolul definit: **histireaua*).

În ambele ipoteze, termenul în discuție nu poate fi altceva decât o variantă a lui *ghiusturea* „unealtă de dulgherie", fără etimologie în DA – unde găsim doar trimiterea „cfr. *custură* (?)" –, dar explicat de Emil Suciu, SCL XXXVIII, 1987, 2, p. 144: „Provine în realitate din tc. *küstere* «rindea lungă», sens pe care îl are, probabil, și termenul românesc" (ipoteza din ultima parte a frazei este confirmată de ceea ce se arată în DA cu privire la înțelesul lui *histire*). După Vladimir Drimba, SCL XLIV, 1993, 2, p. 126,

„inițiala cuvântului românesc presupune o formă dialectală *güstüre" (varianta küstüre, tot cu [ü] în silaba a doua, este atestată).

Ce e drept, din punct de vedere fonetic lucrurile nu sunt foarte clare: ne-am fi așteptat ca la inițială să avem o oclusivă, ca în turcă (vezi totuși *hioldaș*, variantă a lui *ghioldaș* „tovarăș", în care însă [h] – sau, eventual, [ĥ] – corespunde, ca și [ǵ], lui [i̯] sau [y] din etimonul turcesc, *yoldaș*, scris *yoldaš* în DA, s. v. *ghioldaș*).

În ce privește aspectul morfologic al chestiunii, este de menționat că, dacă ne găsim în prezența unui paroxiton *histire*, acesta trebuie explicat ca formație regresivă de la **histirea*, cu finala *-ea* accentuată, reflex normal al vocalei finale accentuate din tc. *küstere* sau, mai curând, **güstüre*.

HLUJ. Circulă, cu sensul „tulpina (bățoasă a) unor plante mai mari", în Moldova, unde este cunoscută și forma *hlujan* (după DA, rezultatul unor contaminări cu *cocean*, *strujan*, *tujlean*, *dudulean* etc.); în Transilvania a fost înregistrat pl. *hulugi* (fonetism hipercorect?) „tuleie de porumb". Lipsește etimologia, dar se face trimiterea „cfr. *luger*".

Referindu-se, într-o recenzie, la vechiul german *hluz* (neglosat), V. Bogrea, DR III, 1922–1923, p. 859, stabilește o apropiere care rămâne insuficient de explicită: „cf. și rom. *hlujan* «strujan, cocean»". Cuvântul din titlul notei de față a fost menționat de G. Giuglea, DR X, partea a 2-a, 1943, p. 422, în cursul discuției asupra originii lui *lujer*, considerat un element vechi grecesc (în DEX este dat cu etimologia necunoscută). Autorul este de părere că, pentru a explica pe [j] din *lujer*, trebuie să admitem că s-a produs o contaminare între forma rezultată din v. gr. λύγινος „flexible; souple comme de l'osier" („cu *-n-* disimilat") și „**hlud*, plur. *hluji* (comp. *mânji* < *mânz* etc.)", acesta din v. sl. *xlǫdŭ*, forma pe care o găsim la Miklosich, *Lexicon*).

Lăsând la o parte problema etimologiei lui *lujer*, vom spune, pentru început, că alternanța /z/ ~ /j/ din *mânz* – *mânji* (de altfel, „limitată la unele cuvinte vechi"; Mioara Avram, *Gramatica*

pentru toți. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, [1997], p. 62) nu poate fi invocată în sprijinul părerii conform căreia ar fi existat, la un moment dat, alternanța /d/ ~ /j/ în **hlud – hluji* (aceasta din urmă se produce la unii vorbitori, cum se arată la p. 115 a lucrării precitate, în flexiunea adjectivelor *crud, scund, surd*; rar, alternanța se întâlnește și la substantive – vezi *dud – duji*, în câteva puncte din sudul țării, pe harta 216 din ALR II SN, 1 –, dar, după informațiile de care dispunem, ea nu este obișnuită în Moldova, nici la substantive, nici la adjective).

Ținând seamă de aria de răspândire a termenului *hluj* (care nu pledează nicidecum pentru ipoteza provenienței lui din vechea slavă), credem că avem a face cu un împrumut din ucraineană. Ce e drept, nu putem să trimitem la o formă atestată care să corespundă fonetismului cuvântului românesc; ucr. *глужданн* „tulpină de porumb" nu putea să devină *hluj* în românește. Plecând însă de la ipoteza prezentată în ESUM cu privire la originea cuvântului ucrainean citat – „probabil, împrumutat din mold. *глýгэ* (pl. *глужь, глуджь*)" –, credem că putem să stabilim etimologia lui *hluj*.

După părerea noastră, pluralul lui *glugă*, pronunțat, în Moldova, [gluž], a fost împrumutat sub forma **hluž* în ucraineană, unde s-a produs evoluția semantică „maldărilc [sic] de coceni (de porumb) așezate cu rânduială" (DA, s. v. *glugă*, 2; aici *cocean* = „tulpină") > „tulpină de porumb". Ulterior, ucr. **hluž* a fost împrumutat în română (la un caz asemănător de împrumutare în română a unui cuvânt ucrainean de origine românească ne-am referit în nota *hălegiog*).

HOMOACE. Cuvântul, cu sensul „păr mare, stufos" nu are nici o indicație etimologică în DA, ceea ce înseamnă că nu a fost admisă posibilitatea unei legături între acest termen și cel care figurează ca titlu al articolului următor: *homoc* „nisip" (< magh. *homok*). Împotriva aparențelor, cele două cuvinte aparțin însă, după părerea noastră, aceleiași familii. Asemănarea fonetică între ele fiind evidentă, urmează să ne oprim asupra laturii semantice a chestiunii.

De la *homoc* s-a format derivatul *homocos* (menționat în DA, s. v. *homoc*), atestat, conform așteptărilor, cu sensul „nisipos". Cu acest sens, variantele *hămocos* și *hămucos* ale derivatului figurează, de exemplu, pe harta 10 (punctele 334, respectiv, 279) din ALR II SN, 1 (vezi și Tamás, EWUER, s. v. *hămucă*). Pe harta 12 din același volum al ALR găsim însă, în punctul 76, termenul *homocos* ca răspuns la întrebarea pentru „(pământ) afânat"; în alte puncte apar termeni ca *țărnos*, *sfărmos*, *înfoiat*, *gâmfat*, *măzărat*, dar și *năsipos*, termen care, în câteva localități (punctele 192, 551, 812), are – ca și *pesăcos* (< *pesac* „nisip"; punctul 29) – ambele sensuri. Așadar unul și același cuvânt are uneori atât sensul „nisipos", cât și pe cel de „afânat", ceea ce nu poate să ne mire, dat fiind că pământul nisipos este afânat prin natura lui.

Afânat, participiul devenit adjectiv al lui *afâna* (cum se arată în DA, derivat de la *fân*), nu desemnează exclusiv o proprietate a unui anumit tip de sol. Definiția din DA, „«așezat rar, rărit», contrariul noțiunii de «îndesat»", subliniază o opoziție care poate să existe și când este vorba despre alte obiecte (în citatele date s. v. *afânat* acest adjectiv este, printre altele, un determinant al lui *zăpadă*, *pădure*, și chiar *car de lemne*, iar adverbul corespunzător apare în secvența „lulele umplute afânat cu tutun"). Așa stând lucrurile, este ușor de admis că *afânat* și, implicit, sinonimul lui, *homocos*, pot fi asociate și substantivului *păr*, căci și părul poate fi atât îndesat, cât și neîndesat; cf., pe de o parte, sinonimia *afânat* = *înfoiat* (cu privire la pământ; vezi mai sus) și, pe de altă parte, sensul „zburlit" al lui *înfoiat* (DA, s. v., II; un citat semnificativ: „Fetele care... îmblă cu capul zborșit, înfoiat și dupuros sânt poreclite... «buhă»").

Având în vedere cele arătate, credem că la *homoace* (pl.) „păr mare, stufos" s-a ajuns plecându-se de la *homocos* „cu păr mare, stufos (și zburlit, adică neîndesat)". Avem deci a face cu un derivat regresiv, nu cu un cuvânt provenit direct din magh. *homok*.

HORLIȘTE. Sensul acestui cuvânt, „loc steril", este identic cu primul dintre cele două sensuri ale lui *orliște*: „loc necultivat, lăsat în paragină; loc sterp" și „casă pustie și ruinată" (etimologia dată în DLR: „din scr. *orlište*"). Evident, avem a face cu variante ale uneia și aceleiași unități lexicale. Fluctuația [h] ~ „zero" nu pune probleme; cf. nota *harca*.

HOROIAG. A fost comunicat din Bucovina, cu sensul „cuptor făcut rău". Fluctuația [o] ~ [u] în poziție neaccentuată fiind destul de obișnuită (vezi, de exemplu, în DA, *înfluri* = *înflori* și, în DLR, *moroi* = *murui*), credem că *horoiag* este un derivat de la verbul **horoi*, variantă (asemănătoare cu *hurui*, variantă atestată) a lui *hurlui* „a se dărâma, a se nărui" (< magh. *hullani* „a cădea"; vezi DA și Tamás, EWUER).

O formă foarte asemănătoare cu **horoi*, cunoscută în Banat, figurează în DLR: *oroia* „a se surpa, a se prăbuși" (infinitivul a fost refăcut de redactorii dicționarului pe baza formei de indicativ din citatul „Fugi, că se oroaie podul", care poate însă să aparțină și – sau mai curând – paradigmei unui verb de conjugarea a IV-a; cf. *îndoaie* – *îndoi*). După cum se poate constata, *oroia* (= **horoi*) este atestat într-o regiune îndepărtată de cea în care circulă *horoiag*. Un derivat de la același verb, tot cu [o] neaccentuat, nu cu [u], a fost înregistrat însă în fostul raion Gherla: *oroială* „risipire de deal, surpare" (Tamás, EWUER, s. v. *hului*; cuvântul lipsește din DLR); faptul acesta constituie un argument în favoarea etimologiei pe care o propunem. Pentru fluctuația [h] ~ „zero" cf. *harca*, *horliște*.

HOTĂNI. Înseamnă „a trebălui, a face ceva pe lângă casă, a roboti". Provine, fără îndoială, din *hotoană*, pentru sensul căruia vezi nota cu acest titlu. Deși ar fi fost de așteptat ca diftongului din substantiv să-i corespundă [o] în verb (**hotoni*; cf. alternanța din *goană* – *goni*, de exemplu), forma *hotăni* nu prezintă un fonetism surprinzător, căci fluctuația [o] ~ [ă] în poziție protonică este un fenomen frecvent (vezi Avram, CE, p. 19).

HOTOANĂ. Pe baza citatului „În sfârșit, după multă hotoană, ajunseră la casa băbârcii“, cuvântul este glosat „trudă?“, cu un semn de întrebare care dovedește că nu a fost observată legătura – după părerea noastră, evidentă – dintre *hotoană* și *hotăni* (pentru sensul verbului vezi nota precedentă).

Hotoană provine, desigur, din ucr. *готування* "preparative, pregătire, preparare“ (DUR). Pentru raportul dintre substantiv și verb pe plan semantic cf. *gătenie* „pregătire“ (DA, s. v. *găti*) și *găti* „a (se) pregăti, a (se) prepara“ (alături de alte sensuri; de data aceasta însă derivat este substantivul, nu verbul). În ce privește aspectul formal al chestiunii, este de presupus că sunetul scris *в* (în transliterație *v*) era [u̯] în prototipul ucrainean al lui *hotoană* (particularitate fonetică frecventă în diverse idiomuri slave; vezi notele *brucă*, *dărăuș*, *gloan*) și că, prin urmare, secvența [uu̯a] a fost redată în română prin [o̯a] (cf. *lua* = [lu(u̯)a] > [lo̯a], în unele graiuri). Pentru transformarea prin care s-a ajuns la secvența [nă] în partea finală a cuvântului românesc cf. *bodnă* < ucr. *bodnja* (Arvinte/Ursu/Bordeianu, *Glosar*).

HULUDEȚ. Denumește „bețigașul pe care se învârte țeava suveicii“. Etimologia propusă, cu rezerve, este următoarea: „Poate, dintr-un paleosl. *chludьcь*, diminutiv din *chludъ* (*chlǫdъ*) «vargă» (Cihac II 144 citează un cuvânt rusesc *cholodecъ* «tige», pe care însă nu-l găsesc în dicționare, cu acest înțeles)“ (vezi și NȘDU: „din rus. *holodețŭ* «cotor»“).

Ipoteza provenienței cuvântului din vechea slavă nu concordă cu informațiile pe care le avem asupra răspândirii lui. Pe harta 484 din ALR II SN, 2, *huludeț* apare în cinci puncte din Moldova și din Bucovina; varianta *hurdeț* a foat înregistrată în nord-estul Transilvaniei (în localitatea Prundul Bârgăului), iar *uludeț* în nordul Dobrogei (Somova). În răspunsurile la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu termenul în discuție a fost înregistrat numai în localități din Moldova și Bucovina. Cu sensul „băț (la pușca de soc)“, *huludeț* (cu variantele *huruleț* și *hudulete*) a fost notat, pe harta

1306 din ALR II SN, 5, în șase puncte din Bucovina și din partea de nord a Moldovei. Adăugăm, în sfârșit, că tot în Bucovina cuvântul este cunoscut cu sensurile „băț cu care se învârte la râșniță, se pisează mujdeiul, se întinde aluatul sau pe care se pun torturile în ciubăr, la spălat“ (Arvinte/Ursu/Bordeianu, *Glosar*).

Desigur, nu poate fi întâmplător faptul că aria lui *huludeț* se situează în vecinătatea domeniului limbii ucrainene. Credem deci că avem a face cu un împrumut din această limbă, deși în DUR nu am găsit un cuvânt ucrainean care să poată fi considerat etimonul cuvântului românesc.

În SDEM, p. 475, *huludeț* este comparat cu ucr. *хлудина* „nuia, mlajă“ și cu alți câțiva termeni din diverse limbi slave, dar este pus în legătură directă numai cu rus. *хлудец* „nuia, vargă“, soluție care pare a fi justificată de prezența finalei *-eț* în cuvântul românesc. În favoarea explicației pe care o propunem pledează însă nu numai argumentul de ordin geografic prezentat mai sus, ci și constatarea că în graiul ucrainean din localitatea Brodina a fost înregistrat, cu primul dintre sensurile lui *huludeț* menționate în nota de față, termenul notat de E. Petrovici, în transcrierea fonetică a ALR, [cludi̯ăț] (ALR II SN, 2, harta 484, punctul 366).

HURĂ. În LR XVII, 1968, 6, p. 512, I. Robciuc reproduce definiția dată în una dintre cele două surse la care trimite – „grămadă mare de cereale“ –, menționează că termenul a fost înregistrat într-o localitate din județul Botoșani și arată că la originea lui *hură* se află ucr. *гура* „masă, grămadă“. O a doua sursă citată este „DA ms., singurul dicționar care înregistrează cuvântul, fără să-i indice etimologia“.

De fapt, cuvântul figurează și în partea tipărită a dicționarului, unde un sens, practic, identic cu cel avut în vedere de I. Robciuc este dat sub 2: după o comunicare din Bucovina, termenul este glosat acolo „grămadă, mulțime“. Sub 1 găsim însă definiția „ceartă, dușmănie, cicăleală și gură multă“, precedată de indicația „Muscel“. Este evident că, din motive de ordin semantic, și, mai

ales, geografic, *hură* din Muscel nu poate fi considerat unul și același cuvânt cu *hură* din Bucovina, împrumut sigur din ucraineană. Avem a face cu două omonime, așa încât se pune problema originii cuvântului cunoscut în Muntenia.

Hură „ceartă“ nu este altceva decât o variantă a lui *hâră* „ceartă, neînțelegere, zâzanie (pentru lucruri mărunte)“, termen neînregistrat în cu acest sens în DA, dar prezent în DEX, unde este explicat ca derivat regresiv din *hârâi*. După toate probabilitățile, înlocuirea cu [u] a vocalei centrale originare se explică prin influența lui *ură*.

HURCUI. Avem în vedere pe al doilea dintre cele două verbe cu această formă de infinitiv înregistrate în DA, verb al cărui sens este „a vărsa dintr-o dată“ (a fost comunicat din Bucovina). Provine, cu siguranță, din ucr. *гуркати* „(cu privire la muls) a stoarce dintr-o dată laptele din tot ugerul“ (ESUM). Evoluția semantică presupusă de această etimologie nu este greu de admis, iar asimilarea vocalică prin care s-a ajuns la *hurcui* (în loc de **hurcăi*) este un fenomen banal.

HUȘIT. Este forma literarizată a lui *hușât*, formă menționată ca atare în DA și comunicată din Bucovina, cu sensul (sau, mai degrabă, sensurile) „care-i cu gândurile aiurea, umblă speriat, nu-i sânt toate gândurile concentrate asupra unui lucru, prost, tehui“. Acest adjectiv este, după părerea noastră, un derivat de la substantivul *huci* („din rut. *hušča* «desime»“; DA), care înseamnă, printre altele, „pădure mică și deasă“.

Etimologia pe care o propunem poate să surprindă la prima vedere, din două motive. Mai întâi, între sensul „pădure mică și deasă“ și sensul lui *hușit* este o distanță destul de mare. În al doilea rând, ar fi fost de așteptat ca derivatul de la *huci* să sune [hucît] sau, cu un fonetism dialectal, [hušît], așa încât [î] din *hușât* pare inexplicabil. Credem însă că aceste dificultăți dispar în fața argumentului oferit de o pereche de cuvinte formată tot dintr-un

substantiv și un adjectiv, cu sensuri ce se regăsesc în *huci* și, respectiv, în *hușit* și asociate unor forme care ne ajută să explicăm prezența lui [î] în *hușât*.

După cum se arată în DLR, s. v. *silhui*[1], acest cuvânt (derivat din varianta *silhă* a lui *sihlă*) înseamnă nu numai „acoperit cu sihlă" și „desiș de nepătruns", ci are și înțelesul figurat „(despre ființe) zăpăcit". Credem că am reușit să dovedim, cu altă ocazie (Avram, CE, p. 207), că din familia lui *sihlă* (cu varianta *silhă*) face parte – alături de *silhui* (cu varianta *sălhui*) – și adjectivul *slăhușit*, glosat „beat de cap", comunicat tot din Bucovina, ca și *hușit*. Întrucât paralelismul semantic dintre perechile *sihlă* (mai exact, trebuie avută în vedere varianta *sălhă*) – *slăhușit* și *huci* – **hucit* (= [hušit]) este evident, ni se pare ușor de admis că această ultimă formă, asemănătoare cu partea finală a lui *slăhușit*, a suferit o transformare fonetică prin care de la asemănare s-a ajuns la identitate: **hucit* (= [hušit]) > *hușit* (= [hușît]), cu succesiunea de sunete [șî] – în loc de [ši] –, ca în *slăhușit* (= [slăhușît], în pronunțarea normală pentru graiurile din Bucovina).

HUTIE. Este cunoscut prin unele părți din Oltenia, cu sensul „butoiaș pentru țuică" (singura sursă citată în DA: Vârcol, V.). Cuvântul prezintă o asemănare evidentă, semantică și formală, cu *fucie* „vas de lemn, în formă de butoi... s[au] de botă" (în Banat și în Oltenia), din srb. *fučija*, cu același înțeles (vezi și *fușie*, fără etimologie în DA, și *fâcie*, cu „etimologia necunoscută", forme care, cum a arătat C. Lacea, DR III, 1922–1923, p. 750, „ar fi trebuit unite supt articolul *fucíe*"). Această asemănare ne-ar putea determina, eventual, să credem că forma din titlul notei de față provine din *fucie* (ambele forme sunt paroxitone): avem în vedere, pe de o parte, posibilitatea unei transformări [f] > [h] (ce e drept, un fenomen rar în română; cf. *freamăt* > *hreamăt*, unde însă contextul este diferit) și, pe de altă parte, o posibilă înlocuire cu [t] a africatei din *fucie*, în graiul unor vorbitori cunoscători ai corespondenței ilustrate, de exemplu, de termenii perechii [frate]

– [fraće]. *Hutie* se explică însă fără dificultate ca împrumut din bg. ***хутия***, variantă a lui ***футия*** „un fel de putină" și „vas mare de aramă pentru fiertul țuicii" (Barbolova, *Imena za sădove*, p. 238).

IELIȚĂ. Atât din punct de vedere fonetic, cât și sub aspect semantic, pare fără cusur etimologia dată în DA acestui cuvânt, care înseamnă „vânt rece" (singura sursă citată este un dicționar român-german de S. Pop-Barcianu): „Din turc. *yel* «vânt»". Totuși nu o acceptăm, deoarece ni se pare evident că *ieliță* nu poate fi despărțit de *jeliță*, cu același înțeles, și de *geliță* „ger mare". După cum reiese din cele arătate în nota *geliță*, la originea formelor cu [j] sau cu [ĝ] (eventual, [ž]) la inițială se află un cuvânt vechi slav care începea cu [v]. După părerea noastră, *geliță* și *ieliță* sunt unul și același cuvânt. La semiconsoana inițială scrisă *i* s-a ajuns prin așa-numita palatalizare a labialelor: **vieliță* > [i̯eliță], ca rezultat al unor schimbări fonetice care, în unele graiuri, s-au produs și în cuvinte ca *vierme*, *vițel*.

INDRICĂ. Apare în unele expresii, printre care *a sta la indrică* «a fi contra, a dușmăni». După DA, „pare a fi neologismul *intrigă*, pătruns în popor". A. Graur, BL VI, 1938, p. 154–155, crede că, în cazul în care *intrigă* și *indrică* sunt, într-adevăr, variante ale unuia și aceluiași cuvânt, cea de a doua variantă trebuie să fi pătruns prin greacă „à cause du *d*". După părerea noastră, această explicație nu este satisfăcătoare, din două motive.

Mai întâi, dacă [d] din *indrică* ar fi reflexul consoanei identice din neogreacă, ar fi de așteptat ca tot o consoană sonoră, ca și în presupusul etimon, ngr. *ἴντριγκα* (=[índriga]) să apară și în ultima silabă a cuvântului românesc; or, forma **indrigă* nu se întâlnește nici măcar într-un context în care prezența ei putea fi favorizată de fonetismul cuvântului cu care se asociază în rimă: „Măiculiță vitrigă, Te pune la indrică" (versuri citate în DA).

În al doilea rând, este greu de crezut că varianta corespunzătoare în parte, sub aspect fonetic, etimonului grecesc a avut o circulație mai

mare decât cea datorată influenței franceze și, ca atare, a avut mai mari șanse de a pătrunde în vorbirea populară. Un fapt semnificativ: chiar în *intrigarisi*, formă creată „după modele neogrecești" (DA, s. v. *intriga*), avem grupul consonantic [nt], nu [nd].

Având în vedere cele arătate mai sus, credem că trebuie să acceptăm explicația propusă de S. Pușcariu: *indrică* este rezultatul unei metateze parțiale; mai exact, avem a face cu metateza trăsăturilor fonetice „surd" și „sonor" (vezi Pușcariu, *Limba română* II, p. 171, unde se dau și alte exemple de „metateză a foniei").

ÎMBURDA. Ampla definiție din DA acoperă mai multe sensuri, apropiate unul de altul, dintre care primul a fost adus în discuție în nota consacrată etimologiei lui *burdă*: „a (se) prăvăli, a (se) da peste cap, a doborî, a (se) prăvăli, a (se) trânti la pământ". Aria de răspândire indicată: Transilvania și Banat.

În partea etimologică a articolului în cauză găsim nu mai puțin de trei explicații. Una îi aparține lui G. Giuglea, DR III, 1922–1923, p. 595–596 (ea a fost acceptată de Popescu-Sireteanu, *Memoria* II, p. 155): *îmburda* „nu poate fi decât un derivat al lui *bord* «bolovan»", cuvânt (fără etimologie în DA) care ar proveni din lat. **bolidum* (< v. gr.), după Const. C. Diculescu, DR IV, 1924–1926, partea 1, p. 490 (G. Giuglea presupune o evoluție semantică de la „a se rostogoli ca un bolovan" la „a se răsturna"). Alta a fost propusă de N. Drăganu (în DA este menționat numai numele autorului, dar din DR V, 1927–1928, p. 897, aflăm că este vorba despre o comunicare prezentată la Muzeul Limbii Române, în 1928); această explicație a fost rezumată astfel în DA: „după N. Drăganu, cuvântul, întrebuințat numai în Transilv., a însemnat la început «a răsturna pe o latură, a da pe o coastă» și ar fi derivat din ung. *borda* «coastă»". A treia – „ar putea fi... un derivat din lat. pop. **imburdo, -are*, din *burdus* «catâr»" – îi aparține lui S. Pușcariu și a fost prezentată tot în DA. Notăm aici că în CDER, nr. 7519, *îmburda* figurează printre variantele lui *zburda* (fără etimologie: „origen desconocido").

Nu avea cum să figureze în DA, în fascicula la care ne referim, tipărită în 1928, o explicație dată de G. Giuglea în același an, diferită de cea menționată la începutul alineatului precedent și rezumată în DR V, 1927–1928, p. 898: „*îmburda* < lat. *imburus* (: *bura*) > **imburidare*“.

În ce ne privește, nu credem că este cazul să ne mulțumim cu acceptarea punctului de vedere exprimat în DA, unde, prin formula „etimologia necunoscută“, sunt respinse toate cele trei explicații luate în discuție. După opinia noastră, etimologiei propuse de N. Drăganu nu i se poate aduce nici o obiecție. Plecându-se de la sensul cuvântului maghiar la care trimite acest savant, se pot explica ușor toate subsensurile lui *îmburda*, mai ales dacă se ține seamă de sensul lui *burdă* din locuțiunea adverbială *de-a burda* „de-a berbeleacul“ (vezi nota *burdă*). Surprinde faptul că în DA – spre deosebire de ceea ce se întâmplă în articolul *burdă* – s. v. *îmburda* nu este semnalată legătura dintre acest verb și substantivul din locuțiune, evident, membri ai aceleiași familii de cuvinte. *Burdă* este ușor de explicat, ca împrumut din magh. *borda*, cu [o] redat prin [u], ca în *ciurdă* < magh. *csorda* (cu privire la această corespondență fonetică vezi Király, *Contacte*, p. 137).

În articolul *îmburda* nu figurează varianta cu [o] în forma de infinitiv (și în celelalte forme accentuate pe o vocală care nu aparține radicalului), dar, cu câteva pagini mai înainte, găsim trimiterea de la *îmborda* la *îmburda*. Formele de indicativ prezent *îmbord* (menționată în DA, alături de *îmburd*), *se îmboardă* (într-un citat) și cea de conjunctiv *să îmboarde* (într-un alt citat; vezi și ALR II, 1, harta 141, punctele 279 și 325: *să-mboardă* „(casa) se năruie“) nu constituie o dovadă a existenței unor forme cu [o] neaccentuat (căci diftongului din *îmboardă*, *îmboarde* și lui [ó] din *îmbord* poate să-i corespundă [u] în silabă neaccentuată, ca în *însura*, *înturna*, față de *însoară*, *întoarnă*, respectiv, *însor*, *întorn*, de exemplu), dar nu este exclus ca astfel de forme să circule în unele graiuri. Prin urmare, trebuie avută în vedere posibilitatea ca de la magh. *borda* să se fi ajuns la *îmburda* prin intermediul lui

îmborda și ca *burdă* să fie un derivat regresiv din *îmburda*. Considerăm totuși mai plauzibilă explicația potrivit căreia *borda* a devenit *burdă*, iar de la acesta s-a format verbul *îmburda*; formele cu [o] sau [oa] sub accent (*îmbord*, *îmboardă* etc.) sunt analogice, ca și *jor*, *joară* sau *măsor*, *măsoară* (cf. Pușcariu, *Limba română* II, p. 260).

ÎNGĂIDĂRA. În DA a fost preluat dintr-un glosar cuprinzând material cules în județul Mehedinți (Boceanu, Gl.) și este definit astfel: „a se ținea lipcă de cineva"; urmează citatul „S-a îngăidărat de el, nu-i chip să-l înșele". Trimiterea „cf. *încăibăra*" pare a se întemeia pe faptul că acest din urmă cuvânt (provenit, după DA, „din lat. pop. **(in)caviolare* «a închide în colivie»") are unele sensuri apropiate de cel al termenului din titlul notei de față (de exemplu, „a se agăța"). Totuși sensul lui *îngăidăra* consemnat într-un glosar mai recent, cuprinzând cuvinte culese din fostul raion Gura Jiului și din zonele apropiate (Luca Preda, *Lexic regional* I, p. 36), anume „a se uni cu scopul de a face ceva rău, imoral (mai ales o femeie cu un bărbat)" (vezi și Bărbuț, *Dicț. olt.*: „a se ține cu cineva; a trăi cu cineva"), ne determină să căutăm în altă direcție originea cuvântului în discuție.

După părerea noastră, ne găsim în prezența unui verb al cărui punct de plecare este scr. *gadarija* „faptă urâtă, porcărie" (alături de alte sensuri; Tomici, DSR, s. v. *gadarija*[2]). Probabil că la *îngăidăra* s-a ajuns prin intermediul formei **îngădăria*.

Pentru sens cf. *înhăita*, care înseamnă, printre altele, „(despre un bărbat s[au] o femeie) a se uni cu cineva spre a trăi împreună în concubinaj" (DA).

ÎNJĂRDĂLUI. Înainte de a discuta etimologia acestui cuvânt, ni se pare necesar să ne referim la cea a verbului, cu o formă asemănătoare, *înjârda* „a ațâța, a jidări". Ipoteza prezentată în DA cu privire la originea acestuia este următoarea: „Sensul originar pare a fi fost «a bate [cânele] cu joarda s[au] jărdia» și deci

se poate să avem a face cu un cuvânt înrudit cu paleosl. *žrŭdĭ*— «prăjină»". O altă explicație – după opinia noastră, convingătoare – se datorează lui N. Drăganu, DR VII, 1931–1933, p. 135: „Cred că mai curând este vorba de o metateză și de un schimb de conjugare întâmplate în verbul *îndârji* < *dârz*... subt influența lui *întărâta* și *joardă*" (am observa doar că, dată fiind existența unei variante *dârj* a adjectivului menționat – vezi DA, s. v. *dârz* –, ni se pare de prisos invocarea influenței lui *joardă*).

N. Drăganu se pronunță, în locul citat, și asupra originii lui *înjărdălui* „a se îndrepta din o boală, a se întrema": „se pare că derivă din ung. *serdül*- «a crește mare», «a se dezvolta», apropiat ca formă de *jordă*, *joardă*, *jordie*, *jerdie*" (cuvântul pe care îl discutăm nu se găsește însă la Tamás, EWUER). Faptul că în DA nu se stabilește nici o legătură între *înjărdălui* și *înjârda* pare a avea o justificare de ordin semantic. *Îndârji*, din care provine *înjârda*, nu înseamnă însă numai „a face pe cineva să fie dârz, a ațâța, a întărâta" (DA, s. v., I, 1), ci are și alte sensuri, printre care „a se îngrășa, a se îmbuiba, a[-și] ieși din piele" (II). Este ușor de constatat că sensul „a se îngrășa" al lui *îndârji* concordă cu sensul lui *înjărdălui*.

După părerea noastră, *înjărdălui* nu provine din maghiară, ci, întocmai ca *înjârda*, din *îndârji*; la forma din titlul notei de față s-a ajuns, probabil, prin faza intermediară **îndârjălui* sau **îndărjălui* (fluctuația [ă] ~ [î] în anumite contexte este un fenomen frecvent; vezi Avram, CE, p. 19).

Pentru evoluția de la un sens al verbelor *îndârji*, *înjărdălui* strâns legat de cel al lui *dârz* (vezi, printre termenii sinonimi care figurează în DA, s. v., I,1, *aprig*, *temerar*) la sensul „a se întrema" cf. *harabor* „vioi, sprinten" și *haraborește* „se înzdrăvenește" (Teaha, CN, p. 230), cuvinte din familia lui *hrăbor* „viteaz, curajos, bărbat" (DA).

ÎNȘONGOIAT. A fost comunicat dintr-o localitate din sudul Transilvaniei și este definit în DA „învălit în haine încât abia-l

recunoști". Ca formă, acest adjectiv este identic cu participiul unui verb, **înșongoia*, a cărui existență poate fi presupusă, dat fiind faptul că, în aceeași localitate, a fost înregistrat verbul (de conjugarea a IV-a și fără prefix) *șongoi* „a înfofoli". În partea etimologică a articolului cu acest titlu din DLR se trimite la două cuvinte maghiare, dintre care ultimul este cel mai apropiat, sub aspect fonetic, de rom. *șongoi*: „Cf. magh. *csomagol* «a înveli, a împacheta», dial. *csongoly* «balot»" (nici *înșongoiat*, nici *șongoi* nu sunt înregistrate de Tamás, EWUER).

Pentru [ș] ca reflex al africatei prepalatale din maghiară (africată care în sudul Transilvaniei ar fi fost de așteptat să se păstreze ca atare) cf. varianta *șolomadă* a lui *ciolomadă* (< magh. *csalamádé*; Tamás, EWUER), înregistrată în Bihor (Teaha, CN, p. 269), deci tot într-o regiune în care de regulă [č] – din cuvinte moștenite sau împrumutate – nu s-a transformat în fricativă.

ÎNTOFLA. Fără îndoială, este justificată ipoteza provenienței acestui verb, cunoscut în Moldova și în nordul Transilvaniei, dintr-un cuvânt cu [t] inițial. În DA se trimite la două astfel de cuvinte – „cf. *tofleu*, *toflogi*" –, dar prin nici unul dintre ele nu pot fi explicate satisfăcător forma și sensul lui *întofla* „a se încălța cu ciubote mari sau cu opinci". După cum rezultă din DLR, *tofleu* este o variantă a lui *tufleu*, cu sensurile „tulpina porumbului" și „fluierul (sau pulpa) piciorului; picior lung și subțire". *Toflogi* nu figurează în DLR; eventual, ar putea fi adus în discuție aici *toflog*, variantă a lui *tofolog* (considerat în DLR „formație onomatopeică"), care, ce e drept, are, printre altele, la plural, sensul „ghete mari și rupte" (în Oltenia!), dar se înțelege că *întofla* nu poate fi un derivat de la *tofolog* sau de la *toflog*.

La baza substantivului din titlul notei de față se află substantivul *toflă* „opincă sau cizmă ruptă" (în Bucovina) și „găină cu picioarele acoperite cu pene" (în Maramureș); etimologia acestuia din urmă este dată în DLR: „din germ. *Toffel* «papuc»".

LIȚ. Credem că acest cuvânt, cu sensul „spin (*Carduus acanthoides*)", nu poate fi despărțit de *lițian* „cătină-de-garduri (*Lycium vulgare*)" – după DA, „formă coruptă a termenului botanic" –, titlu al unui articol în care găsim și pe *liținău* „arbust răspândit prin garduri, pe lângă sate". Ultimii doi termeni figurează la Tamás, EWUER, s. v. *lițion* (< magh. *liciom*, *lécijom*, cu sensul românescului *lițian*), unde se consideră probabilă existența unei legături între *liținău* și forma în *-on* (absentă din DA).

Spin este „numele mai multor plante erbacee sau lemnoase care au spini" și chiar și al unor altfel de plante (vezi DLR, s. v. *spin*[1], III). Deși, după datele din DLR, printre sensurile acestui cuvânt nu se numără și cel de „*Lycium vulgare*", pe care îl are cuvântul maghiar citat și care a fost păstrat ca atare în rom. *lițion*, suntem de părere că *liț* a apărut ca un fel de derivat regresiv din *lițion* (cu o eventuală schimbare semantică).

LIZUI. Cuvântul, înregistrat în regiunea Munților Apuseni, este definit astfel: „a se umplea de noroi, a se murdări, a se umplea de apă și de săpun (la spălatul rufelor)". După părerea noastră, provine din scr. *lizati*, care, alături de alte sensuri, îl are și pe acela de „a scălda țărmul, a stropi, a uda țărmul" (Tomici, DSR). Pentru evoluția semantică presupusă de această explicație cf. *scălda*, care înseamnă, printre altele, „(despre ape stătătoare) a atinge, a se extinde pe... (udând)" și „a uda, a muia pe deasupra sau a acoperi cu (un strat de) lichid, cu spumă etc." (DLR, s. v., sensurile 4, respectiv, 3).

INDICE DE AUTORI

Notă. În indice figurează și paginile la care numele autorilor I.-A. Candrea, A. Cioranescu, B. P. Hasdeu, W. Meyer-Lübke, T. Papahagi, S. Pușcariu, R. Rohr, A. Scriban, L. Șăineanu, H. Tiktin nu apar ca atare, dar sunt citate dicționare ale acestor autori, prin sigle (cu sau fără inițiala numelor în cauză); de exemplu, TDRG = H. Tiktin; REW = W. Meyer-Lübke.

Adamescu, Gh. 12
Alecsandri, V. 94 107
Anonymus Caransebesiensis 26
Arvinte, V. 11 33 34 86 116 129 130
Avram, A. 9 11 15 47 49 50 59 68 82 84 87 90 99 111 114 118 122 123 128 132 137
Avram, Mioara 13 41 60 89 125

Barbolova, Zoja T. 11 46 78 103 133
Baubec, A. 11 74 77
Bărbuț, Dorina 11 45 66 92 136
Bejan, D. 20
Bembea, N. 66
Bettisch, I. 57
Bidian, V. 63 64
Bilțiu, P. 55
Boceanu, I. 136
Bogrea, V. 36 47 54 63-66 94 95 114 125
Bolocan, Gh. 80
Bologa, V. L. 55
Bordeianu, M. 11 33 34 86 129 130
Borza, Al. 7 12 19 53-55 117
Božkova, Zlata 67
Brâncuș, Gr. 13 36
Brînzeu, F. 82
Bugariu, A. 106
Bulgăr, Gh. 14
Burlă, V. 28-30

Calvet, G. 121
Candrea, I.-A. 12 29 35 43 46 57 58 65 66 69 74
Cantemir, D. 107
Cantemir, Tr. 45 100

Capesius, B. 112
Cazacu, B. 13
Cihac, A. de 94 101 120 129
Ciobanu, Fulvia 60
Ciompec, Georgeta 27
Cioranescu, A. 12 24 26 30 37 47 54
55 57 60 63 77 80 88 101 134
Cocotailo, Gh. 13
Codău, I. 106
Conachi, C. 107
Conțiu, M. 14
Costinescu, I. 92
Costinescu, Mariana 20
Coteanu, I. 13
Creangă, I. 111
Crihan Măgură, Gh. 124
Cruceană, I. 45
Cucu, T. 100

Daissa, E. 32
Damé, F. 45
Dayre, J. 12 58 96
Deanović, M. 12 15
Delavrancea, B. 73
Densusianu, O. 36 76
Diculescu, C. C. 71 134
Dobrescu, Al. 14
Dosoftei 20 22
Drăganu, N. 31 57 59 60 62 68 106
107 113 115 134 135 137
Drimba, Vl. 76 78 108 110 124

Feneșan, V. 67
Fischer, I. 30 40 88
Frățilă, V. 104

Gabinskij, M. 15
Gălăbov, L. 109
Gămulescu, D. 13 64 79
Georgescu, Magdalena 20
Ghergariu, L. 32
Ghiculete, Galina 13
Giuglea, G. 36 56 75-78 125 134
135
Goicu, Simona 22
Gorov, G. 108 109
Graur, Al. 13 22 30 37 38 41 44 46
60 74 75 77 82 86 89 120 121
133
Grecu, M. 11 74 77
Guțu, G. 13 21 30 37 41 89

Hasan, Finuța 60 68
Hasdeu, B. P. 13 19-21 23 24 28 29
55 107 124 129
Haș, Gh. 106
Hreapcă, Doina 69

Iliescu, Maria 12
Ionică, I. 14
Iordan, I. 39 42 64 87
Iovan, T. 13 43 57 73 74 101
Isbășescu, M. 12
Istrate, G. 81

Jonke, L. 15

Kakuk, Suzanne 52
Kelemen, B. 14
Király, Fr. 14 32 52 93 135
Kisch, Ruth 12
Kitabevi, T. 108
Klaster-Ungureanu, Grete 12
Kovačev, N. P. 43
Krauss, F. 112

Lacea, C. 51 71 93 96 132
Lazăr, I. 35
Lăzărescu, P. 13 14
Loșonți, D. 63 64 102 103

Maixner, R. 12
Mantsch, H. 12
Mareș, Lucreția 14
Marian, S. Fl. 67
Marin, Maria 80
Marinescu, B. 14
Marmeliuc, D. 106
Mărgărit, Iulia 81
Mării, I. 73
Meyer-Lübke, W. 15 22 28-30 37 38 40 41 56 58 59 77
Mihăescu, H. 31
Mihăilă, G. 70
Miklosich, Fr. 14 89 125

Nandriș, O. 38
Negruzzi, C. 111
Nicolescu, Tatiana 80

Onu, L. 92
Oprea, I. 14
Oprescu, G. A. 15 87 103
Oșianu, Felicia 55

Pamfil, Carmen-Gabriela 14
Pamfil, Viorica 88
Pamfile, T. 50 112 117 120 121 123
Papahagi, P. 21
Papahagi, T. 12 21 69
Pascu, G. 14 34 62 68 110 119
Pătruț, I. 11 99
Petkov, P. Iv. 43 48 103
Petrovici, E. 11 14 59 73 80 92 130
Philippide, A. 80
Pleter, T. 98
Pompiliu, M. 27
Pop, S. 111 124
Pop-Barcianu, S. 133
Popescu-Sireteanu, I. 15 49 68 134
Porucic, T. 103
Preda, L. 66 109 136
Protze, H. 112
Pușcariu, S. 5 14 15 21 28-30 38-42 53 57 61 69 72 88 90 119 134 136
Putanec, V. 16

Radu, Rodica 14
Raevskij, N. 15
Raievschi, N. 90
Rădulescu-Codin, C. 73 109
Rădulescu-Pogoneanu, I. 27
Răuț, O. 57
Rizescu, I. 41
Robciuc, I. 15 35 107 119 130
Rohr, R. 14 27 34 37 47 48 51 65 66 68
Ronzevalle, L. 74
Rotaru, P. V. 15 87 103
Rosetti, Al. 15 30 31 37-39 58 88
Rosetti, R. 94 96
Russu, I. I. 36
Rusu, V. 14

Sadoveanu, M. 111
Sala, M. 6 7 10
Saramandu, N. 13 14
Săulescu, G. 20-22

Scriban, A. 15 29 35 37 51 60 65 68 80 88 94 96 103 104 107 109 111
Seche, M. 6 67
Semčyns'kyj, S. V. 15 80 98 118
Sfârlea, Lidia 58
Skok, P. 15 48 66 78 105
Spitzer, L. 29 56 59-61
Stan, I. 14
Stojčev, T. 108
Suciu, E. 54 107 108 124

Şandru, D. 45
Şăineanu, L. 14 26 50 52 97 110 115 116 120 129
Şuteu, Flora 39

Tamás, L. 16 23 24 26 31-33 43 50-52 68 71 73 74 83-86 95 97 99 113-115 127 128 137-139
Tămaş, I. 27
Teaha, T. 14 16 27 33 137 138
Tiktin, H. 16 29 33 60 85 88 94 96 97 107 120
Todoran, R. 76
Tomić, M. 16
Tomici, M. 16 48 67 78 80 83 91 92 105 106 111 136 139
Turculeţ, A. 81
Tzitzilis, Chr. 71-73

Udrescu, D. 16 45 51 62 66 96
Uriţescu, D. 14
Ursu, Despina 11 33 34 86 129 130

Vascenco, V. 6
Vasiliu, Al. 44
Vasiliu, Laura 13
Vasmer, M. 16 87 103
Vârcol, V. 132
Viciu, A. 47 58 63 98 105
Vulpe, Magdalena 13-15

Zăstroiu, Victoria 14
Zgraon, Florentina 20

INDICE DE CUVINTE, AFIXE ȘI EXPRESII ROMÂNEȘTI

a 22
-a 22 28
abriboi 54 55
aburca 46 47
acopăr 85
acoperi 39 41 85
*acupare 29
Adam 19 20
adamască 9 19
adămană 90
adămească 19
ademeni 90
adia 25
adint 21
adinta 20-22
adintă 20
afâna 127
afânat 127
afiom 23
afion 23 24
aghidoma 22
agidoma 22
agiduma 22
agiuduma 22
aidoma 22 23
aievea 23
a-ievea 22
aiidoma 23
ainde 27 28
aindere 27 28
ainderea 27 28
*ainderete 28
aindine 28
*aiunerea 28
aiure 28
aiurea 28
aiurilea 28
*(a)leghezui 24
*(a)leghinti 24
alfior 23 24
alifie 23
aligni 5 24 25
alina 25
alină o țâ[ră] de vânt 25
alior 23 24
aliorul 23
alt,-ă 28
altinderi 28
altundeva 28
ambriboi 54 55
amuș 25 26
-an 33 63 64 83 102 111
-ană 102
anderea 27
anderete 27 28
andilete 27

ánd´´irę 27
andirea 27
andirete 27
apăraie 48
apărie 48
*apoca 29
aprig 137
apuca 28-31 39
apucare29
-ar 50
arățel 34 54
arca 115
arete 34 54
arețel 34
argăseală 26
asculta 29
astăzi 28
-aș 51
așinga 32
așunga 5 6 31
-at 50 59
atind 21
*atinda 21 22
a-tocma 22
avidoma 22 23
avidomă 22
*avįidoma 23
Avram 19
avrămască-crâstinească 19
avrămeasă 19
avrămească 19 20

-ăl- 59
-ălău 53
-ăra 85
-ări 43 85
-ău 33

bacal 35
bag 42
baier 28
*balcan 32
balcău 32 33 45
baltă 43
baranță 33 34 54
bartă 34
bartiță 34
*baschie 48
*baschiu 48
bașca 43
bașchie 48
baștină 70
bată 34
bate 25
batrân 33
băcan 35
băcălie 35
băcănie 35
bădădăi 43
băga 5 7 36 37 41 102
băga(re) 40
*bălc 33
bălcău 33
băltăi 43
bănet 70
bănuți 62
*băranță 54
bărâca 47
bărica 47
bășcăi 45
bășcăli 9 44 45
bășcălie 44
bășcălui 45
bășcăși 45
bășcui 45
bășică 39
bătloagă 63
bătrăși 45
bătrân 37 39
bățic 48
*bâclă 46
bâigui 43
bâlc 33 45
bâlcă 45 46
*bâlcău 33

bârâca 5 46 47
bârc 47
bârdăun 56
bârzăun 56
bâscaie 48
*bâschie 48
bâtlagă 63
bâz 57
bâzoi 57
bicaș 100
biftuire 107
bitang 53
bleotocări 43
boaghe 8 49-51
boaită 111 112
boance 53
boangă 49 50 84 87 118
boarză 57
bobonat 63
bobonei 63
bobonel 63
bodnă 129
bogheat 50
bogheată 51
boghet 50 51
bogheță 51
boghi 50
boghiu 50
boghiului 50
*boireasă 28
boiugă 51 52
bol alimentar 100
boloză 52
bolozan 52 53
*bonc 53
boncă 5 53
boncălău 53
*bonce 53
*bonci 53
bondar 49 50
bongar 49 50
boranța 33
boranță 33 54
bord 68 134
boreasă 28
borozan 52 53
*boști 58
boștină 35 58
boștit 58
bou 67
brad 117
brat 45
bratăș 45
*brătăși 45
brânză 42
briboi 8 54 55
*broamăcă 56
*broamcă 56
broancă 8 56 57
*broc 58 59
broștioi 58
brucă 58 93 111 129
brucoi 59
*bruncă 56
*bucală 59 62
bucă 60
bucălai 61
bucălaie 60
bucălat 59-62
buc-ăl-at 59
bucălată 61
*bucă-lată 61 62
bucălav 61
bucălău 61
bucălâu 61
bucăliu 61
buclag(ă) 64
buclan 63 64
bucsă 68
*bucsoi 68
bucșuliță 62 63
bucura 39
budăi 64
budlan 64

buduroi 64
buft 107
bufte 107
*buglag 64
buglan 64
buglă 51
buglănaș 63
buhă 50
buhos 50
buiagă 64 65
*buiajă 65
buiede 64 65
buiede 65
*buiege 65
buiege 65
*buieje 65
buiugă 51
*buj 65 66
bujaie 64 65
bujneac 68
bujneag 65 66 68-70
bujni 66
bujniceală 69
bujnici 69
bujnigai 66 69
bujniță 66 69 70
bulumaci 9 66 67
bumb 52
burazan 52 53
burda 67 68
burdă 6 9 67 68 134-136
buric 46 47
burica 46 47
burlan 63
burtăverde 61
buruiană 108
buruiană buiacă 65
*buscă 68
buscoi 68
*buș 65
bușcă 62 63
*bușculiță 63
bușneac 65 66 68-70 119
bușneag 68
bușni 69
bușnigai 66
bușnigăraie 66
*bușniță 70
buștean 69
buștină 69 70
*butan 63
*butălan 63
butcă 62
butculiță 62
butculițe 62
bute 63 64
butlagă 63 64
butlan 63 64
butlănaș 63
butoi 63 64
*butulan 63
*buzală 62
*buzăla 62
buzălat 62
buzălată 62
buză-lată 62
*buzălate 62
*buzălatule 62

*ca 38
cal 38
canată 70
cană 70
cantă 70
cap 38 49
capeț 72
car de lemne 127
*care 117
*cau 117
caua 38
cauă 38
cauc 75-79
*caucel 76
cavă 38 41

călat 60
călătuș 100
cămeșă 72
cănăbet 70
căniță 70
căpăț 70-73
căpcea 75-79
căpeneag 71 72
căpete 71 72
căpeț 71 72
*căpiț 72
căpiță 49
căpta 75 76
*cărâc 73
*cărâce 73
*cărâie 73
cărân 79
*cărână 79
cărca 42
căre 79
cărie 80
căucel 75-79
căucuș 77 79
căuș 117
căuta 75
câne 79
cârâie 73 74
cârcă 46 47
cârpălab 39
cârstănească 19
ceacâie 9 48 74
ceachie 74 75
ceaclă 74
ceaglă 74
cealma 75
ceapraz 75
cechie 74 75
cehăi 81
*cehăios 81
celma 75
cenușar 26
cenușă 26
êepĉel 76
cepraz 75
cesornic 75
cetlău 75
cheaun 111
chemeșă 72 76
chemeșe 75
chepcea 75-79
chepcel 9 75-79
chepcele 77
chepeneag 71 72
cheptoare 75 76
cher 79
*cherână 79
cherină 79 80
cheuc 77 79
cheucel 76
cheutoare 75
chilăviță 80 91
chiloviță 80
chimeșă 72
chimeșe 75
chipce 76
chipcea 75 77 78
chipcel 75 77
chipeț 71-73
chirca 81
chircă 80 91
chiupeț 71
ciachie 75
cihăros 5 81
cioacă 74
ciob 84
ciochie 48 74
ciochină 74
ciocul-berzei 55
ciocul-păsării 55
ciolomadă 138
ciomoli 82
ciosmăli 82
ciosmoli 82

cioșmoli 81 82 114
ciozmoli 82
cipan 5 83
cirigauă 83
*cirigă 83
cirige 83
cirigheauă 83
ciriuș 83 84
ciubălău 84
ciublă 84
ciubli 84
ciuclată 51
ciuclă 51
ciujdi 86
ciujghi 86
ciumbli 84 87 118
ciup 85 105
ciupăr 85
ciupăra 84-86
ciupări 85
ciupeli 86
ciuperi 9 84-86
ciupi 85 86
ciurdă 52 135
*ciușche 86
ciușchiă 86
ciușdi 86
ciuștac 86
*ciuște 86
ciuști 86
clamp 86
clanță 87
clap 87
clață 87
clătări 85 123
cleamp 84 87 118
cled 87
clei 87
cleios 87
clendos 87
clic 87
clicos 87
*clid 87
clidă 87
clindos 84 87 118
clisă 87
clisos 87
cloncan 53
coadă 60
coate-goale 61
cobelcească 20
coborî 89
cocean 125 126
cocoașă 52
codălat 60
cofleșesc 88
colomidă 90
conci 51
conciuietă 51
conob 70
copiță 49
*coplăși 90
copleși 5 8 87-90
copos 39
corh 90
corham 90
corhan 90
cotaie 89
coțcar 91
coțcă 91
coțulă 90
coțuș 90 91
coțușcă 90
covârlac 39
covârși 89
craișlag 92
craișlog 92
crasă 91
crasnă 91
crășne 91
crede 38 122
creștet 49
creștinească 20
Crist 19

croișlog 92
croncan 53
crosnă 91
crud 126
cuceri 88
Cuejd 92
cuejdiu 92
Cuiejdiu 92
ĉujd'i 86
cujmă 51
culcuș 91
cumpăra 88
cuplusi 88
cuplușit 88
cuprinde 88
custură 124
cușmată 51
ĉușt'ĕ 86
cutare 27
cutarete 27

da aere 122
d-a burdala 67
da de-a burda 67
da mare 122
dăhula 93
dărăuș 92 93 111 129
dărâma 94
dăula 93 94
dăulat 94
dârj 137
dârz 137
de 94
de-a burda 67 135
de-a burdaboul 67
de-a handramandra 114
dehula 93
Demetriu 21
deola 93
*derăuuș 93
derdeluș 83
dezbăra 28
dincoace 28
dincolo 28
Dobroneag 65
dud 126
dudulean 125
duji 126
durișlag 92
durșlog 92

-eac 68
-eag 65 68
-ej 101
-eri 85
-esc/-ească 20
-et 70
-ete 72
-eț 72

face pe deșteptul 122
falaitar 94 95 97
fală 95
*falău 97
faleitar 94
falet 8 94-96
Faletu 95
faleturi 95
faleți 95 96
*fălău 97
fălet 95
fălie 95
fălos 95
fâcie 132
fân 127
fâstâc 113
fior 23
fistic 113
flușturatic 82
fluturatic 82
forham 90
foșni 66
fraće 133
frate 132
frău 33

frâu 110
freamăt 132
fucie 132
fulăi 96 97
fulău 96-98
*fulei 97
*fuleu 97
*fuli 98
fulică 96
fușcioic 98
fușie 132

gace 99
gaci 98 99
gat'ĕ 99
gat''ii 99
gaură 38 41
găină 50 72
gălătuc 101
gălătuș 99-101
găleată 119
*găltej 100
*găltu 100
*găltuș 101
gămar 39
gămălie 39
găoace 38
gărgăun 38
gărgăune 38
găstîñe (ar.) 38
gătenie 129
găti 129
*gătlej 101
găun 38
găv 102
găvan 9 39 41 101-103
găvană 102 103
găvăună 39 41 102
gâf 102
gâltej 100 101
gâmfat 127
gânganie 49
*gârm 106
*gârmăn 106
*gârmen 106
gâsculiță 62
gât 100 101
gâtlej 100 101
gearmăn 105 106
geliște 103
geliță 8 103-105 133
ger 104
ghâjariu 105
*gheină 72
gherm 106
ghermăn 105 106
*ghermen 106
ghețuș 83
ghiftui 8 106 107
ghijar 105
ghijă 105
ghijură 105
ghijuri 105
ghină 72
ghioagă 38
ghioldaș 125
ghiul 110
*ghiululeț 110
ghiurluc 107-110
ghiurluci 107
ghiuruleț 110
ghiusturea 124
ghîjăriŭ 105
giolgi 52
giulgiu 52
gligan 97
gloabă 111
*gloac 111
gloan 110 111 129
globan 111 112
globărie 112
globină 112
glugă 126
gluž 126

goană 128
goangă 49
goarneșă 112
goiob 52
goiobic 52
goiobiș 52
*goiubă 52
goni 128
gras 37 38
gratie 38
grău 33
gredină 90
groapă 41
gropan 102
gropană 102
groscior 58
groștior 58
grozăvi 122
gumar 39
gurlup 109
gurlupi 109
gutui 38

*habaâc113
*habaic 112
habă 112 117
haiabâc 112 117
*halăngă 118
halău 114
halângă 118
halângi 118
haleală 119
hali 120
handra 114
handralău 113 115
handralela 114
handralui 114
handramandra114
handra-mandra 114
handră 113 114
harabor 137
haraborește 137
harca 115 128
harhatău 115 116
harhati 115 116
hașcă 116
haști 116 117
hat 116
hatalău 115
haț 29
hăbui 112 117
hăciugă 118
hălăciugă 118 119
hălăgiucă 118 119
*hălăgucă 118
*hălăngucă 118
hălău 114
*hăleată 119
*hălegioage 119
hălegiog 119 126
*hăletoage 119
hăli 9 119-121
hălpi 121
hăltăcări 123
hămări 122 123
hămocos 127
hămucă 127
hămucos 127
hămuș 26
hăndrălui 113
hăpăga 123
*hărhăti 115 116
hărșie 116
*hășci 116
*hăști 116
hătălău 115
hătrăcăli 123
hâci 118
hâciu 118
hâltâc 123
hâltâci 123
hâlțâna 123
hâră 131
hârâi 131

hârlă 124
hârloage 124
hârștioagă 124
hemush 26
hioldaș 125
histire 124 125
*histirea 124 125
*histireaua 124
*hlud 125 126
hluj 5 125 126
hlujan 125
hluji 125 126
homoace 126 127
homoc 126 127
homocos 127
horhăi 115
horhăială 115
horhăit 115
*horhăti 115
horhoti 115 116
horliște 6 128
*horoi 128
horoiag 128
hotăni 128 129
hotoană 128 129
*hotoni 128
hrăbor 137
hreamăt 132
huci 118 131 132
*hucit 132
*huĉit 131
huciu 118
hudulete 129
hulă 93 94
hulpe 114
hulub 109
huludeț 129 130
hulugi 125
hului 128
hură 130 131
*hurcăi 131
hurcui 131
hurdeț 129
hurlub 109
hurlui 128
hurlup 109
hurui 128
huruleț 129
hușât 131 132
hușit 131 132
huŝit 131 132
hușît 132
hutie 5 132 133

-ic 112
idoma 22
ieliță 133
i̯eliță 133
-i̯ik 112
inde 28
indrică 133 134
*indrigă 133
intriga 134
intrigarisi 134
intrigă 133
ispită 58
-iște 104
-iță 104

îmbarcá 46
*îmbăga 41 42
îmbârca 46
îmbârcă-mă 46
îmboardă 135 136
îmboarde 135
îmbord 135 136
îmborda 135 136
îmbucătură 101
îmbucura 39
îmburd 135
îmburda 6 68 134-136
în- 39 41 42
înacoperi 39 41
înăbuș 65
încăibăra 136

încăla 60
încărca 41 42
îndărăt 28
*îndărjălu137i
*îndârjălui 137
îndârji 137
îndelete 28
înderete 28
îndoaie 128
îndoi 128
înflori 128
înfluri 128
înfoiat 127
înfuli 98
îngăla 60
îngâmfa 38
*îngădăria 136
îngăidăra 136
înghiți 101
înghițitoare 101
înghițitură 101
îngropa 41
înhăita 136
înhăța 29
înjărdălui 136 137
înjârda 136 137
însoară 135
însor 135
însura 135
înșinga 32
*înșongoia 138
înșongoiat 6 137 138
înșunga 32
înșungat 32
înșunge 32
înșuns 32
întărâta 137
întoarnă 135
întofla 138
întorn 135
într-o ureche 111
înturna 135
jeliță 104 105 133
jerdie 137
joară 136
jordă 137
jolj 52
jor 136
jordă 137
jordie 137

ḱeu̯k 76

laie 61
lapte 24
lapte boștit 58
laptele-cățelei 24
laptele-câinelui 24
lat 60 62
-le 28
lela 114
-li 44
lihni 24 25
limba-mielului 54
liț 139
lițian 139
lițināu 139
lițion 139
lizui 139
lo̯a 129
lua 129
lua (o haină) la handră 113
luger 125
lujer 125
lu(u̯)a 129

mahăr 122
măceș 108
măduvă 38
măgar 39
măgălie 39
*măhări 122
mărăca 47
măsoară 136
măsor 136

măsură 37
măzărat 127
mânji 125
mânz 125
mârțoagă 124
mendre 114
Miai 93
Mihai 93
mlașniță 70
mlaștină 70
moahăr 122 123
moale 49
moalele capului 49
moci 82
mocicoli 82
mocicolui 82
mocioli 82
*mohări 122
moroi 128
moscoli 82
moș 65
moșcoli 82
moșmoli 81 82
moșmoni 81
moșneag 65
murui 128
mușiță 34

năbuși 65
năsipos 127
-ne 28
-neag 65 66
-niță 70

-oc 119
-og 119
-oi 63
-oiu 59
om gloan 110
o-pleșesc 88
oploșesc 88
orgoian 59
orliște 6 128
oroia 128
oroială 128
-oș 51
otrățel 34
-ovan 111

paar 93
pahar 93
pală 25 122
palhă 122
păcat 37
pădure 127
pălămidă 90
*pălhi 122
păpușă 48
păr 127
părătuș 101
pâraie 73
pârăie 73
pârâie 73
pârcălab 39
pecingine 40
pereche 86
perete 86
pesac 127
pesăcos 127
pintenoc 68
pintenog 68
pitrundare (ar.) 21
pitrundu (ar.) 21
pliscul-cucoarei 55
poc 29
pocos 39
pod 87
polomidă 90
pondeală 87
pondilă 87
pondili 87
porham 90
porni 25
potaie 89
prejitură 90

pretunderete 27
pretutindeni 27 28
priboi 55
prostovan 111
*puc 29
puică 50
pup 63
purceluș 91
pușcă 116
pușculiță 62
puști 116

rapăg 123
răpăga 123
răpăguș 123
-re 28
ride 80
ruguma 39
rumega 39

salțină (ar.) 53
sarcină 53
sălhă 132
sălhui 132
săniuș 83
Sâmedru 21
*Sâmetru 22
Sâmpetru 22
Sâ(n)medru 22
scălda 139
scumpet 95
scumpete 95
scumpie 95
scund 126
semeți 122
serus 32
sȩrus 32
sfărmos 127
sihlă 117 132
silhă 132
silhui 132
Simetru 22
slăhușit 132
slăhușît 132
spin 139
sta la indrică 133
strujan 125
strung 50
sufăr 85
suferi 85
sul 40
sumeți 122
surd 126
surpat 94

șezător,-oare 117
șfab 32
șfaițer 32
șfung 6 32
șiroaie 73 74
șiroi 74
șolomadă 138
șongoi 6 138
șont 113
șontâc 113
șontic 113
șterpeli 120
șung 32
șuuŋg 32
șvab 32
șvaițer 32
șvuŋg 32

tașcă 116
tălpic 68
tălpig 68
tăști 116
târî 84
-te 27
temerar 137
tigaie 117
tigoare 81
*tihăros 81
tihoare 81
*-tină 70

tiri 84
tiriuș 83 84
toflă 138
tofleu 138
toflog 138
toflogi 138
tofolog 138
trupină 53
tufan 83
tufă 83
tufleu 138
tujlean 125
tulpină 53
tunderete 27
tușchiă 86
tutindeni 27

țărnos 127
țâșni 66
țepușă 59
țuicări 85

-uc 118
uimă 52
-uleț 110
-uliță 62
uludeț 129
umbla haimana 115
umbla handralela 114
umbla lela 114
umbla vandra 114
u̯orgoi̯an 59
ură 131
urca 46
uri 80
-uș 91 92 117
* u̯ulpe 114

vacă 39
vagabond 116
valău 114
valet 95
valeți 94
vandra 114
vandralău 113 114
vandră 113 114
vazut 33
văcălie 35
văduvă 38
văgan 39 41
văgăună 39 41 102
vălău 114
vălcăluie 59
vălcea 59
*vălceluie 59
vălcică 59
văndrălău 114
văndrăli 113 114
văzdoage 53
vârcolac 39
veacă 35
vechi 64
vedea 39
veliște 103 104
*veliță 104
*vidom 22
*vidoma 22
*vieliță 105 133
vieliște 103
vii̯eliță 105
vier 104
vierme 133
vițel 133
Voineag 65

zăpadă 127
zburda 134
*želiță 104 105
zer 42
žer 104
zgău 102
zgâria 38
zgrăbunță 38

CUPRINS

Introducere 5
Abrevieri bibliografice 11
Alte abrevieri 17
Etimologii 19
Indice de autori 141
Indice de cuvinte, afixe și expresii românești 145